

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MEHMET ZEKİ PAKALIN
MAHMUD NEDİM
PAŞA

DİVAN

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi | <https://rantey.org>

MAHMUD NEDİM PAŞA

Mehmet Zeki Pakalın

DİVAN
Kitap

ISBN 978-605-4239-60-3
Yayınevi Sertifika Numarası - 14320

MAHMUD NEDİM PAŞA
MEHMET ZEKİ PAKALIN

Yayına Hazırlayan
Samet Çelik

Kapak Tasarımı ve İç Tasarım
Divan

Baskı - Cilt
Step Ajans Matbaacılık Tanıtım ve Org. Ltd. Şti.
Göztepe Mah. İnönü Cad. No: 78
34200 Bağcılar/İstanbul
Tel: (212) 446 88 46

DİVAN KİTAP
Bu kitabın tüm hakları DİVAN KİTAP'a aittir.
İzinsiz kopyalanması yasaktır, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

1. Baskı, Divan Kitap, 2016

DİVAN KİTAP
Oğuzlar Mah. Barış Manço Cad.
Nu: 12/9 Balgat – Çankaya - Ankara
Tel - Faks: (312) 431 74 65
www.divankitap.com.tr
divankitap@gmail.com

DİVAN KİTAP, Divan Kitap Matbaacılık Basın Yayın
Dağıtım ve Ajans Hizmetleri Ltd. Şti. yayın markasıdır.

YAYINEVİNİN NOTU

Mahmut Nedim Paşa, nev'i şahsına münhasır, ilginç bir devlet adamı idi. Döneminin diğer siyasileri ve bürokratları tarafından sevilmez, hatta nefret duyulurdu. Ömrünün sonundaki Dâhiliye Nazırlığı haricinde siyasilere, memurlara ve halka pek de iyi davranmadığı gibi Saray ve erkânına yalakalık düzeyinde iltifatlar etmiştir. Hatta Sultan Aziz'in huzuruna çıktığında secde ederek üç defa ayağını öper ve konuşurken hep Sultan'ın ayakucuna bakardı.

İlk Sadrazamlığında birçok Paşayı yerinden etti. Nefret topladı. Özellikle Serasker Hüseyin Avni Paşayı rütbelerini sökerek Isparta'ya sürmesi neticesinde Paşayı Sadrazam yapan Sultan Aziz'e karşı intikam duygularının fitilini ateşledi. Nihayetinde Sultan Aziz tahttan indirildi ve katledildi.

Sadrazamlıkları sırasında mevcut Osmanlı dış siyasetini terkederek Rusya ile sıkı fıkı ilişkiler kurdu, ama Rus Sefir İgnatiyef'in oyuncağı olarak bu ilişkiden devleti hep zarar ettirdi, Hersek İsyanı'nı bastıracağı vaadi ile ikinci defa sadrazam oldu, fakat isyanların etrafa da yayılması ile ve bunun neticesi maliyenin çöktü. Çare olur ümidi ile bir gecede dış borç faizlerini yarıya indirdi. Bu arada karardan önce tahvil alıp satarak çok büyük paralar kazandı. Ancak devlet kısa zamanda borç bulabilmek için eskisinden daha çok faize katlanmak zorunda kaldı. Az bir zaman sonra ise bundan kaynaklanan borç için Düyun-u Umumiye kuruldu.

Mahmut Nedim Paşanın icraatlarından sonra Osmanlı, Balkanlardaki hâkimiyetini iyice kaybetmiştir. Maliyeyi çökertmiş ve devlet bu nedenle aldığı faiz kararı nihayeti Düyun-u Umumiye olacak mali iflasa sürüklenmiştir. İntikam hırsı ile yaptığı atamalar ve maaş kesintileri Sultan Aziz'in tahttan indirilmesi ve katline neden olacak bir dizi olayı tetiklemiştir. Avrupa siyasetini terkederek Rusya ile ilişki kurmuş, ancak bunu Rusların emelleri doğrultusunda yapmıştır.

Rusya ile olan ilişkilerinden dolayı lakabı “Nedimof” oldu.

Zekiydi, fesatçı idi, siyaseti hep hile ve yalan üzerine kurulu idi. Dönek bir karakteri vardı. Rüşvetçi idi.

Şiirleri vardır, ancak nesre kabiliyeti çok daha iyi idi, bunu nedenin de uzun yıllar yaptığı çeşitli kalem görevlerinde vakıf olduğu Babıâli yazışma usulleri olduğu kabul edilir.

Mehmet Zeki Bey “Son Sadrazamlar ve Başvekiller” serisini hazırlarken, sadece konu edindiği şahısların biyografik hayat hikayesini yazmak yerine, dönemlerinin siyasi, millî, ekonomik olayları üzerinde de durmuş; dönemin matbuatını taramış, o dönemle ilgili kitaplardan alıntılar yapmış, devlet adamlarının görüşlerini aktarmış, şahitlerini konuşturmuş, bir nevi literatür incelemesi yapmıştır. Tanzimat sonrası İstanbul siyasetinin bir panoramasını dönemin Sadrazamlık yapmış büyük adamları üzerinden çıkarmıştır. İktidar hürsünün, makam ve mevki hevesinin, Devleti ne duruma getirdiği net bir şekilde bu seride görülmektedir.

Mehmet Zeki Bey eserlerinde, artık karşılaşma imkânımız hemen hemen kalmayan çok belîğ ve nezih bir Türkçe kullanmış, Tanzimat dönemi eserlerinden yaptığı alıntıları aynen aktarmıştır. Biz de tekrar yayına hazırladığımız bu eserinde sadece söylenişi değişmiş olan kelimeleri, bugünün lisanına uygun şekilde değiştirerek yayına hazırladık.

Divan Kitap

MEHMET ZEKİ PAKALIN*

9 Mayıs 1886'da Ohri'de doğdu. Babası Binbaşı Nişli Ali Rızâ Bey, annesi Sâbire Hanım'dır. İlk eğitimi Kırçova ve Manastır'da, orta eğitimi Manastır Askerî Rüşdiyesi'nde aldı. Manastır Mülkî İdâdîsi'nden 10 Kasım 1903'te mezun oldu. Daha sonra İstanbul'a giderek Mülkiye Tıbbiyesi'ne girdiyse de sağlığının bozulması üzerine ikinci sınıftan ayrılmak zorunda kaldı; ardından memuriyete geçti. Filorina kazasında Üçüncü Kol Tahrîr-i Nüfûs memurluğu yaptı, fakat bir ay sonra istifa etti. Kısa bir müddet Prizren Dârülmuaallimîni'nde muallim vekilliğinde bulundu. Prizren sancağı Muhasebe Kalemî'nde evrak mukayyitliğiyle Maliye Nezâreti'ne intisap etti. Ardından Orhaniye, Doyran ve Kavala mal müdürlüğü yaptı. Selânik Emlâk-i Emîriyye müdürü (14 Ocak - 2 Ekim 1911), vekâleten de Drama sancağına muhasebeci oldu. Balkan Savaşı hayatında bir dönüm noktası teşkil etti ve Rumeli topraklarından ayrılmak zorunda kaldı. İstanbul'da Emlâk-i Emîriyye müdürlüğünde ve ardından bu müdürlüğün ikinci kısım mümeyyiz-i evvelliğinde bulundu. Kısa bir süre açıkta kaldıktan sonra Beyoğlu Belediyesi muhasebeciliğine getirildi. 1924'te Vilâyet Umûr-ı Hesâbiyye müdürü (şehremâneti muhasebecisi) olarak Ankara'da bulundu. Ardından İstanbul'a döndü. Adana ve İzmir görevleri dışında emekli oluncaya kadar memuriyet hayatı bu şehirde geçti. İstanbul Vilâyeti Emlâk-i Milliyye müdürlüğü, İstanbul Defterdarlığı muavinliği, Dîvân-ı Muhâsebât birinci sınıf murakıplığı ve başmura-kıplığı gibi görevler yaptı. Buradan istifa ederek geçtiği Emlâk ve Eytam Bankası'nda İstanbul, Adana, İzmir emlâk şefi olarak çalıştı. Son görevi İstanbul Kazanç Tedkik-i İtirâz Komisyonu raportörlüğü ve ardından üyeliği oldu. 1 Ekim 1950 tarihinde emekliye ayrılınca bütün zamarını tarih çalışmalarına ayırdı. 30 Ocak 1972'de öldü. Mezarı Karacaahmet Kabristanı'ndadır.

* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ndeki, Prof. Dr. Ali Birinci'nin hazırlamış olduğu "Mehmet Zeki Pakalın" maddesinden aktarılmıştır. (y.n.)

Fransızca yanında Bulgarca, Sırpça ve Rumca'ya da âşina olan Pakalın ömrü boyunca kitap toplamıştır. 6953 cilt tutan nâdide kitapları 9 Kasım 1982'de kızı Sevim Özek tarafından Âtîf Efendi Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır. Bunların 183'ü yazmadır. Özellikle salnâmeler ve Osmanlı tarihine ait değerli kitaplar yanında mecmua ve gazete koleksiyonları da önemlidir. Pakalın'ın çok verimli bir yazı hayatı olmuştur. İlk yazıları malî ve iktisadî konularda olup bunları Ebûlkemal M. Akil imzasıyla neşretmiştir. Ardından biyografi türüne merak sarmıştır. Yazıları Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, Beyânü'l-hak, Sebîlürreşad, İslâm Mecmuası, İctihad başta olmak üzere ilim ve kültür mecmualarında, İleri, İkdâm, Son Posta, Yeni Sabah gibi gazetelerde yayımlanmıştır. Yeni Mecmua'daki "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Sadrâzamlar" başlıklı tefriksı önemlidir. Ayrıca İbrahim Alâeddin Gövsa'nın Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi'sine yazılarıyla katkıda bulunmuştur. İslâm-Türk Ansiklopedisi ile (1941-1948) Aylık Ansiklopedi'de de (I-V ve eki, 1945-1949 ve 1950) birçok maddesi vardır. İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi'nin yazı heyetine dâhil olmuş; VIII, IX, X. ciltlerle (1953-1954) ek cildinde (1960) birçok madde kaleme almıştır. Mehmet Zeki Pakalın çalışma tarzı olarak nakil usulünü tercih etmiş ve zaman zaman intihale varacak ölçüde nakillerde bulunmuşsa da özellikle biyografi alanına önemli katkı sağlamıştır.

Eserleri:

1. *Köylülerimiz Niçin Zengin Olmuyor* (İstanbul 1330).
2. *Maktûl Şehzadeler* (İstanbul 1336). Tarihe dair ilk basılan eseridir.
3. *Tanzimat Maliye Nazırları* (İstanbul 1339). Tanzimat'ın 100. yıl dönümü münasebetiyle hazırladığı iki ciltlik bir eser olup biyografisi verilen nâzırlar daha sonra Maliye Teşkilâtı Tarihi isimli kitabına eklenmiştir.
4. *Son Sadrâzamlar ve Başvekiller* (I-V, İstanbul 1940-1948). Sekiz cilt halinde kaleme alınan, ancak beş cildi basılabilen eser, Osmanzâde Ahmed Tâib'in Hadîkatü'l-vüzerâ'sına Ahmed Rifat Efendi tarafından yazılmış son zeyil olan Verdü'l-hadâik'in bir devamıdır. Yûsuf Kâmil Paşa'dan son sadrazam Ahmed Tevfik Paşa'ya kadar gelen sadrazamların hal tercümesini ve icraatlarını ihtiva eder. Bu eserin geniş bazı biyografileri ayrıca müstakîl kitap şeklinde basılmıştır. Bunlardan *Mahmut Nedim Paşa* (İstanbul 1940), *Midhat Paşa* (İstanbul 1940), *Hüseyin*

Avni Paşa (İstanbul 1941), *Ahmet Vefik Paşa* (İstanbul 1942) ve *Safvet Paşa* (İstanbul 1943) zikredilebilir.

5. *Bursa'da Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri* (İstanbul 1945). Süheyl Ünver ile birlikte hazırladığı ve belgelerle desteklediği kitabıdır.

6. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (I-III, İstanbul 1946-1956). Yazanın en tanınmış eseridir. Önce Tarihî Tâbirler ve İstılahlar Ansiklopedisi adıyla hazırlanan bu önemli çalışma müellifin kendi ifadesine göre on yıldan fazla sürmüştür. Eserde birçok madde daha önce yapılmış çalışmalardan alıntılarla oluşturulmuştur. Fakat her şeye rağmen eserin büyük bir ihtiyacı karşıladığı bilinmektedir.

7. *Tarihe Malolmuş Fıkralar, Nükteler* (İstanbul 1946). “Tarihî fıkralar” adıyla topladığı bilgilerden oluşan üç ciltlik çalışmasının *Osmanlılar’a* ait kısmıdır, diğerleri basılmamıştır.

8. *Tarih Boyunca Kadın-Erkek Dedikoduları* (İstanbul 1949).

9. *Mektep Fıkraları* (İstanbul 1950).

10. *Maliye Teşkilatı Tarihi, 1442-1930* (I-IV, Ankara 1978). Osmanlı maliye teşkilâtı tarihi hakkında kısa bir girişle başlayan eser, Sinan Çelebi’den itibaren en son 1944 yılında Maliye vekilliği yapan Ali Fuat Ağralı’ya kadar defterdarlık, nâzırlık ve Maliye vekilliği makamında bulunan kimselerin biyografilerini içerir. Arşiv kaynaklarına ve özellikle sicill-i ahvâl defterleriyle hayatta bulunanların kendilerinden alınan bilgilere dayanarak yazılmıştır.

11. *Sicill-i Osmânî Zeyli (Son Osmanlı Büyükleri)*. Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan 1314 r. (1898) yılına kadar gelen dönemin ricâline dair Mehmed Süreyyâ Bey’in Sicill-i Osmânî adlı eserine zeyil olarak hazırlanmıştır. Kitapta, basılmak üzere Türk Tarih Kurumu’na verildiği 17 Temmuz 1958 tarihine kadar yaşamış meşhurların biyografileri de yer alır. On dokuz ciltlik eserde 1246 kişinin biyografisi bulunmaktadır. Sicill-i Osmânî Zeyli esas itibarıyla sicill-i ahvâl defterlerine dayanmaktadır. Bunun yanında gazete ve mecmualarla İbrahim Alâeddin Gövsa ve İbnülmün Mahmud Kemal’in eserlerinden de faydalanılmıştır. Türk Tarih Kurumu tarafından 2008 yılında baskısı yapılmıştır.

MAHMUD NEDİM PAŞA KRONOLOJİSİ

- 1818** İstanbul'da doğdu. Bağdat Valisi Gürcü Mehmed Necip Paşanın oğludur.
- 1831** Sadaret Mektubî Kalemî'nde memuriyete başladı.
- 1841** Âmedi Kalemî'ne geçti.
- 1847** Dönemin önemli devlet adamlarından Mustafa Reşid Paşanın dikkatini çekti ve Âla sınıf-ı sâni rütbesi ile Sadaret Mektupçuluğu'na getirildi.
- 1849** Vekâleten, Divan-ı Hümayun Âmediliğine getirildi.
- 1850** Vekil olarak geldiği Âmedciliği asalete çevrildi.
- 1853** Divân-ı Hümayun Bekçiliği'ne getirildi.
- 23 Mart 1854** Rütbe-i Bâlâ ile Sadaret Müşteşarı oldu.
- 26 Haziran 1854** Hariciye Müşteşarı oldu.
- 25 Şubat 1855** Kendisine vezirlik verilerek Sayda Valisi oldu.
- 14 Aralık 1855** Şam Valiliği'ne nakledildi.
- Eylül 1857** İzmir Valiliği'ne tayin oldu.
- Mart 1858** Meclis-i Tanzimat Azalığı'na ve yine aynı sene içinde Keçecizade Fuad Paşanın Paris'e gitmesi üzerine Hariciye Nezareti Vekâletine tayin edildi.
- 30 Ağustos 1858** Ticaret Nazırı oldu.
- Aralık 1859** Ticaret Nezareti'nden azledildi.
- 9 Temmuz 1860** Kendi isteği ile Trablusgarb Valisi oldu. Bu sırada Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarının Âli Paşa ve diğer nazırları ortadan kaldırarak, Mahmud Nedim Paşayı Sadrazam yapmak amacı ile bir hareket düzenlemeyi kararlaştırdıkları ortaya çıkınca Âli Paşa ile arası açıldı. İstanbul'a gelerek çeşitli vasıtalarla kendisinin bu işte olmadığını Âli Paşayı ikna ederek, Paşa ile tekrar samimiyet tesis etti.

- 18 Haziran 1867** Yedi sene boyunca deruhte ettiği Trablusgarb Valiliği'nden affı istedi. İsteği kabul olunarak İstanbul'a dönmesine izin verildi ve Meclis-i Vâlâ Azalığı'na tayin edildi.
- 24 Ağustos 1867** Deavi Nazırı oldu.
- 6 Mart 1868** İkinci defa olarak Sadaret Müsteşarlığı'na tayin edildi. Bir hafta sonra Hakkı Paşanın vefatı nedeni ile boşalan Bahriye Nezareti'ne (14 Mart) getirildi. Serasker Hüseyin Avni Paşanın maaşı arttırıldığında, kendi maaşının da arttırılması için Âli Paşadan izin almadan doğrudan Saray'a müracaat ettiği için tekrar araları açılmaya başladı.
- 7 Eylül 1871** Âli Paşanın vefatı üzerine birinci defa Sadarete getirildi. Sadrazamlığı ile birlikte özellikle -ilk olarak- son dönemde arasının açılmış olduğu Âli Paşanın yakınlarından başlayarak birçok devlet adamı ve bürokrati yerlerinden ederek taşraya sürgüne gönderdi. Birçok defa kötülüklerinden dolayı görevden alınmasına rağmen bir yolunu bulup her defasında bir makam kapan Serasker Hüseyin Avni Paşayı rütbe ve nişanlarını sökerek Isparta'ya sürgüne gönderdi. Bu sebeple hem Mahmud Nedim Paşaya, hem de istenmemesine rağmen Paşayı Sadrazam yapan Sultan Abdülaziz'e kin duymaya başladı. Böylece Sultan Aziz'in tahttan indirilmesine şehit edilmesine nedne olacak olayların tohumu böylece atılmış oldu.
- 31 Temmuz 1872** Sadareten azledildi. Sadece on ay kadar bir süre ile yaptığı ilk Sadrazamlığına kadar Avrupa Devletleri ile dengeli şekilde götürülmeye çalışılan dış siyaseti bir anda ters yüz ederek Rusya ile yakınlaştı. Bundan dolayı adı "Nedimof"a çıktı. Birçok memuru yerinden etti, memur maaşlarında kesintiye gitti, durduk yere bazı vilayetleri iptal edip yeni vilayetler kurarak zaten sıkıntıda olan maliyeyi iyice zora soktu. Merkezîyetçi bir işleri politikası benimsemesi birçok sıkıntılara sebep oldu.
- Haziran 1873** Kastamonu Valiliği'ne getirildi. Bir hafta sonra görevden alınarak Trabzon'a sürgüne gönderildi.
- 15 Ekim 1873** Adana Valiliği'ne tayin edildi.

20 Ağustos 1875 O sıralarda çıkan Hersek İsyanı siyasi bir iç karışıklığa neden oldu. Sultan Abdülaziz, Rusya ile yakınlığıyla bilinen Mahmud Nedim Paşanın bu isyana Rusya'nın destek vermesini engelleyebileceği düşüncesi ile Paşayı İstanbul'a geri çağırdı. Şurayı Devlet Başkanlığı'na getirdi.

25 Ağustos 1875 İkinci defa olarak Sadarete getirildi. Eğer kendisine görev verilirse 15-20 gün içerisinde Hersek İsyanı'nı bitireceğini Sultan'a bildirince Sadrazamlığa getirildi.

6 Ekim 1875 Ramazan Kararnamesi. İsyanlar nedeni ile ortaya çıkan 1875 bütçesindeki 5 milyon liralık açığı kapamaya ve malî buhranı çözmek amacıyla İgnatiyev'in etkisiyle bir plan hazırladı. Buna göre devletin düzenli borçlarının faiz ve anaparası için ödemesi gereken yıllık toplam 14 milyonun yarısı ödenecek, diğer yarısının 5 milyonu ile bütçe açığı kapatılacak ve 2 milyonuyla da ordunun giderleri finanse edilecekti. Beş yıl süreyle borç ve faizlerin yarısının nakit, yarısının da % 5 faizli bir senetle ödenmesi esas 6 Ekim 1875 tarihli bir hükümet kararıyla kabul edildi. Karar, tahvil fiyatlarında hızlı bir düşüşe sebep olduğu gibi içte ve dışta büyük tepkiler doğurarak Avrupa kamuoyunu Osmanlı aleyhine çevirdi.

Hersek İsyanı'nı bastırmak şöyle dursun, isyanlar sene başında Sırbistan, Bulgaristan ve diğer bölgelere de yayıldı. Rus Elçisi İgnatiyev'in telkinlerine kapılan Paşa isyanı bastırmak şöyle dursun elebaşlarını yakalayan memurları azletti. Malî yükün kaldırılamayacağı nedeni ile isyan bölgelerine daha fazla asker göndermemesi asileri daha da cesaretlendirdi. Bu durum özellikle Hüseyin Avni ve Midhat Paşaların kışkırtması ile medrese talebelerini sokağa döktü.

12 Mayıs 1876 Yukarıdaki nedenlerle Sadrazamlıktan azledildi.

5 Haziran 1876 Önce Çeşme'ye, daha sonra da Sakız Adası'na sürgüne gönderildi.

1879 Sultan Abdülhamid Padişah olduktan sonra, Sultan'a affını isteyen bir dilekçe yazdı. Affedilerek Musul'a Vali tayin edildi, ancak daha gitmeden Midilli'ye tayin edildi ise de kısa süre sonra İstanbul'a çağrıldı.

- 18 Ekim 1879** Said Paşanın ilk Sadrazamlığı sırasında Dâhiliye Nezareti'ne getirildi. Bu arada Midhat Paşanın muhakemesi için kurulacak heyette görevlendirildi. Dâhiliye Nezareti esnasında önceki görevlerinin aksine halka ve memurlara çok iyi davrandı.
- 28 Şubat 1883** Hastalığı nedeniyle Dâhiliye Nezareti'nden azledildi.
- 14 Mayıs 1883** Vefat etti. Vasiyeti üzerinde Çağaloğlu'nda satın alınan arsaya defnedildi. Daha sonra türbe yapıldı. Türbesi Babıâli Caddesi üzerinde Cezerî Kasım Paşa Camii karşısındadır.

MAHMUD NEDİM PAŞA

Eski vali ve vezirlerden Gürcü Mehmed Necib Paşa'nın küçük oğludur.¹ 1817 (H. 1233) de İstanbul'da doğdu. O devrin usulüne göre tahsilden sonra, Sadaret Mektebi kalemine girdi. Daha sonra Âmedî kalemine nakletti. Damad Bursalı Said Paşanın ilk Seraskerliğinde Divan kâtibi oldu. Âmedî kalemine devam ettiği esnada, Keçecizade Fuad ve Âli Paşaların delaîetleriyle Büyük Reşid Paşa'ya intisab ve onun himmetiyle Sadaret Mektubî muavini, 1847 (Rebiülevvel 1283) de Ulâ sânisî rütbesile Sadaret Mektupçusu, 1849 (Hecce 1265) de Âmedî Divanı Hümayun vekili, 1850 (Muharrem 1286) da asaleten Âmedçi oldu.

Bu memuriyeti için İrfan Paşa şu tarihi vücuda getirdi:

Hamd-ü lillah verdi cah-i Âmediye zîb-ü fer,
Dانیş-ü irfanda akranına mahsud bey;

¹ Necib Mehmed Paşa, Gürcüdür. Bittefeyyüz Vüzera Kapı kethüdası olup, hocagândan oldu. 1226'da Piyade mukabelecisi, ba'dehu Baruthane Nazırı oldu ve 1240 Cümadelulâsında Mora ordusuna ve badehu Tatar pazanına gidip, 1242 Zilkadesinde Ağa Hüseyin Paşa Kumandasındaki orduya Defterdar oldu. 1245'de Baruthaneden azledildi. 1246'da Surre Emîni olup, 1248 Şevvalinde Baş Muhasebeci ve 1249 Recebinin yedisinde Çavuş başı oldu. 1252'de mansıbının unvanı Deavi Nezaretine tahavvül eylemiştir. 1255 Rebiülâhîrinin yirmisinde. Mühimmatı Harbiye Nazırı ve Zilkadesinin on dördünde saniyen Deavi nazırı ve 56 Cümadelâhîresinin yirmi yedisinde Meclisi Vâlâ âzası ve Zilkadesinin ikisinde vezaretle Şam valisi ve 58 Rebiülevvelinde Bağdat valisi oldu. 1265 Recebinde azledildi. 1267 Recebinde fevt oldu. Eyübde medfundur. Müdebbir, muktedir, ziservet idi. Mahdumları Mahmud Nedim Paşa ve Ahmed Şükrü ve Cemil ve damadı Rauf Paşazade Şûrayı Devlet âzâsından İbrahim Bey'dir. Sicilli Osmanî cild 4, sahife 545 - 546.

Kân-i âdab-ü asalet bahr-i ilm-ü marîfet,
Bilvücuhr ahray-i lutf-i hazreti ma'bud bey;

Zat-i valâsı gibi nadir gelür bu âleme,
Bendegân farkında zıll-i re'feti memdud bey;

Hak Tealâ Valid-i zişaruna bağışlasın,
Ser firazan-ı hünerden zâtidir ma'dud bey;

Öyle ehl-ü böyle de tarihi İrfan bir düşer,
Oldu Amedci bu yıl şayestedir Mahmud Bey,

1854 (H. 1270) de Beylikçi, yine o sene Cümadelulâsında ilâveten Sadaret Müsteşar vekili, bir ay sonra Sadaret Müsteşarı, Şevvalinde de Hariciye Müsteşarı oldu.

Vak'anüvis Lûtfi Efendi (Lûtfi Tarihi, hususî kütüphanemde müellifin elyazması nüsha, cild 9, sahife 58), son memuriyetini şöyle yazar: "O vakte kadar Hariciye Nezareti Müsteşarı yok idi. Senei haliyede Sadaret Müsteşarı Mahmud Nedim Bey Hariciye Müsteşarı" oldu.

1855 (Cümadelâhire 1271) de vezaretle Sayda Valisi oldu.

Cevdet Paşa "Ma'ruzat"ında (Türk Tarih Encümeni mecmuası, numara 1592, sahife 168) bu memuriyeti için şunları yazıyor:

"Fuad Paşa Âmedçi iken Mahmud Nedim Bey Mektupçu olup, daima geceleri bezmi sohbet olurlardı, Fuad Paşa dirayet ve malûmatı hasebiyle ilerleyip, Âli Paşa ile atbaşı beraber gitmeğe başladı. Mahmud Nedim Bey'de ise o iktidar olmadığından, başka pek mütelevvin bir zat olup, hattâ Reşid Paşa bir gün anın tavr ve mişvarından canı sıkılarak, bizim mektubçu bey sabuna benzer. Anınla ne el yönür, ne de çamaşıra gelür demişti. Bu cihetle Mahmud Nedim Bey terakki edemeyip, Hariciye Müsteşarlığı'nda kalmış olduğu cihetle, dilgir olduğu halde, Fransız sefareti Reşid Paşa aleyhine düşünce andan Reşid Paşa'nın ikbalden sukutunu istidlal ederek Rıza Paşa kuluna semer devirmişti. Lâkin onun da semeresini

görmeyince, bari vezaret almış olmak üzere, valilik istid'asında bulunmakla, 1271 senesinde uhdesine rütbei vezaretle Sayda Valiliği tevcih olunduyse da, Rıza Paşa onu Meclis-i Valâ riyasetine sevketti Çünkü Rıza Paşa Saffeti Paşa'nın iltizamattan dolayı birçok işleri Meclisi Valaya düşüp, Meclisi Valâ reisi Kâmil Paşa ise anların namesru işlerini terviç etmediğinden, Rıza Paşa o misillû işleri terviç eylemek üzere Mahmud Nedim Paşayı Meclisi Valâ reisi ettirmek üzere Reşid Paşaya müracaat eylemiş ise de, Reşid Paşa bu dakikaları tefettun etmekle ana müsaade etmediğinden, Mahmud Paşa Meclisi Valâ riyasetine müteheyyi' iken hah ve nahah Saydaya azimet eylemiştir."

Cevdet Paşanın kızı Fatime Âliye Hanım tarafından neşredilmiş olan "Ahmed Cevdet Paşa ve zamanı" adlı eserde (sahife 120-121), "İltizam Temettüatı" ile Meclisi Valâ reisliğine sevki meselesi şu suretle yazılıdır:

"O heyetin hafî şirketler tertibile temettüaattan istifadeye kıyam eylemiş olduğu ve o şirketlerin işlerini kolaylıkla yürütmek üzere Reşid Paşa'nın bezmi hassı olan Mahmud Nedim Bey'i de kendilerine celb eylemiş bulunduğu ihsas olunuyordu. Hattâ Tıngıroğlu Ohannes Efendi namına kapattırılan İzmir ve Beyrut gümrükleri meselesinde o heyetin şerik olduğu Reşid Paşaca anlaşılmış. Mezkûr gümrüklere zam eyleyenler bulunduğundan ona dair komisyonlar aktolunmakla, o heyet telâşa düşmüş. Onlar bu meseleyi Reşid Paşa'nın örtbas etmesini arzu ettikleri halde, temettüatı memnuadan mütenefir olan Reşid Paşa o gibi şeyler yapanların tecziye edilmesini arzu eylemiş. O heyetin Mahmud Nedim Bey ile ahbap olmuş bulunmaları da işlerini Reşid Paşa'ya terviç ettirmek hususunda hiçbir faidesi olamadıktan başka onu Mahmud Nedim Bey'e karşı hiddetlendirmiş. O zaman bu mesele için Rıza, Saffeti Paşalar ile Mahmud Nedim Bey hakkında pek çok güftügûlar olmuş.

Mahmud Nedim Bey bir yandan Şir Kanine temellük eyler, bir yandan da Rıza ve Saffeti Paşalar vasıtası ile Fransa Se-fareti memurinine hoş görünmek istermiş. Hâlbuki bazı yâran

ile mahremane müsahabeti esnasında “Uzak Devletlere dayanmaktansa, çarı mülâsik olan bir Devlet ile her nasıl olursa olsun, uyuşup da hoş geçinmek evlâdır” diyerek kendi fikrinin Rusya taraftan olduğunu bildirmiş.

Mahmud Nedim Bey, Rıza ve Saffeti Paşalardan Fransa nüfuzunun galebe edeceğini öğrenmiş olduğundan o esnada Fransa sefareti memurününün Reşid Paşa aleyhinde bulunmaları cihetiyle Reşid Paşa’nın da düşeceğini anlayıp, bir vezaret almış olmak üzere o aralık taşra, valiliğine talip olmakla rütbe-i vezaretle Sayda Valisi tayin olundu. Selefî Namuk Paşa da Şam Valisi oldu. Rıza Paşa, Reşid Paşa’ya gelip “Efendim, Mahmud Paşa işe yarar bir bendenizdir, taşraya gitmese de, bari Meclisi Valâ Reisi olsa” diye tavsiye eyledi. Reşid Paşa, Kâmil Paşa’yı azlettirip, Mahmud Paşa’yı nasb ettirmek hususundaki bu tavsiye için Mahmud Nedim Paşa’ya kendisini Meclisi Valâ reisi yaptırmak istemekten maksad, iltizam şirketlerine müsait bir reis aramaktan ibaret olduğunu sureti inifalda söylemiştir.”

1856 (Rebiülâhir 1272) de Şam Valisi oldu.

Çok kıymetli biyograf İbnülemin Mahmud Kemal Bey, bu tahvil keyfiyetini (Son Asır Türk Şairleri, cüz 7, sahife 1173) deki terceme-i halinde şöyle yazmıştır:

“Beyrut gümrüğünün iltizamı şirketinden dolayı hakkın da müfteriyatta bulunulduğundan bahisle diğer vilâyete tahvilini istida ettiğinden 1856 (1272) de Şam Valiliği’ne tahvil olundu.”

1857 (Muharrem 1273) de İzmir Valiliği’ne nakledilip, 1858 (Receb 1274) de Meclis-i Tanzimat azâlığına getirildi. Keçecizade Fuad Paşa Paris’e gittiğinden o sene Ramazanında Hariciye Nazırı Vekili oldu.

Cevdet Paşa “Ma’ruzat”ında diyordu:

“Mahmud Paşa ahvali aklâma ve efkân Babiâli’ye vâkıf ise de mevaddı hukukiyede ma’lûmatı olmadığından kavanin ve nizamata ait olan işlerde kendisine muavenet olunması kulla-

rına emir olunmuş idüğünden ekser eyyamda onunla görüşerek müdavele-i efkâr eylerdik.”

1859 (Muharrem 1275) de Ticaret Nazırı oldu.

Fatin’in vücuda getirdiği tarih:

Ticaret nazırı oldu yine bir Asaf-i zişan,
Kemalile o valâ mesnede hüsn-i diğer verdi;

Seza tarih-i cevher yazsa hame fart-ı şadiden,
Ticaret çayına Mahmud Paşa izz-ü fer verdi.

1860 (Cümadelulâ 1276) da azlolundu.

Mehmed Süreyya Bey (Nuhbetü-l vekayi, cilt 1, sahife 341) de bunu “Ticaret Nazırı Mahmud Nedim Paşa azil olunup yerine Meclisi Valâ âzâsından İbrahim Edhem Paşa nasb kılınmıştır.” suretinde kaydeylediği gibi Cevdet Paşa da “Mar’uzat”ında sebep göstermeksizin “Birkaç ay sonra Mahmud Nedim Paşa azil edilmiştir,” diyor.

1861 (Muharrem 1277) de Trablusgarp Valisi oldu, Mezenen İstanbul’a gelmesi üzerine (Safer 1284) de Meclisi Valâ âzâlığına tayin olundu.

Vak’anüvis Lütü Efendi tayin keyfiyetini şöyle yazıyor:

“Trablusgarp Valisi Mahmud Nedim Paşa mezenen İstanbul’a geldi. Trablus müddeti beş seneyi tecavüz etmesiyle artık oradan istifayı haz ve nasib eylemiş olduğundan İstanbul’a avdetinde Meclis-i Valâ’ya âza nasb olundu.”²

Ali Fuad Bey merhum “Servetifünun”daki “Ricali Mühimme-i Siyasiye” başlıklı makale silsilesinde Trablusgarb’dan gelişini siyasî sebebe atfediyor:

“Mahmud Nedim Paşa Trablusgarp Valisi iken bira-derzadesi Mehmed Bey delâletleyle Yeni Osmanlılar cemiyetiyle munasebette ve onları teşvikte bulunduğu ih-

² Lütü Tarihi, Hususi kütüphanemde müellifin elyazması nüsha, cild 11, sahife 74.

bar kılınmasından dolayı, merkezce hakkında, 'nazarlar tahavvül eylediğini hissederek, istihsali mezuniyetle İstanbul'a avdet ve Âli Paşa'ya iltca ve dehalet ile evvelâ Meclisi Valâ âzâlığını ve müteakiben Deavi Nezaretî'ni istihsale yol bulmuş idi."³

İbnülemin Mahmud Kemal Bey ise "Son Asır Türk Şairleri"ndeki terceme-i halinde Trablusgarb valiliğinden Âli Paşa tarafından azledildiğini "Âli Paşa'nın mergubu iken bihakkın mağdubu olarak azil" edildiğini yazmakta ve "Sadır-ı esbak Said Paşa merhum söyledi" kaydı ile şunu ilâve eylemektedir:

"Sağır Ahmed Beyzade Mehmed Bey, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin müessislerinden idi. Trablusgarb Valisi bulunan amcası Mahmud Nedim Paşayı Sadarete getirmek emeline idi. Mahmud Paşa da cemiyete teşvikatta bulunuyordu. Cemiyet âzâsının Çırpıcı çayırındaki müzakeratını Âyetullah Bey, pederi Subhi Bey'e (Paşa) anlattı. O da, Âli Paşaya haber verirdi. Subhi Bey, mükâfaten Maarif Nezaretî'ne ta'yin olundu. Mahmud Paşa da valilikten azledilerek te'dib için İstanbul'a getirildi. Doğruca Âli Paşa'nın konağına gitti. Paşa, huzuruna kabul etmedi. "Aff-ı Âli'ye mazhar olmadıkça buradan çıkmayacağım" diyerek bir odaya kapandı. Bir iki gece konakta yattı. Âli Paşa, âciz kalıp kabul etti. Mahmud Paşa, ne söylediyse söyledi, affa nail oldu. Memuriyete tayin olundu. Âli Paşa'ya hulûl etti, teveccühünü yeniden kazandı. Âli Paşa Girit'te iken Meclis-i Valâ'da söylenilen sözleri -bazı ilâvelerle- ihbar edermiş. Hattâ mecliste Yusuf Kâmil Paşa "Âli Paşa, Girit meselesini halletmeden dönerse, kadınlar bile arabasına toprak saçar" dediğinden Mahmud Paşa bunu "Kadınlar bile arabasına sı..." suretinde yazarak, aralarını bozmuş. Âli Paşa, İstanbul'a geldi. Meclis-i Valâyı dağıtıp, Şûrayı Devleti teşkil ve Midhat Paşayı reis nasb ettirdi. Mahmud Paşa, günden

³ Numara 1529 - 55.

güne Âli Paşa'nın emniyet ve teveccühünü kazandı. O vasıta ile Padişaha da çatı."

Akrabasından biri tarafından neşrolunan "Âyine ve Hasbihal" adlı eserinin baş tarafındaki terceme-i halinde de "Mezunen İstanbul'a geldiği" yazılı olduğu ve Vakanüvisin yazışı resmî mahiyeti hâiz bulunduğu için, izinle geldiği kabul olunmuştur.

Subhi Paşa'nın Maarif Nezareti'ne tayini 23 Rehiülâhir 1284'tür. Mahmud Nedim Paşa'nın, İstanbul'a geldikten sonra Meclisi Vâlâ âzâlığına tayini ise Safer 1284'tür. Şu halde Mahmud Nedim Paşa; Meclisi Valâ âzâlığına Subhi Paşa'nın Maarif Nezareti'ne tayininden iki ay evvel tayin edilmiştir. Bu itibarla Said Paşa'nın buna dair olan ifadesinde yanlışlık olmak icab eder. Bununla beraber, Mehmed Bey; Mahmud Nedim Paşa'nın kardeşinin oğlu olmak ve Âli Paşa'yı devirip amcasını yerine getirmek için çalışmış bulunmak hasebiyle Mahmud Nedim Paşa'nın, hâdiseye muttali olan Âli Paşa'nın el ve eteğini öperek kendini affettirmesi pek mümkün ve doğru bir keyfiyettir.

1867 (Cümadelâhire 1284) de Deavi Nazırı, Zilkadesinde, ikinci defa, Sadaret Müsteşarı oldu.

Ali Fuad Bey merhum "Ricali Mühimme-i Siyasiye" başlıklı yazılar serisinde [Servetifûmun, numara 1529 - 55], bu memuriyete tayinini şöyle yazar:

"Bir müddet sonra Âli Paşa Sadaret Müsteşarı Mümtaz Efendinin yerine münasip birinin bulunmasını müşarünileyh ile müşavere eyledikçe, kendisinin ta'yini arzusunu izhar edip Âli Paşa Müsteşarlığı kendisi için istisgar edince "Evvelce maiyetinizde Müsteşarlıkta bulunmadım mı?" diye bu arzusunu tekrar eylemesiyle Mümtaz Efendi ile becayiş-i icra kılınmıştır."

Şurayı Devlet riyasetine tayin olunan Midhat, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye riyasetine nasb edilen Cevdet ve Maarif Nezareti'ne tayin kılınan Saffet Paşalarla birlikte teşekkür

için Huzur'a girdiklerinde, Sultan Aziz bir mesele hakkında birer birer reylerini sorar. Hünkâr, Mahmud Nedim Paşanın mütalaasını beğenir. Huzurdan çıktıktan sonra Padişah yalnız olarak huzuruna celb ile iltifat eder. Ve o zamandan itibaren Abdülâziz'in gözüne girer. Bir hafta sonra ölen Hakkı Paşa'nın yerine 1867 (19 Zilkade 1284) karihadan Bahriye Nazırlığı'na tayin olundu.

Sultan Aziz, bahriye işlerine pek ziyade ehemmiyet verdiği için Mahmud Paşa arzuya muvafık surette hizmet ve bu sebeble takviye-i nisbet etti.

Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın maaşı arttırıldığında kendi maaşının da arttırılması hakkındaki talebini Ali Paşa is'af etmediğinden, doğrudan doğruya saraya müracaatla irade istihsal eyledi.

Âli Paşa, vükelânın sarayla münasebette bulunmalarını ötedenberi hoş görmediğinden, Mahmud Paşa hakkındaki teveccühüne hâlel geldi. İbnilemin Mahmud Kemal Beyle Said Efendi'ye atfen Ali Fuad Bey'in haber verdiklerine göre, Mahmud Paşa Cuma günleri Âli Paşa'nın yalısına giderek, tenhada dizlerine kapanır; avdeti esnasında, Âli Paşa'nın yanında vükelâdan kimseler varsa o mealde kâğıt bırakırdı. Oğlu Ali Fuad Bey'e arzı ihlasdan da geri durmaz, bu suretle Âli Paşa'yı idare ettiği gibi Saray'a olan nisbetini ihlâl ettirmezdi.

Midhat Paşa da "Mir'at-i Hayret"te şöyle diyor:

"... Âli Paşa'nın kuvve-i aklıye ve kalemiyesine karşı Mahmud Paşa'nın icrayı muhalefet ve husumet için sermayesi olmadığından yalnız me'lûf olduğu mizacı münafıkanesi üzere, bir taraftan Âli Paşa'ya ifratı müdahene diğer taraftan Padişah, mesleki müstebidanesinde ve Âli Paşa'nın teşebbüsâtı aleyhinde teş'ia çalışarak, bütün efkânı bozmuştur."

Bahriye Nazırlığına tayininden bir müddet sonra Murassa Osmanî nişanı ile taltif olundu. Vakanüvis (Lûtfi Tarihi, hu-

susî kütüphanemde müellifin elyazması nüsha, cilt 11, sahife 82) bunu dikkate şayan bir surette kaydediyor: “Aradan bir müddet mürurunda Bahriye Nazırı müşarünileyh Nedim Paşa’ya murassa bir kıt’a Osmanî nişanı ihsan buyuruldu. Ol vakit bu nişan nazırı müşarünileyhin derece-i tereddüdüne nişane-i alenî olmuştur.”

Ali Paşa’nın hastalığının imtidadı, Mahmud Paşa’nın Saray’a rabitasını büsbütün takviye etti. Paşanın vefatında 1871 (22 Cümadelâhire 1288) de Sadarete nasb olundu.

Sadaret Hatt-ı Hümayunu:

“Vezir-i mealisemirîm Mahmud Paşa,

Bu kerre Âli Paşa’nın vuku-u vefatına mebni senin mücerreb olan evsaf-ı dirayet ittisafın cihetiyle hizmet-i celile-i sadareti her suretle hüsnü ifa edeceğin indimizde meczum ve mütehakkak bulunduğundan, mesned-i sadaret uhde-i istihaline tevcih ve ihale kılınmıştır. Tafsilden müstağni olduğu üzere kâffe-i mesalih-i saltanat-ı seniyyemizin mihveri lâyıkında hüsnü idaresiyle her veçhile matlûb ve mültezemim olan emri ıslahatın devam ve terakkisine vükelâmızın umum hey’eti ile birittihad sarfz makteret olunması me’mul ve müntazardır. Hemen Cenabı Rabbülâlemin cümlemin mesaisini makrunu tevfiik buyursun.”

22 Cümadelâhir 1288.

İrfan Paşa sadaretine şu tarihi vücuda getirdi:

Mübarek bad Sultan-i ename mület-ü mülke,
Saadet bittecessüm oldu varid mesned-i sadre;

Her işte **zahir** olmaz mı salah ol zat-i pak âsa,
Kudum eylerse bir merd-i mücahid mesned-i sadre;

Değildir kim hafi ashab-i temyize seyakikte;
Bu rûtbe olmadı devran müsaid mesned-i sadre;

Firavan eyleyüp ikbal-ü ömrün heb o müddette,
O zatı kaim etsün Rabb-i vahid mesned-i sadre;

Kudumun tam tarih ile tebrik eylerim İrfan,
Reva Mahmud Paşa oldu kaid mesned-i sadre.

İbnülemin Mahmud Kemal Bey diyor ki:

“Bazılar, Âli Paşa’nın tavsiyesile o makama getirildiğini zannetmişlerse de bunu te’yid edecek bir vesika yoktur. Âli Paşa’nın bazı mahremlerine ‘bizden sonra sadarete Mahmud Nedim Paşa’nın gelmesi muhtemeldir’ demesi, o zanrı tevlid etmiş olsa gerektir. Mahmud Paşa’nın, makama gelince Âli Paşa’ya mensup olanları hizmetlerinden etmesi, Âli Paşa’nın yüz vermediği adamları tutması da onun tavsiyesile sadarete nail olmadığını te’yid edebilir.”

Hüseyin Avni Paşa’nın yaverliğinde bulunan Naim Paşa nakleyledi:

“Âli Paşa vefatından birkaç gün evvel Hüseyin Avni Paşa’yı celb ederek “Benim hayatımdan ümit yoktur, belki birkaç güne kadar vefat ederim. Mahmud Nedim Paşa’nın Sadrâzam olması melhuzdur. Aranız açıktır, hoş geçinmeğe çalışınız.” dedikten birkaç gün sonra vefat etti. Mahmud Paşa sadarete geldi. Hatt-ı Hümayun okunduktan sonra, Hüseyin Avni Paşa’yı teneffüs odasına götürerek el birliğiyle çalışması hakkında hayırhahane ve muhabbetkârane sözler söyledi. Müteakiben onu nefyettirdi.”

Mahmud. Celâleddin Paşa “Mir’atı Hakikat”te diyor ki:

“Bahriye Nazın Mahmud Nedim Paşa, Saraya intisab peyda ederek Padişahı, Âli Paşadan tenfir eyleyüp de sadarete nailiyet için hatır ve hayale gelmez duruğu fitneengizane ve füsun ve fesane icad ve envai menabiî nâmeşruadan paralar takdimiyle mevkiinde istikrar etmiş ve bu mesleki garazkâriyi ihkâm için “Efendimiz bir padişahı müstebidsiniz, her emir ve fermanınızı icraya muk- tedirsiniz,” mealinde sözlerin ilkası ile Sultan Abdülâziz’i bağırsız arslan gibi etrafa atıp da keyfe mayeşa icrayı ahkâm etmek emeline düşürmüş olduğundan Âli Paşa, irtihali daribeka eyledikte Mahmud Nedim Paşa, Sadarete gelip Sultan Abdülâziz’i ta’lim ettiği tarika sevk eyledi.”

Pek kıymetli ve ince şair Hüseyin Siret Bey, Namık Paşa'nın damadı Sadi Bey'e atfen nakletti: Âli Paşanın ölümü üzerine Sultan Aziz Başkâtib Emin Bey'i, Hüseyin Avni Paşa'ya göndererek, sadarete kimin getirilmesi münasib olduğunu sordurdu. Hüseyin Avnî Paşa "Hünkâr daha iyi bilirler. Kimi münasib görürlerse onu yapsınlar," cevabını verdi. Emin Bey tekrar geldi. Hüseyin Avni Paşa aynı cevabı tekrarladı. Üçüncü defa gelişinde yine o cevabı vermekle ve Mütercim Rüştü Paşa'nın münasib olduğunu söylemekle beraber, kim olursa olsun, Mahmud Nedim Paşa'nın yaptırılmamasına gayret etmesini, çünkü o olursa nefiylerin başlayacağını ilâve etti. Emin Bey Talimatla beraber kaldırılmış olan bu nefy sözü üzerine gülümsedi. Hüseyin Avni Paşa, Başkâtibin bu hareketine kargı: "Yalnız biz değil, siz de yerinizde kalamazsınız," demekten kendini alamadı. Mahmud Nedim Paşa sadrâzam olunca, Rüştü, Hüseyin Avni, Hüsnü Paşalarla beraber Emin Beyi de nefyettirdi. Bu suretle Hüseyin Avni Paşa'nın sözü çıkmış oldu.

Mahmud Paşa'nın Sadaret mevkiine suudu, umum için musibet hükmüne geçti. Mazulleri -arzularına muhalif olarak- taşra memuriyetlerine tayin ve İstanbul'dan tebid etti. Bunları, memur oldukları mahalle varmadan azletti. Yerlerine nasbettiklerini de becayiş suretiyle, memleket memleket dolaştırdı. On bir ay devam eden Sadareti esnasında, birçok vali, mutasarrıf ve sair memurunin azil ve becayişinden başka beş serasker, dört bahriye, dört adliye, beş maliye nazırı, altı Tophane müşiri, beş sadaret müsteşarı, altı serasker müsteşarını azil ve nasbetti.

Reşid Paşazade Mehmed Cemil Paşa -Hariciye Nezareti'ne tayin olunup İstanbul'a gelirken- Viyana'da vâki olan mülakatta, Avusturya İmparatoru Fransuva Jozef: "Sizin memurlarınız, promenada girdi. Bir mevkide dur-

maksızın devri daimide bulunuyorlar,” diyerek, sadrın mecnunane icraatına ta’riz eylemiştir.

Vakanüvis Lutfi Efendi (Lütfi Tarihi, hususî kütüphanemde müellifin el yazması nüsha, Cild-13, Sahife-29) Sadrazam olur olmaz, yaptığı tahviller dolayısıyla şu dikkate şayan satırları yazıyor:

“Sadr-ı cedid Mahmud Paşa’nın harekât-ı vâkâsınm işbu tevcihat-ı mukaddime-i acibenümasıdır. Akabinde teceddüd-ü sadarete birdenbire bu valilerin tebeddülüne görülen lüzum beyhude bir icrayı rüsum zannolunmasın. Bundan ne niyyetler olduğunu tasriha hacet yoktur. Eski vakitlerdeki gibi Şevval tevcihat-ı umumiyesini andırmıştır. Böyle birçok valilerin bırakılmadan diğer iklimte tahvilden mülkçe, hâzinece husule gelecek mazarrat ve beyhude masrafların vukuuna tekayyüd olunmamadır. Bir vali vesait memurların sık sık tebeddülleri ıslahatı matlûbeyi duşarı teahhür eder. Bulunduğu memleketin ahâlisinin ahvaline henüz vâkıf olur olmaz başka mahallere gönderilmesi muvafıkı maslahat olamayacağı bedihîdir. İşte sadr-ı müşarünileyhin berveçhi muharrer bed’ ettiği ve teşebbüs eylediği icrâât ve fiiliyat infisaline kadar böyle teakub eylediği âtide yazılan tevcihatı mütevaliye ile karini sübut bulur.”

Mâliyeyi, gûya ıslah etmek için, tenkihatı kalkıştı. Memurin ve ketebeinin aylıklarım kesti. Fakrû zarurete uğrattı. İrtikâb revaç buldu.

Hâlbuki bu tenkihatı yapan Mahmud Nedim Paşa, biraz evvel, hususi bir maksadla, esasen müstağni olan Yusuf Kâmil Paşa’nın yirmi beş bin kuruş olan maaşım yetmiş beş bin kuruşa çıkartmıştı.

Vakanüvis (Lütfi Tarihi, hususi kütüphanemde müellifin el yazması nüsha, Cild 13, Sahife30) bu keyfiyeti dokunaklı bir surette kaydediyor:

“Şûrayı Devlet Reisi Mısırlı Kâmil Paşa’nın yirmi beş bin kuruş olan maaşı yetmiş beş bin kuruşa İblâğ olunmuştur. Bundan garaz mesnedi sadaretin müşarünileyhten tahallüfü-

ne cemile ile beraber sadr-ı cedidin bu vesile ile hem iğfal-i rakib etmesi ve hem de Meclis-i Valâ reisinin yetmiş beş bin kuruş maaşı olduğu halde, sadaret maaşının dahi o nisbette kabartılması gibi mütalealar neticesi olsa gerektir.”

Yine Lûtfi Efendi, ıslahat ve tasarrufattan bahsederken (Cild 13, Sahife 39) Resmi Gazete’de çıkan ilânlar da koyduktan sonra şu mütaleayı serdetmiştir:

“Ol vakit her gün bir türlü şüyu bulan icrâât ve tasavvurat-ı mecnunaneye erbab-ı ukul nîgeh endaz-ı taaccüb ve hayret olmakta idi. Hele Dersaadette ecnebi lisanları ile basılan ve Avrupadan gelen gazetelerde icrâât-ı muharrere hakkında yazdıkları mütaleat-ı müstehziyane şayan-ı teessüf idi.”

Tasarruf yapılmak mülâhazası ile açığa çıkarılanların birçoğunun yerleştirilememesi büyük bir hoşnutsuzluğu mucib olduğu görülerek bunlar hakkında da bir çare düşünülmesi için, bir komisyon teşkil olunduğu gibi, Mahmud Nedim Paşa, bizzat meşgul oldu. Fakat iş çığırından çıktığı için maksat hakkı ile temin edilemedi.

Vakanüvis bunu kaydederken (Lûtfi Tarihi, Cilt 13, Sahife 57) Abdülâziz’in hal’i sebeplerinden birinin de bu olduğunu ve hal’ keyfiyetinden Hüseyin Avni Paşa’dan ziyade Mahmud Nedim Paşa’nın mes’ul bulunduğunu söylüyor:

“Tenkihat sırasında açığa çıkarılan birçok memurlardan birtakımı yerleştirilmiş ise de ise yarar kimselerden başka birçok alil ve ihtiyar adamlar duçar-ı fakr ve zaruret olduklarına merhamet-i seniye kail olmadığından o misillûların tahkik-i ahvali ile işlerine bakılmak memuriyetiyle Babiâlde bir komisyon dahi teşkil olundu, Boşta kalanların sızlanmaları İstanbul’ca çirkin şey olduğu görüldükçe bunların üç sınıfa tefriki ile kabil-i istihdam olanların taşra kaymakamlıklar ve müdürlükler ve zabıta memuriyetlerine ta’yini, müsin ve ihtiyarlıkları mâni-i istihdam olanların yeniden tanzifi ve hiçbir işe yaramayanlara cevap verilmesi gibi tekellüfat-ı malâyani ile sadr-ı cedid meşgul olmuş ve taşralara gönderilecek me-

murların açıkta kalacak birtakım garibüddiyar seleflerinin sefaletlerinden dolayı vukua gelen feryadlarına ve sızlanmalarına adem-i takayyüd gibi halat-ı acibe cereyan etmiştir. Hâsılı, kara kuşa rahmet okutacak derecede turfa turfa harekât vuku bulmuştur. Bir de şurası şayan-ı kayıddır ki faziha-i hal'iiyenin badi-i aslisi bu misillü harekâtın zuhurudur denilse caizdir. Çünkü o cinayet-i menfure müessisi olan Avni Paşa'nın mezkûr vukuat-ı acibe sırasında Isparta'ya semerinin atılmasından neş'et eden kuyruk acısını en sonra halî işiyle çıkarttı zannederim. İşte bu babda asıl bâdi kim olduğu malûm olmuş olur. Şimdi bu iki zatın birisi akılsız dost, öbürü akıllı düşmandır. Her ikisi de cinayette zimedhaldir. Fakat farkları birisi ciddi, diğeri cehlidir.”

Devletin idarî teşkilâtını karıştırdı. Hükümetin muame-lâtını karmakarışık etti. Tanzimat-ı Hayriye ahkâmuna muhalif olarak, vükelâ ve ricalden bazılarını nefyettirerek Padişah'a hasımlar peyda ve kendi hakkında da âmmenin nefret ve adavetini celbeyledi.

Bir iki gün evvel Başmabeyinci Hurşid Bey'in azline dair Başkitabet'e yazdığı tezkire, yanlışlıkla kendine getirildiğinden, Hurşid Bey, Mahmud Paşa'yı devirmeğe hazırlanmıştı.

Bağdad'dan avdetinde, Edirne Valiliği'ne tayin ettirdiği Midhat Paşa, teşekkür ve veda için huzura girdiğinde Sadrazam'ın keyfi icraatını tafsilen arzylediği gibi -memuriyeti mükerreren tahvil edildiğinden dolayı münfail olan- ve birlikte huzura çıkan Bosfor Mustafa Paşa ile Hurşid Bey de, Midhat Paşa'nın maruzatını teyid ettiklerinden, Mahmud Paşa 2872 (25 Cümadelülâ 1289) da azil ve yerine Midhat Paşa tayin kılındı.

Ali Fuad Bey, “Serveti Fünun”daki yazılarında Mührü Hümayun'un geri alınması hakkında, o zaman Başmabeyincilikte bulunan Hurşid Bey'e atfen şunu yazıyor:

“Hurşid Bey'in Baş Mabeyincilikten çıkarılması hakkında Mahmûd Nedim Paşa'nın Taraf-ı Şahane-ye takdim etmiş ol-

duğu arıza bir yanlışlık neticesi olarak kendisinin eline geçmesiyle aralarında iğbirar hâsıl ve bu keyfiyet Paşa'nın daire-sinde dahi şayi' olur. Hurşid Bey Mühr-ü Hümayun'u istirdad için memuren Mahmud Nedim Paşa'nın yanına gidince daire halkı Paşa'ya dehalet için geldiğine zahib olarak kendisini bârid bir surette istikbal ederler. Paşa da esnayı kabulde aynı suretle muamele gösterir. Fakat bilâhare vaz' ve tavrından isti'taf için gelmediğini hissederek emaneti almağa mı geldiniz diye sual eyler.

Hurşid Bey "Takdir-i Hûda böyle imiş" diye cevap verir. Paşa hareme gidip mührü getirir ve elleri titriyerek teslim ile kabahatinin ne olduğunu sual eder. Hurşid Bey de "En büyük kabahatiniz bu kadar memurin kifayet etmiyor imiş gibi Saray halkına da tecavüzünüz ve ezcümle beni azlettirmeğe kıyamınızdır," diyerek teşeffi-i sadr eyler."⁴

O zamanı idrak etmiş ve yüksek mevki sahibi olmak dolayısı ile işlere yakından vukuf peyda eylemiş olan Dâhiliye Nazır Memduh Paşa "Mir'at-i Şuunat" adlı eserinde (Sahife 45) Mahmud Nedim Paşa'nın icraatını yazarken, Mabeyinci Hurşid Bey'in gücenmesini mucib olan hâdiseyi de kaydediyor:

"Âli Paşa'nın ahirete intikali daire-i devlette hali değiştirdi. Bahriye Nazır Mahmud Nedim Paşa Sadrâzam oldu. Vükelâ ve rical tebeddülât-ı defter-i teşrifatı doldurdu. Şöyle ki, bugün menasib-ı devletten bir memuriyete konulan çend rûz müru-runda taşraya vali ve merkeze vüsulünde infisal ile yerine ahar-ı nasb edilerek icrâât mütevali olması ile mansub ve ma'zul bulunanlar hayret ve haşyete düştü. İdam ve müsadere Tanzimat-ı Hayriye bereketiyle mündefi' olduğundan vükelâ ve ricali oradan oraya atarak korkutmak ve makam-ı icrayı bu veçhile tarımak Mahmud Paşa'ya mahsus bir tavn teceddütkârı olmuştur. Paris'te Saltanat-ı Seniye Sefiri Cemil Paşa, Hariciye Nezareti ile İstanbul'a gelirken Viyana'ya muvasalatında Avusturya İmparatoru ile mülâkat ederek hengâm-ı musahabede

⁴ Servetifünun, numara 1529 - 55, sahife 443 haşiyesi.

İmparator, Cemil Paşa'ya "Sizin memurlarınız promenada girdi. Bir mevkide durmaksızın devr-i daimide bulunuyorlar," ta'rizini dermeyen etmiştir. Bağdad Valisi Midhat Paşa mesalih-i mahalliye ye müteallik iş'aratının Babiâlice işkâlinde münfailen ve ma'zulen İstanbul'a geldiğinde azürdegânı memurin onun konağına gidip kesret-i tebeddûlat tenkidat-ı cereyan ettiği Sadrâzam Mahmud Paşa'nın mesmuu olunca Midhat Paşa'yı Edirne Valiliği'ne nasb ettirdi. Lâkin Baş Mabeyinci Hurşid Bey ve Darüssaade ağası gibi mu'terizler Mahmud Paşa'dan rugerdan olmağa başlamışlardı. Sadr-ı müşarünileyh Babiâlide bir gün seryaverine "Şu tezkireyi al Saraya git, büyük beyin yedine teslim et." emrini verir. Saray ıstılahınca büyük bey ser kurena demek olduğundan yaver tezkireyi alır. Hurşid Bey'e tevdi eder. Hurşid Bey tezkireyi açar okur. Meali kendi aleyhinde şikâyeti hâvi bir varaka olduğundan "Lahavle velâ kuvvete illâ billâh," diyerek yaverin yüzüne gözünü diker, "Sadrâzam Paşaya selâm ederim. Arıza takdim olunur," mukabelesinde bulunur. Meğer o tezkire Başkâtib Akif Bey'e gidecek imiş. Mahmud Paşa bilemediğinden 'büyük bey' demiş. Yaver Babiâli'ye avdetle Huzur-u Sadarete dâhil olunca, "Tezkireyi büyük beye teslim ettin mi?" sualine "Emriniz veçhile" cevabını verir. "Büyük bey ne söyledi istiknâhı üzerine, "Tezkireyi okudu, bendenize gözlerini dikerek 'Lahavle velâ kuvvete illâ billâh,' dedi, ifadesiyle izah-ı madde edince, Mahmud Paşa telâşa dalıp, "Niçin öyle yaptın, tezkire Başkâtib Bey'e gidecekti," sözleriyle müahezeye mübaderet eylemiş ise de, hata esasen büyük bey tâbir ve tahnifinde olmasıyla ta'mirî nâkabil bir mes'ele hâsıl olduğunu Mahmud Paşa anlamıştır. Beri tarafta Hurşid Bey tezkireyi mükerreren okudukça kabına sığamayıp duramayacak bir hale gelir. Huzur-u Şahane'ye gider, bir zemin ile der-i idare hakkında ve Sadrâzam aleyhinde her şeyi söyler, Efkâr-ı mülûkâne maruzatından müteheyyiç olarak, "Git, git mührü getir." fermanının suduru ile Hurşid Bey Mahmud Paşa'yı yalısında bulup emaneti istirdad ettiğinden, ertesi gün Midhat Paşa sadra suud eyledi. Bu tebeddüle Hurşid Bey badi olmakla, kendisi de mevkiinde duramadı. Baş Babeyinciliğe emektaranı kurenadan Hayri Bey konuldu.

Midhat Paşa hatıratında, Edime Valiliği'ne tayini münasebetiyle teşekkür için huzura kabulünden bahsederken Padişah'a, Mahmud Nedim Paşa aleyhinde sözler söylediğini yazmadıktan başka, Sultan Aziz'in Sadrazamın mesavisinden bahsettiğini kaydediyor. Midhat Paşa, sadarete tayinini şöyle yazmıştır:

"Midhat Paşa'nın bu kadar su-i niyyet altında Edirne vilâyetine gittiği halde, bir iş görmek iktidarında olamayacağı ma'lûm olup, kendusi ise bunca müddet çalışıp it'abı vücud eylediğinden, bir zaman ma'zul kalarak istirahat etmek emelinde ise de Bağdad'dan infisali istifasına mebni olduğu halde, şimdi Edirne'den dahi istifa ve istiğnada bulunması Sultan Âbdülâziz merhumun mizacı iktizasınca münasib olmayacağından, Midhat Paşa bizzarure bu memuriyeti kabul ederek, iki gün sonra bermutad merasim-i şükr-ü güzariyi ifa için Mabeyn-i Hümayun'a azimetle Huzur-u Padişahi'ye mesulünde -çünkü Mahmud Paşa kâffe-i harekâtını Mizac-ı Şahane'ye tevfiik etmiş ve dâhili ve haricî Saray-ı Hümayun halkını kazanmış olması ile Hakan-ı Merhum kendinee müteveccih ise de- öte tarafta memleket ve ahalinin ne veçhile harab olmakta olduğunu bittaraf haber almış ve cihetle azlini ta'mim eylemiş olduğundan, Huzur-u Şahaneleri'nde Midhat Paşa'ya Mahmud Paşa'nın birçok mesavisini ve mecnunane ahval ve harekâtını beyan ve ta'dad ederek, tebdili hakkında olan niyyat ve tasminatı seniyyelerini ima eyledikten sonra hemen o akşam müşarünleyh azlolunarak ertesi gün, yani seksen dokuz senesi Cümadelâhiresinde Sadaret-i Uzma Midhat Paşa'ya tevcih buyurulmuştur."⁵

Midhat Paşa, Mahmud Nedim Paşa'nın bütün hareketlerini Padişahın mizacına uydurduğunu ve saray halkını da kazanmış olduğunu yazdığına göre, Hünkârın, mizacına uygun hareket eden Sadrazamı durup dururken azletmek istemeyeceği ve Mahmud Nedim Paşa, Saray halkını kazan-

⁵ Tabsıra-i İbret, s 133.

dığına nazaran, fenalıklarını Hünkâra soyleyecek kimse de bulunmayacağı tabiidir. Midhat Paşa'nın bunu yazmaması, hırsa delâlet etmek itibariyle, bu hareketin efkârı umumiyeye iyi karşılanmaması ihtimaline veya daha başka mülâhazalara mebni olsa gerektir. Yoksa Midhat Paşa'nın, Padişaha Mahmud Nedim Paşa aleyhinde sözler söylediği ve bu sözler üzerine Sadrazamın azil ve kendisinin nasbedildiği muhakkaktır.

Vakanüvis (Lütfi Tarihi, hususî kütüphanemde müellifin el yazması nüsha, Cild-14, Sahife-40) "Bir müddetten beri keyfe mâyeşa hareketle icab-ı umumîyi mucib olan Mahmud Nedim Paşa'nın infisâliyle Midhat Paşa'nın nasb" olunduğunu kaydettikten ve "Sadr-ı sabık Mahmud Nedim Paşa'nın ibtidai sadaretinden beru ıslahat-ı mülkiye ve mâliye-ye dair vâki olan gayret ve hareket-i vakıasının takdir ve tahsinini küllü yevm Dersaadet gazeteleri yazıp bitiremedikleri sırada, birdenbire zirve-i evc-i ikbalen sukutiyle birkaç gün evvel Edirne Valiliği ilân olunan Bağdad Valisi esbak Midhat Paşa seksen dokuz senesi Cümadülulâsının yirmi beşinci günü sadrâzam oluverdi" dedikten sonra şunu da ilâve ediyor: "Tebeddül-ü sadaret dâhil ve hariççe memnuniyet ve hüsn-ü kabul-ü mucib olmuştur. Üç gün zarfında buna dair Babîâliye vürûd eden telgrafnamelerin adedi iki bini tecavüz ve Şehzade Yusuf Efendinin Babîâliye gelüp sadr-ı cedidi tebrik eylediği gazetelerle ilân kılındı."

Birkaç gün sonra yirmi beş bin kuruş ma'zuliyet maaşı bağlandı. Evvelce ihsan olunan tasvir-i hümayun, azlini müteakib istirdad olundu. Bu tasvirin verildiği esnada Âmedi kalemi hulefasından Memduh Bey(Paşa) şu kıtayı söylemişti:

Bu tasvir-i hümayuni görenler sadr-i devlette,
Sanurlar bir güneştir asümana ziyb-ü fer vermiş,
Değil pırlanta etrafında bu tasvir-i garrarın,
Cenab-i Yusuf Cibril tac-i pür güher vermiş.

Mahmud Kemal Bey'in de yazdığı veçhile; Midhat Paşa, selefini tezlil ve terzil ile bir daha makam-ı ikbale avdet edememesini temin için, gazetelerin pek çirkin makaleler neşretmelerine müsait bulunduktan başka, Mahmud Nedim Paşa'nın icraatından müteneffir yahut birer suretle mutazarır olanların, geceleri kayıklarla Bebek'teki yalısının önünde toplanarak, tahkirâmiz sözler söylemelerine de meydan verdi. Nümayişçiler ve mizah gazeteleri:

Ey Nedim, ey bülbül-i şeyda niçün hamuşsun?
Sende evvel çok nevalar, güftügüler var idi.

beytini ve Mahmud Nedim Paşa'yı kediye benzettiklerinden, Namık Kemal Bey'in eseri olduğu söylenen:

Nedimin her gece böbrekle dolardı sepeti,
Yok idi rahatının, ni'metinin hiç adeti,
Çeşm-i şehla nigehe fank iken, nik-ü bedi,
Nedimi gaflet ile fâre-i idbar yedi,
Yüreğim yandı buna ah kedi vah kedi.

manzumesini terennüm ettiler ve yazdılar.

Mahmud Paşa pencerelerin perdelerini indirir mumları söndürür, bilmeceburiye sükût ederdi. Mabeyn Başkâtibi Atıf Bey "Hatıra" da gazete neşriyatından bahsederken diyor ki:

"... Bir kerte de "Kızıl Er" ve "Ak yazılı Sultan" diyerek, uzunca bir muhavere tutturup Kızıl Erden Mahmud Paşa, Ak Yazılıdan -anın müftülüğe getirdiği- Molla Bey murad olunmuştu. Şaraba Kızıl Er ve rakıya Ak Yazılı tâbiri istilâhat-ı bektâşiyeden ve sadrâzam ile müftünün tarik-i bektâşiyeye erenlerinden olduğu meşhurdur. Az vakitte Midhat Paşa sadarettten infisal *edip* Beylerbeyi'nde müsteciren ikamet eylediği sahilhaneye - mehtaba çıkar şeklinde Mahmud Paşa tarafından sandallara binerek gelip:

Aman aman Bağdadlı Cilvesi gayetle tatlı,
türküsünü çıkardıkları vakidir,

O zamanlar Başkitabet'te değildim. Bir gün rüfeka ile birlikte iken oda kapısından İmam Hayrullah Efendi (Şeyhülislâm) "Aman aman Bağdadlı" diyerek, âdeti makam ve fakat yavaşça sada ile mezkûr türküyü söyleyerek dâhil oldu. Vakayı hikâye eyledi."

Mahmud Paşa gördüğü hakaretlere tahammül ve Padişaha hafiyyen dehalet ile yalısında inziva etmiş iken Midhat Paşa, bir mesele ihdası ile cezaya uğratmak için; bir istikraz hesabından mukrizlere irade istihsal etmeksizin yüz bin altın komisyon vermiş diyerek, Mahmud Paşa'yı taht-ı muhakemeye aldı.

Bu hususta irade sâdir olmuş iken inkâr edilmesinden ve Midhat Paşa'nın da, Padişahı tekzib etmemek için iradeyi adem-i ikrarından dolayı, o paranın kendinden tazminine hükmedildi. Padişah, hakikati bildiğinden tazmin cezasını affetti.

Midhat Paşa hatıratında "Tabsıra-i İbret, sahife 135" yüz bin lira meselesi hakkında şunları yazıyor:

"Mahmud Paşa'nın istikraz açkesinden almış olduğu bir kalem yüz bin lira maddesi olup, kendisinin infisaline kadar meydana çıkmamış ise de, meblâğ-ı müstakrize hasbelkaide hâzineye mal olduğu ve irad masrafı *oraca* icra olunduğu cihetle hesapta işbu yüz bin liranın mahalli açık kalmış ve meblâğ-ı mezkûr Mahmud Paşanın senediyle alınıp mahall-i sarfı meçhul bulunmuş olduğundan, keyfiyet ba tezkire kendisinden ledessual işbu akçeyi mukrizlere bahşiş olarak verdiğini cevaben yazmış ise de, istikraz-ı mezkûrun mevcut olan mukavelesine *nazaran* faiz ve komisyon gibi kâffe-i masarifi dahil olarak, o hesap üzere ellisi yüz itibar olunmuş, yani elli lira nakit alınıp, yüzde on faiziyle yüz lira verilerek, ödenilmek üzere mukavele edilmiş olmakla, bunun için artık bahşiş ve masraf verilecek mahal olmadığına ve mezkûr yüz bin liranın senediyle ve kendisinin Maliye Nezareti'ne tayin ettirdiği Emin Paşa marifetiyle bir suret-i mahsusada verilmiş olduğuna mebni, bu akçeyi Mahmud Paşanın almış olduğunda şüp-

he kalmayıp, fakat asıl iş bu akçenin kendisinden kurtarılması maddesi olarak, bu da muhakemesiz mümkün olamayacağından, bilistizan sâdir olan İrade-i Seniye mucebince, müşarûnileyh Babîâlî'ye celb ve davet olunarak, umum Heyet-i Vükelâ hazır olduğu halde, suret-i muhakemede olunan sual ve cevap üzerine kendisinin dahi diyeceği kalmamakla meblâğ-ı mezburun tahsiline hükmolunmuştu.

Onun üzerine Mahmud Paşanın Babîâlî'ye gönderdiği tezkirelerde zimmetini itiraf ile beraber, fakat defaten tediye sine hal ve kudret-i müsaid olmadığından bahisle imhalini istida eylediği halde diğer taraftan Valide Sultan vasıtasıyla Sem-i Şahane'ye ilka eylediği muhtereat ve müfteriyatında aleyhine hükmolunan yüzbin lira Mabeyn-i Hümayun'a takdim eylediği meblâğ cümlesinden olduğu halde, Vükelâyı Devletin kendisinden araması, hakikatte Saray-ı Hümayun muamelâtına itiraz maksadından münbaistir yollu safsata ve mugalâta ile Hakan-ı Merhumun ve Valide Sultanın efkârını bozacak şeyler yapmış olduğundan, Sultan Abdülaziz Mahmud Paşanın zimmet-i mahkûmesi olan mezkûr yüzbin lirayı af ve ihsan buyurdu."

İbnülemin Mahmud Kemal Beyin haber verdiği göre, Şirvanizade Rüştü Paşa Sadrâzam olunca, Mahmud Paşa konağa gidip eteğini öptü ve evvelce kendini Amasya'ya nefyetmiş olmasından mütevellid isabetin affını rica etti. Rüştü Paşa yüz vermedi. Biraz sonra Kastamonu Valiliği'ne tayin olundu.

Vakanüvis (Lütfi Tarihi, Hususi kütüphanemde müellifin elyazması nüsha, cild 14, sahife 78) tevcihatı şu suretle kaydetmiştir:

"Kastamonu Valiliği sadr-ı esbak Mahmud Nedim Paşa'ya tevcih ve mahalli memuriyetine sürat-i azimeti irade buyurulmakla, hemen İstanbul'dan mübaadet etmiştir."

Riiştü, Midhat ve Hüseyin Avni Paşalar birleşerek, sadareti zamanındaki icrââtının mazarratından dolayı muhakeme

edilmesini arzettiler. Padişah, muvafakate mecbur oldu. Mahmud Paşa, muhakeme olunmak üzere Kastamonu'dan İstanbul'a davet olundu.

Mahmud Paşa İstanbul'a muhakeme için getirildiği halde, avdeti, vükelâ beyninde, hattâ ecnebi memleketlerdeki sefirler arasında bile telâş ve endişeyi mucib oldu. Buna misal olmak üzere Paris sefaretinde bulunan Örfî Paşazade Ali Paşa tarafından vükelâdan birine yazılan mektubun şu fıkrası kâfi bir delildir:

"Mahmud Paşa'nın İstanbul'da kalacağı hakkında burada münteşir olan havadis defaten konsolidi kırkbeş'ten kırk üçe tenzil ettirip birtakım müdhiş eracıf tekevvününe dahi sebep olduktan başka, az kaldı avans işi de bozuluyordu. Hattâ o günlerde Hariciye Nazırını görmüş idim. Eğer Zat-ı Şahane, Mahmud Paşa'yı bir makam-ı mühimme getirirse, biz ziyadesiyle münfeil ve münkesir olur ve ümidimizi keseriz denmesiyle Zat-ı Şahane, Mahmud Paşa'yı asla sevmez şayiati mesmua sırf eracıftır." diyerek temin eyledim. Yalnız ikbali sözü bu kadar mazarrat getiren bir zat eğer sahihan, bir makam-ı celile gelir ise, ne suretle devletçe vahim olur, artık hayal buyurun Rabbim o günü göstermesin!"

İcrââtı kendi iradelerine mebni olduğu muhakeme neticesinde tebeyyün edeceğini teemmülle Padişah, Mahmud Paşa'yı İstanbul'da bekası caiz olamayacağıma dair umum vükelâ tarafından tanzim ve takdim olunan mazbata üzerine -bir hükme iktiran etmeksizin Trabzon'a nefyetti,

Menfasına gittiği esnada şu iki kıtayı söyledi:

Bir ehl-i nüfuza olup muttasıl,
Sakın etme tagyir-i vaz'ü asıl,
Şiar-ı dirayet ü mekânet budur,
Ne çık başa evvel, ne sonra basıl,

Ayş-ü işretleri dünyada bu devletlilerin,
 Kuru bir tantanadır cümle mealı boştur,
 Yediği darbe-i enduh-ü gamı kendi bilir,
 Tabl'in âvazesi arıma ki iraktan hoştur.

Mahmud Nedim Paşa Trabzon'da bulunduğu sırada şair Mehmed Emin Hilmi vaziyetin geçici olduğunu ve ikbal yıldızının tekrar parlayacağını da kaydeden şu kasideyi takdim etti:

Nedim-i bezm-i has-i fazl-ü kemal ve vezir ibn-i veziri
 Mahmud-ül-hisal, Sadr-ı samî kadr-i esbak übbehetlû, Devlet-
 lû Mahmud Nedim Paşa hazretlerinin Trabzon'u teşrif-i âlileri
 sırada, hasbihali hâvi inşad ve takdim olunan kasidedir

İdemez nur-i tabiisin karin-i insilab,
 Neyyir-i âlemfuruze hail olmakla sehab,
 Tiz geçüp haylulet-i ebr-i seriül'inkılab,
 Şule-i zatın yine eyler irae âfitab.

Zail olmaz devr-i büldan eylemekle kıymeti,
 Belki artar devrile sermaye-i mahiyyeti,
 Cevher-i has-ül-havasın böyledir hasiyyeti,
 Yazmış ehl-i tecrübe bu bahsde bin fasl-ü bab.

Vakt olur eyler ibaratın yine ezber cihan,
 Nüşa-i mahmudesin idüp umumen huez-i can,
 Düşmez a'lay-i dolâb-i kadrden hiçbir zaman,
 Bir zaman ta'til edilmek ile aktes bir kitab.

İşte şu emsal hükmünce eya Risto şuur,
 Eyledi gerçi felekten böyle bir halet zuhur,
 Lîk engüş-i nedamet ısırrır bir gün olur,
 Gölge etmekte misal-i ebr süratle şitab.

Parlasun hurşt-i ikbalin hemişe Âsafa,
 Bu da ta'cilen geçer "da'ma keder huz ma safa",
 Bedr-i mecd-ü şan-ü iclalin bihakk-ı Mustafa,
 Bulmasun noksan durdukça sipihr-i nüh kîbab,

Destgir-i millet-i beyzay-i islamiyansın,
Sade-i devlet vezir-i a'kalü zişansın,
İşbu evsaaf ile şöhret efken-i devransın,
Hami-i ümmet; kerim-ül haslet-ü âlicenab.

Çakerin Hilmi-i kerd-i rah-i ashab-i hüner,
Vadi-i ihlâsta davat-i hayr irad eder,
İde ömr-ü devletin müzdead hallâk-ı kader,
Çünkü budur maksad-i her abd-i ihlâs intisab.

1873 (22 Şaban 1290) da affedilerek Adana Valiliği'ne tayinine ve İstanbul'a uğramadan doğrudan gitmesine irade sâdir oldu.

Bir müddet sonra -Hüseyin Avni Paşa'nın isaeitiyle- Rüşti Paşa sadareten azil ve Halep Valiliği ile İstanbul'dan teb'id edildi. Bindiği vapurun Mersin'den geçeceğini Mahmud Paşa haber alınca -vaktiyle vâki olan kusurların affı ricasına dair- gayet müstehziyane mektup yazarak, mektupçu vasıtasıyla vapurda Rüşti Paşa'ya verdirdi.

Rüşti Paşa, mektubu okuduktan sonra, zarfın üstüne (Nahi) nin şu beytini yazıp mektupçuya iade etti:

Ne sendedir, ne bendedir, ne çarhı kineverdendir,
Bu derdi ser humar-ı ibâde-i câm-ı kaderdendir.

Mahmud Nedim Paşa, Adana Valiliği'nden affolunarak İstanbul'a geldi. İade-i ikbal için uğraştığı sırada Hersek İhtilâli'nin iştidad etmesi ve Sadrâzam Es'ad Paşa, âciz ve hayret halinde görünmesi üzerine "Hersek meselesi bir haftada helallanacak iştir, Babıali bunu izam ediyor," kabilinden sözler söyleyerek kendi sadarete getirilirse meseleyi derhal halledeceğini Padişah'a ima etti. Bunca tecrübeye rağmen, Sultan Abdülâziz, onun lâfına kulak vererek, biraz sonra tekrar sadarete getirmek ve hasımlarıyla aralarını bulmak maksadıyla 1875 (19 Recep 1292) de evvel be evvel Şûrayi Devlet

riyasetine ve Midhat ve Hüseyin Avni Paşa'yı da Adliye Nezaretî'ne ve Seraskerliğe nasbetti:

İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in haber verdiğiğine göre:

Padişah, Yıldız Sarayı'nda bulunduğundan teşekkür için üçü birlikte bahren Beşiktaş'a gelmişler. Mahmud Nedim Paşa, arabaya binmeyip Yıldız'a doğru yürümeğe başlayınca, berikilere hayret geldiğini görerek gayet tabii bir tavırla: "Ben, Velinimet Efendimizin ikamet buyurdıkları bir mahal- li âliye araba ile gidemem." demiş ve arkadaşlarını terlere gark ederek Yıldız'a kadar yürümeğe mecbur kalmıştır.

Mahmud Nedim Paşa, (24 Receb 1292) de -ikinci defa olarak- Makam-ı Sadarete tayin olundu.

Mahmud Ceiâleddin Paşa'nın tarihi:

İde iclâl ile zatin muvaffak Hazret-i Allah
Umur-u Devlet ü millette ıslahat icraya
Mücevher hame yazdı mısra-ı tarih-i tebrikin
Sadaret mührü geldi sâniyen Mahmud Paşa'ya

Mahmud Nedim Paşa "Üss-i İnkılab"a karşı yazdığı müdafaanamede sadarete tayini keyfiyetini şöyle anlatıyor:

"Hal-i inzivada hiç haberi olmaksızın bir Cumartesi günü Şursyî Devlet riyasetine tayin olunup dördüncü Salı gününün akşamını Mabeyn Başkâtibi Akif Bey'e ihbar eyledikte, beyan- ı adem-i iktidar ile bu teveccühten bir Adana mübaadetine daha razı olmak veyahut bu emre inkıyad eylemek kazım geleceği ba iradei seniye meçhulâtan ve ceza-yı adem-i kabul şura irade-i mübelleye ile bedihiyattan olduğuna mebni muvafakatten başka çare bulunamamıştır" demektedir, ve bu tevcihin esbabı hazalar da ilâve eylemektedir: "Tevcihat vukuundan birkaç gün sonraca kendisine hayırhahane ve mahremane vâsıl olan rivayat-ı sahiha ve mevsukada birinci *sadaretinde* meşhud olan mesai ve hidemat-ı makam olanların üzerine azil ve tebdilinden sonra vâsıl-ı makam olan zevatın umur-u maliye ve ıslahiyeyi batkın bir hale isal eylemelerinden ve

Hersek vukuatının çarçabuk indifaina ihtimam olunmayıp, devletin başına belâ getirildiğine ve bunun sebebi Padişahın böyle gayr-i mergub adamları serkâra geçirmesinden ileri geldiğine dair tekevvün eyleyen sözleri mehdi ulya ve dahilî ve haricî bazı kurena sem'î Hümayun'a ilka birle zımnen böyle yolsuzlukları tahtie ve Mahmud Paşayı sena sadedinde bulunmalarının üzerine Padişah gazebnâk olarak kendisini tekrar sadra geçirip, muamele-i tahkiriye ve ma'ruzatına adem-i müsaade birle hiçbir şeye muvaffak eylememekle enzar-ı mediha gûyanda bednam etmek ve bütün bütün çürütüp bitirmekle teşeffi-i vicdanı mashud etmek Murad-ı Şahanesi ise zikrolunan ihbar-ı mahremanenin vüsukiyetini dakika be dakika teyit ve tekid etmiş idi. İşte bu hali hayret iştimalden nezd-i ülülemirde zatın ve makamın meziyyet ve haysiyetini bilip de umur-u devleti maşa ucuyla tutarak ve ahlâf ve emsali gibi yalnız menfaat-i zatiyesini iltizam eyleyerek, hıfz-ı nefse çalışmak, kâr-ı akıl olduğu halde hamîyyetten mi diyelim, hamakata mı hamleyliyelim, ortasına atıldığı mehalik-i umuru devletin ala kaderilvüs, vel imkân indifaina hasr-ı enfas ve eyyam eyleyerek ve hiç nefsinin düşünmeyerek tarik-i sadarette fevkalâde bir fedailikle iktam ve ihtimam edip, hattâ maraz-ı mevtten ma'dud olan aylarca bir hastalığında dahi rahatını aramayıp, "Bu kadar ifna-yı vücud etme, sana yazıktır, Padişah'a yaranılmaz." demekte olanlara maatteşekkür yine yolundan şaşmamış olduğu, ve ikramatına muin sandığı ve mebhas-i ittifak ve ittihadı dair teminatlarına inandığı bazı

Rüfekayı vükleanın dahi ligarazın kendisini pek yalnız bıraktıkları umur-u malumeden idi."⁶

Mahmud Nedim Paşanın sadaretini idrak etmiş ve yüksek memuriyette bulunmak dolayısıyla da işlere de yakından vukuf hâsıl eylemiş olan Dâhiliye Nazır Memduh Paşa, bir eserinde (Mir'at-ı Şuunat, sahife 51) Sadrazam Esad Paşanın tecrübesizliği hasebiyle eskilerden ve Devlet işlerini bilenler-

⁶ Müdaafaname, Millet Kütüphanesinde, Mahmud Nedim Paşanın kendi elyazması nüsha, Ali Emîrî tarih, numara 1032, varak 84.

den bazılarının ithali suretiyle kabnenin takviyesine lüzum görülerek, Mahmud Nedim Paşanın riyasete, Mithat Paşanın Ahkâm-ı Adliye riyasetine, Hüseyin Avni Paşanın Seraskerliğe getirildiğini lieclitteşekkür Mabeyn-i Hümayun'a azimetle Huzur-u Şahane'ye dâhil olunca, evvelki sadaretinde Mizac-ı Meliktârî'yi tamamıyla öğrenmiş olduğundan, ona göre lisan istimal ettiği ve sözleri de hoşla gittiği sırada Padişah Hersek İhtilâlî'ni dermeyeran buyurmaları üzerine, "Bu dağdağa bir iki çete dırıntısıdır. Saye-i kudretvaye-i şehriyarilerinde on beş yirmi gün geçer geçmez dağıtılır." cevabıyla teshilât göstermesi emel-i Melikâneye muvafık görüldüğünden riyasete geldiğinin beşinci gecesı mühr-ü vekâlet Esad Paşadan ahz ile o mesnede sâid olacağını Başkâtip Âtîf Bey, bâ İrade-i seniyye Mahmud Paşanın yalısına alay-ı icra kılındığını yazdıktan sonra, takip ettiği hatt-ı hareketle yaptığı işler hakkında dikkate şayan olan şu malûmatı veriyor:

"Mahmud Paşa zimam-ı idareyi ettikte kul[^]b-u münkesire-i memurini iade-i meayîşi münakkaha ile tatyib edip mukaddemki infisalinde aleyhine lisanen hücum eyleyenlere de muamelede team-i iltizami ile mümtemiyan-ı devairi hırsın âmalî tezayüd ederek, nâs icraâtını sitayîşe ve hengâm-ı idbarında icrâât-ı sabıkasını takbiha hasr-ı makalât ve neşriyat ile efkâr-ı sigar ve kibarı teşvik eylemiş olan gazeteler adem-i ittiradi meslek ilcasıyla bilâ hicab ve icab alkışa başladı. Gerek irade-i mutlakada olsun ve gerek mizac-ı mülk ve millete mütenasiben esası kurulmuş bir Meşrutiyet-i idare muhitinde bulunsun, matbuatın vücudu her şekli hükümet için elzemdir. İdare-i mutlakada münteşir gazeteler dilhah-ı hükümete göre tertib-i makal ederler. Fakat elsine-i matbuat ma'nen nâsıh-ı tebea demek bulunmakla dehen alay deheni müâahene olarak kalemin her ucuna geleni yazmak, ahlaka dokunacağından, faideye bedel zarar, tahassül eyler. Yoksa itidal-i iltizam ve mesleki ma'rufta devam eden ceraid müeddi-i fevaid olacağı müsellemdir. Şinasi merhumun çıkardığı gazete senaya seza idi. Hüseyin Avni Paşa her ne kadar seraskerliğe konulmuş ise de

Mahmud Paşa def'a-i ulâ-i sadaretinde anı maskat-ı re'si olan Isparta'ya sürdürmüş olduğundan beynehümada macera ma'lûm ve şimdi suret-i zahirede birbirlerine ısınmış gibi görünüp, batınen bürudet ve adavet-i tarafeyn muhakkak ve meczum olduğu ve Avni Paşa Sarayca kuvvet bulursa pençeleşmek müteassir olacağı cihetle Mahmud Paşa bir sabah Saray'a giderek, faiz-i izz-ü huzur oldıkta Avni Paşa'yı tebdile fırsat buldu. Yerine Riza Paşa konuldu. Avni Paşa ortadan atılınca, ekser vükelâ mansıbından cüda kalınur havfiyla sadr-ı vakte nabzgirane muamelâta döküldüler. Mahmud Paşa çemenzan ikbalde tavs hıram olduğundan, diğerleri de kendisine rengârenk görünmeğe mecbur oluyorlardı. Ahlâkta televvünat gûya ki cümlesine bir mir'at tutmuştu. Bu defa saniyen sadarete suudunda ahalinin bekayadan rubu' vergisini affettirmekle efkâr-ı avamı idare ve muhafaza-i hukuk-u tebeayı mutazammın vilâyatt emirler itare eyledi. Bekaya cismi millette "kanser" illetine benzer ne kadar kesilse uçtan yine atar. Bekayanın çoklaşmasını tarholunan mütenevvi vergilerin esasen yolsuz tevzi' kılınmış ve imar-ı milke tevessül olunmamasıyla halkta sanat ve ticaret yüzünden servet vücuda gelmemiş olduğu ve ehl-i zürrain hal ve malca zayıf bulunduğu neticwsi olup, bekayayı arasına affettirmek ise hakayıki idrake cehaletleri hasebiyle muktedir olamayan avam-ı nâsa yoktan re'fet ibraz edilerek, istiçlab-ı kulûb ve idare-i hükümete ait muamelât-ı makûse hesabıyla setr-i uyub olunmak maksadından ibarettir. Hele sıyanet-i hukuk-u tebaaya dair evamir isdarı ahkâm-ı kavanine riayet ve temin-i adalet edilmediğini hükümet-i merkeziye lisanı ile itiraf ve ilan demek olacağına mebni bu yolda tebligat icrası dahi aklı erenlerce mucib-i hayrettir."

O zamana yetişmiş olan Abdurrahman Şeref Efendi de ikinci sadareti için şunları yazıyor:

"Hersek İhtilali'nin vukuu üzerine Sakızlı Es'ad Paşa azil ile Mahmud Nedim Paşa saniyen Sadrazam oldu (23 Recep 1292). Bu tevcih asdika-i devlet nazarında bir alamet-i şeamet addolundu. Asıllı asılsız, fena fena şaiyalar intişar eyliyordu. Mesela, Hersek ordusuna gönderilen paranın vapurdan geri

çevrilip, onun tarafından ahz ve kabz olunduğu beynennâs gizli gizli söyleniyor idi. Bu adam sekikârda bulundukça vatanı saran yangının nasıl söndürüleceğini düşünülüyor ve iadare-i devlet keyfe tabi oldukça feza-yı istikabali kaplayan kara bulutların sıyrılmasına imkân olamayacağı erbab-ı basiret ve hamîyyet nezninde tahakkuk eyliyor idi. Binaenaleyh bu derde esaslı ve kat'î bir devay-ı âcil bulmak zarurîyattan idi.”⁷

İbnilemin Mahmud Kemal Bey de, yukarıda adı geçen eserinde (Sahife – 1178) şunları yazıyor:

“Hatıra”da nakledildiği veçh ile Sultan Abdülâziz, Akif Bey’e “Mahmud Paşa, yalancı bir adamdır. Hirş ile Ali Paşa zamanında yapılan demiryolu mukvelesini muzırdır deyu feshedip Rumeli’nin yeniden fethine bâis oldum deyu mübahat eyledi ve etraftan müddeasını te’yid için teşekkürler, mazbatalar yağdırdı. Hâlbuki kezib zuhur ederek, sonraki tesviyenin şenaati meydana çıktı ve şeamet ve suitedbirinden yollar da noksan kaldı. Üç günde bir seraskeri, sair vükelâyı ve memurları tebdile, hattâ kurenamıza kadar müdahaleye kıyam eder veham ve mütelevvindir.” dediği gecenin ertesi günü -şaşılığından dolayı “Kör Mahmud Paşa” namıyla anılan- o adamı evvelki acı tecrübeye ve hakkındaki itimadsızlığına *rağmen*, tekrar mevki-i iktidara getirmesi, her suretle şayan-ı hayrettir. Demek ki, kaza gelince, göz görmez oluyor.

“Hersek İhtilâli ve Sırbistan ve Bulgaristan’ın isyana hazırlanması sebebiyle silâh altına alınan askerin masarîfine ve esasen mevcut olan bütçe açığına karşılık bulmak maksadıyla Mahmud Paşa, harici borçların ve eshamın faizi ile re’sülmalleri tahsisatını yarıya indirmeğe karar verip, keyfiyeti ilân etmesi üzerine dâhilde ve harîçte herkes, hayret ve dehşet içinde kaldı. Bu yüzden tebedan pek çok kimsenin de serveti mahvoldu.

“İngiltere ve Fransa’da senedat hâmilleri, Osmanlı sefirlerini tahkire ve gazeteler “Türkler bizi dolandırıp altınları-

⁷ Tarih Musahabeleri, sahife 190.

muzı sefahet uğrunda telef ettiler. Bunların bekası, Avrupa'ya muzırdır" mealinde şiddetli makaleler yazmağa başladılar.

O sıralarda Avrethisan ahalisinden bir Bulgar kızı, ihtida için Selanik'e geldiğinde, Amerika konsolosu tarafından cebren kaçırıldığından, Müslüman ahali, toplanarak kızı istediler ve yanlarına gelen Fransa ve Almanya konsoloslarını katlettiler. Bunun üzerine düvel-i muazzama, Selânîk limanına harp gemileri gönderdiler. Bu suretle pek mühim bir siyasi mesele daha zuhur etmiş oldu.

"Mahmud Celâleddin Paşanın beyan ettiğine göre Midhat ve Hüseyin Avni Paşaların, Sultan Abdülâzîz'e olan adavetleri, Mahmud Nedim Paşanın sadarette bekasıyla arttığından onu düşürmek ve Padişah'ı hüküm altına almak, bu da mümkün olmazsa, saltanatın tebeddülüne çalışmak üzere ittifak etmeleri, umumun heyecanını ve fesada müstenid olan talebe-i ulûmun da ilkaâtı ile harekete gelmelerini mucib oldu,

1876 (16 Rebiülâhîr 1293) de talebe, derslerini tatil ederek "devlet ve memleketin hukuku pamal olduğu bir zamanda derslerle iştilal, muvafık-ı diyanet değildir, Her tarafta ehl-i İslâm, Hristiyanların eyadi-i tahkir ve ezalarında zebun oluyor. Buna bâis olan ekâbiri ortadan kaldırmak, şeran cümlemize vazife-i zimmettir" mealinde nutuklar irad ve Fatih ve Bayezid meydanlarında cemiyetler teşkil eylediler. Bunların içinde rical-i ilmiyeden bazıları da bulundu. Bazı adamlar da başlarına sanki sararak, cemiyetlere katıldılar.

Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendinin azliyle yerine tayin olunan sudurdan Gürcü Şerif Efendinin vürudunu beklemek üzere Mahmud Paşa, Babiâli'ye gelirken, Sirkeci Caddesi'nde evvelkilerden fazla cemiyet görünce bihuş oldu. Babiâli'ye vüsulünü müteakiben Baş Mabeyinci Hafız Mehmed Bey geldi, Mühr-ü Hümayunu aldı.

Akif Bey diyor ki:

"Mahmud Paşa, vehminden arabasını beklemeyerek maşiyen tran sefarethanesine şitab ile oradan arabaya binip Bebek'teki sahilhanesine gittiği ve Babiâli'den çıkarken bazı ke-

san canibinden talim olunan erazilin alenen şetm ve taun eyledikleri serkurenadan menkuldür. Efendimiz, memnun olmak için beyefendi, burasını da arzylemiştir.”

Hafız Mehmed Bey de “Hakayikul beyan fi hakkı cennet mekân Sultan Abdülâziz Han” unvanlı risalesinde Mahmud Paşanın azli esbabına dair uzun sözler yazdıktan sonra diyor ki:

“... Efendimiz, “Ne yapacağız? Bu herif, devlet ve milletin başına büyük bir felâket getirecek,” buyurmaları üzerine “Hiç yapacak bir şey yoktur. Emir ve ferman buyurursanız gider, Mühr-ü Hümayununuzu alır ve Babiâlinizden taşraya atanm,” dediğimde “Haydi git, icabına bak,” buyurdular. Bir saika-i hevlâk gibi Babiâli’ye geldim. Hain-i bed girdara mülâki olduğumda “Mühr-ü Hümayun’u almağa geldim,” dedim. Diz çökerek “Aman evlâdım, beni parçalarlar, bana sahip ol,” dedi. Mühr-ü Hümayun’u aldım, çıktım.”

Azli 1876 (17 Rebiülâhîr 1293) dedir. Bir zat şu tarihi söylemiştir:

Azlinde dedim berayi tevbih

Ey muhribi Devlet oldu tarih.

1293

O zamanı idrak etmiş olan büyük şair Abdülhak Hâmid Bey, Mahmud Nedim Paşanın sadarettten düştüğü günlerde Bahaeddin Beye yazdığı bir mektupta (Mektupların, Cilt 2, Sahife 255) şöyle diyor: “Mahmud yine düşmüş, kalkmaz olsun !”

Sadaret mektupçuluğunda bulunmak dolayısıyla, Mahmud Nedim Paşanın sadrazamlıktan azli keyfiyetine yakından vâkıf olan Memduh Paşa, bunu yazarken ona tekadüm eden hâdiseleri de kaydediyor. Hersek İhtilâli’nin Padişah’a söylediği gibi, kısa bir zamanda bastırılmaması, azlini mucib olacağını hisseden Mahmud Nedim Paşa, işe sefaretileri tavassut ettirmek gibi çirkin bir harekette bulunmaktan

bile kendini alamamıştı. Mahmud Nedim Paşa bunu, yeni sene münasebetiyle yapılması mutad olan rikâb alayının Padişah tarafından tehir edilmesinden anlamıştı. Filhakika, o gün erkenden Saray'a gelen bir yaver "Hersek Meselesi'nin kariben hüsn-ü tesviyesiyle tebrik ifa kılınacağı dergâr bulunduğundan, yeni senenin tebriki de o vakit icra olunmak üzere rikâb resminin tehiri İrade-i seniye muktezasından" olduğu tebliğ olunmuş idi. Bu hâdise üzere, reyini sorduğunu söyleyen Memduh Paşa, verdiği cevabla sefaretleri tavsit etmesi keyfiyetini İzah ettiği gibi, onu takip eden azli hakkında da şu malûmatı veriyor:

"... Vazifem mektupçuluk olmasına mebni tehniyeti salicid vesilesiyle erkence konağa gittiğimde Mahmud Paşa yaver-i mahsusun vürudunu ve tarz-ı tebliği ifade ve bu babda rey-i kemterinin bilâ ketim beyanını İrade eylediler. Mademki, Huzur-u Mulûkâne ile teşerrüf indifa-i ihtilâle ve tâbir-i diğerle muhala talik buyurulmuştur. Ahvalden Kalb-i Hümayun müteessir demek *oluyor*. Fikr-i kahiranemce makamdan bir müddet çekilmek esbabına tevessül kılınmalıdır zannundayım, zira gaile-i şuriş ne zaman mübeddel-i asayiş olacağı bilinemiyeceği ve Şeref-i Huzur hitam-i meseleye maksur olduğunu rukaba anlayınca, makalât-ı kesire ortaya döküleceği emri bariz ve fıktan-ı nüfuz ise hall-ü akti umura hacizdir. Muhafaza-ü kadr-ü haysiyyet işten sıyrılmak lüzumunu gösteriyor veyahud Rusya Sefiri canib-i fehmanelerine meveddet ibraz etmekte bulunduğu ve hilâfgirandan hangi zat bu makama gelse, onunla şu mertebe dostluk tutamayacağı bedahetine nazaran sefir görülerek, Saltanat-ı Seniye ile Rusya Devleti beyrinde mevcut münasebat-ı hasene iktizasınca mesele-i hazıranın kesfa-i salâh etmesine cidden yardım etmesini istemek ile işin nereye varacağını hengâm-ı mükâlemede teferrüs olunacağından sefir memule muvafık söz verir ise makamda durmak ve *muavenet-i sahihaden istinkâfi* hissedildikte istifaya bakılmak elzemdir. İngiltere'de Başvekil (Gladston) vatanperver ve siyasette kiyasetle müştahir iken hazan Rusya politikasını okşuyor, Saltanat-ı Seniye'nin menâ-

fiini korumak maksadıyla General İğnatiyef'e muvalât ibrazında ağıyar tahtieye bahane bulamaz. Avusturya politikasında haber 'maske' tutar. Asıl renk iç yüzündedir. Ruslar bunu görmüyor değil, biilletihi teami ediyorlar. General İğnatiyef ikna edilirse müşkülâtın hiffet bulması ihtimalden baid sayılamaz yollu irad eylediğim mülâhazata sadr-ı müşarünileyh "Doğrudur" cevâbını vermiş ve ancak mütereddide bir lisan ile söylemiş idi. Seraperde-i esrar mahremlerinden Hariciye Nezareti Müsteşarı Dadiyan Artin Efendi bulunduğu odaya girdi. Yaverin Saray'dan geldiği sözü açıldı. Müsteşar Efendi kelâma ağaz ederek, Âli Paşa, Saray'ı, Avrupa politikasıyla teskin ve mesnedini temin eylerdi. Süfera taraflarından Saray'a nüfuz yürütülmelidir reyinde ısrar ettiğinden şu tedbir nezd-i sadarete tasvib olunmakla Artin Efendi elçilere gitti keyfiyeti onlara ne veçhile söyledi bilemem. Süferayı sitte baş tercümanlarını birer birer Saray'a sevk ile Rikâb-ı Hümayun resmi terk olunmuş, tebeddül-ü sadaret havadisinin şüyuundan ve böyle nazik bir zamanda ihtimali vukuundan elçi bey müteaccib oluyor ifadatı balâya aksedince başkâtib ve serkurena vesaitiyle şayanın esası olmadığı tercümanlara ifham edildiği gibi Zat-ı Sadaretpenahi tebşiri devamı teveccühat-ı şehinşahi ile mubahı kılınmış olması Müsteşar Efendinin kâr-ı perdazlığına verildi. Bu teşebbüs ile takviye-i makam edildiğini anladığımda tedbir-i müttehaz âtiyen gelecek mazarratı seddedemez. Padişah, Âli Paşanın Avrupa kabinelerinde itibar ve iştihanını hesap ile onu hem Sadrâzam hem de Hariciye Nezareti'nde muhterem bulundurmakta idi. Elçiler canibinden bir günde ayrı ayrı baş tercümanlarının Saray'a irsali ve nazik zamanda tebeddül nasıl olur diyerek sual edilmesi İnd-i Âli'de pesendide bir hal olamayacağını ve İtimad-ı Mulûkânê'ye de dokunacağından teşebbüste isabet bulunmadığını vicdanımda sâklayamadım. Eğer ki Mahmud Paşa, Hersek İhtilâli'ni Huzur'u Şahane'de sehlilimha farzetmiş ve düyun-u Devleti Âli'ye faizlerini nüsfa indirmiş ve fermam adalet neşrolunarak ıslahat yapılacağı nümayişinde bulunmuş ise de başlanılan işler ileriye gidemiyordu. Faiz tenzilâtından itibar-ı mali şikset ve senedat-ı Devleti Âli'ye kıy-

mette pest oldu. Hazine-i Hümayun'da müddehar milyonlarca esham-ı cedide ve şimendifer evrakı berk-i hazandide âsa dökülmüş kalmış olmasından Mahmud Paşa, süferanın berveçh-i muharrer Saray'a müracaatı Meşreb-i Şahane'ye tevafuk etmediğini olan *olduktan sonra* bittefekür Hazine-i Hümayun'a hizmet için itibar-ı mâlinin Avrupa nazarında takviyesi emeline düştüğünden bazı vasıtalarla konsorsiyon usulünce bir muameleye girilerek kıymetini zayi etmiş bulunan tahvilât-ı hâzinenin terakkisi esbabına bakılmak üzere keyfiyet-i mevkii müzakereye koydu. Osmanlı Bankası *ise bu tasavvura* yanaşmadığı *gibi*, konsorsiyon teklifini dermeyan eden para dellâllarının ekseri sersesi guruhundan olup ellerinde simü zere bedel gümüş balığı bile bulunmadığından maslahat her gün bir ukte-i düşvar küşade tesadüf ve keşkül bedestani istifade harisler teehhürü menfaatnen teessüf etmekte idi. Böyle bir muamele-i sarrafiyeye girilmek muzırdır makalâtı deverane başlayıp ezcümle şu işin muhalifi olan Şûrayı Devlet Reisi Namık Paşa azil ve Maliye Nazırı Yusuf Paşa Defter-i Hakanî Nezaretine tenzilen nakil ile emsaline gözdağı verilme istenildi, amma yine yürütülemedi. Şu aralık Selânik'te ihtida eden bir Bulgar kızını Amerika konsolosu cebren hanesine almış olmasından uruki hamiyet-i nüteassibin *heyecana* gelmekle tehdâd eden iğtişâta Almanya ve Fransa konsolosları vali-i memleket Müşir Baytar Mehmed Paşanın gözü önünde ve camî-i şerif içinde ahali-i İslâmiye taraflarından katlolundukları haber-i muhişi Babıali'ye vürud edince, Şam vaka-i mündefiasının ehemmiyeti derecesinde ve belki Devlet-i Âliye'nin hal-i hazırına göre daha müessir mertebede olmasıyla Dersaadet'teki süfera müttehidüllisan şiddet istimal eylediklerinden Sadrâzam girdab-ı ıztraba daldı. Selânik Valisinin taht-ı muhakemeye alınması ve fesad ve katle cüret edenlere ceza gösterilmesi için mahsus bir komisyon teşkil ve Ferik Eşref Paşa uhdesine bilâ mucib müşirriyet tevcihiyle valiliğe tayin ve tebcil kılınarak serian Selânik'e ızam olundu ve sefarethanele canibinden dahi muhakeme hüründe hazır bulunmak üzere birer memur intihab edilmesiyle onlar da birlikte gittiler. Slav politikasıyla Rumeli toprağına ekilmiş olan to-

hum-u fesad Bulgaristan İhtilâlî'nin sebeplerini idad eylemek istidadını almıştı. Hersek İhtilâlî berdevam ve ahali-i İslâmiye mübtelâyı âlâm iken bir de Bulgar şurişi çıkacağından ve vükelâ birbirlerinin aleyhinde bulunmasından halk müteessir ve Şeyhülislâm Hasan Efendi tefeyyüz-ü tarik-i ilmiyi kendi mensubinine hasr ve maişetleri naehle tahsis ve kasr etmekle müderrisin Onun idaresinden müteneffir oldukları misillü sadri vakt-i makamından düşürmek hususunda rukaba saman altından su yürütmekte olarak Şeyhülislâmdan şikâyeti müşir atebe-i ülyaya ulema mahzar tanzim ve bunu Yıldız Kasr-ı Hümayun'nda bir softa takımı takdim etmiş olup Hasan Efendinin tebdili tasavvur buyulmasıyla meclis-i mahsus vükelâya Saray'dan bir yaver izam olunduğundan meclise geldi. Hasan Efendinin kulağına haylice söz söyledi. Hasan Efendi ters türs dışanya çıkarak o yaver bey ile lakırdı etti. Vakit ise saat on biri geçmesiyle müzakereye hitam verilerek vükelâ vapuruna gidildi. Şeyhülislâm bermutad küçük kamara dâhil olup, bu misafiri yanına davetle şikâyat-ı vakıayı irad ve isnadatı tadad ve benden zımnen istimdad eyledi. Ferdası sahilhane-i sadaretpenahiye gitmiştim. Rumeli Kazaskeri Gürcü Şerif Efendinin Meşihata tayini babında İrade-i Seniye'yi mübellâğ tezkire-i hususiye geldi. Yalıdan vükelâ vapuruna girdik. Sirkeci İskeleyi'ne vüsulde alay tertibine dair emare müşahede olunamaması, Sadrazama mucib-i vehm olmuştu. Arası bir saat mürurunda Serkurena Hafız Mehmed Bey bilvürud Mahmud Paşadan Mühr-ü Hümayun'u nez' edilmekle beraber, hemen Babılâlî'den infikâk kılınması Cümle-i Ferman-ı Melûkâne'den olduğu tebliğ edilmesiyle Mahmud Paşa maşiyen Babılâlî'den çıkıp ve yolda arabası yetişip yalısına gitmiştir.”⁸

Midhat Paşa hatıratında “Tabsıra-i İbret, sahife 155” sadaretten infisali keyfiyetini şöyle yazıyor:

“Üç senedir devletin umuru dâhiliye ve hâriciyesinde birbirini teakub eden seyyiat ve taksirat ve her nevi sui- isti-

⁸ Mir'at-i Şuunat, sahife 60.

malâtını suri ve manevî kâffe-i mazarratı bittabi memleket ve millete ait olduğundan ve her ne kadar bunların en başlıcası Nedim Paşanın efali âsârı ise de umum nâs beyninde hâsıl olan itikada göre Padişah'ın rey ve rızası olmadıkça bu kadar işleri yapmağa hiçbir Sadrâzam muktedir ve mütecasir olmayıp, hususu ile Nedim Paşanın evvelki sadaretinde sui harekâtı tecrübe olunmuş iken tekrar getirilmesi ve iltizam olunması cihetiyle asıl sebebiyet oraya atfedildiğinden şu hale çare olmak için herkesin kalbinde tebeddül-ü saltanat arzusu hâsıl olmuş ve hele bir senedenberu vükelâ ve ulemadan ve rical-i devletten üç beş kişi bir yere geldikçe ve devlete müteallik söz açıldıkça herkes tarafından izhar-ı yeis ve hayret olunarak bu halin devamı devlet ve milleti mahvedeceğinden ve Sultan Aziz'e hatasını ihtar kimsenin mecali olmayvp, ihtar eden olsa bile kabul etmek ihtimali olmadığından bahisle tebeddül-ü saltanatın lüzum ve vücubu hususunda cümlelerin efkârı müttehid olarak böyle sözler âdi memurlar ve ketebe ve esnaf takımının bile lisanlarında tedavül etmeğe başlamıştı. Daha sonraları esham-ı umumiye maddesinden dolayı umum nâs az çok ziyan çekerek mutazarrır olmasından ve Mahmud Nedim Paşanın kâffe-i efal ve harekâtında General İğnatiyef'in rey ve talimatına ittiba etmesinden ve en sonra icrasına teşebbüs eylediği istikraz-ı cedid ile devlet ve milleti on milyon lira daha borca sokmağa çalışıp bunun zımında Mabeyn-i Hümayun'a verilecek bir milyon liradan başka birtakım irtikâbat ve suistimalât daha şüyu bulmasından nâşi âmmenin gayz ve adaveti müştâk olmuş ve hususiyle teseyyüb ve su-i tedbir eseri olarak zuhura gelen Hersek Meselesi en ziyade korkulan bir dereceye vardığı ve fesad ve ihtilâl Edirne ve Filibe'ye kadar geldiği halde, vaktiyle asker gönderilmekten imtina olunduğundan başka, def ve teskin-i fesada çalışan memurların müaheze ve azil edilmeleriyle Bulgarların fırsat bulup ehl-i İslâmı kesip kırmaları umun halka pek ziyade tesir etmiş ve Fatih Medresesi'nde bulunan talebe-i ulûmun ekserisi ve belki cümlesi Rumeli ahalisinden olmasıyla, bunlardan birtakımının memleketlerinden aldıkları mektuplar ve haberlerde kiminin peder ve validesi veya hısım ve akrabası

Bulgarlar tarafından idam olunup, kiminin dahi malları yağma edildiğine veyahut halleri muhatara ve tehlikede bulunduğu dair feci ve müthiş malûmat almaları ile talebe derslerini tatil ederek, ibtida şikâyeti hâvi bir arzuhal tanzimiyle Mabeyn-i Hümayun'a götürüp takdim etmişlerise de bir cevap almadıklarından ve umumun itikadına asıl şikâyet, Sultan Abdülaziz merhumun meslek ve evzâından münbais ise de bu fenalıkların vasıta ve mürettibi Mahmud Nedim Paşa olduğu gibi Şeyhülislam Hasan Efendi dahi ona mümaşat ve madahene etmesiyle lisan ve enzârı halkta maktuh bulunduğundan talebeden bir cemaat bab-ı fetvaya ve birtakımı dahi Babialî'ye gelip o aralık Mahmud Paşa salîfüzzikr kararlaşmış olan istikraz meselesinin mukavelenamelerini ima etmek üzere iken talebeden bir cemiyetin geldiği haber verilmesiyle ürküp korkusundan hemen acilen ve racian savuşmuş ve bu vaka üzerine Nedim Paşa ve Hasan Efendi derhal azil olunarak sadarete Büyük Rüştü Paşa ve Meşihata Hayrullah Efendi memur ve tayin buyurulmuştur."

Mithat Paşa, hatıratında Mahmud Nedim Paşayı ilk sadareten düşürmek için Padişah'a söylediklerini ve iskâtta başlıca âmilin kendisi olduğunu yazmadığı gibi, ikinci sadareten iskât için vâki olan talebe kıyamında kendisinin ifa ettiği müşevvik rolünü de kattetmemiştir. Hâlbuki talebenin ayaklanmasında Midhat Paşanın âmil olduğunu o zamanı idrak edenlerin söylediklerine göre bunda şüphe lazım gelir.

Ahmet Mithat Efendi "Üss-i İnkılâb"a zeyl olmak üzere yazdığı "Zübdetülhakayık"ta Mahmud Nedim Paşa'nın sadareten azli keyfiyetinin hariçte hâsıl ettiği tesirden bahsetmektedir:

"... Yine o zaman Mahmud Nedim Paşanın sadareten tebid-i kaziyesi vukua gelmekle bu tebeddülün nasıl bir tesir hâsıl eylediğini mübeyyin Berlin'den yazılmış bir beyannameyi berveçhi âti derç eyleriz ki, mezkûr beyannamenin hükmü o günlerde intişar eyleyen Şimal gazetelerinin münderecatı ile musaddak bulunduğu ve bu gazetelerden bazıların hulâsa ve

ruhu güftari mezkûr beyanname içinde dahi münderiç olduğu cihetle kaziyesinin doğruluğuna şüphe edilemez.

Suret-i beyanname

“Mahmud Paşanın azli havadisi tesirat-ı külliye hâsıl eylemiştir. Şöyle ki, Mahmud Paşarın refi ile evvelce teferruatına varmaya kadar düzülmüş ve hazırlanmış bir plan an-ı vahidde mahvoldu.

Mesele-i Şarkiyenin halline medar olacak ehemmiyetli bir zatın mahvolduğunun ve Türkiye’de onun mesleğine tâbi olacak bir adamın zuhur ediebilememesi ihtimalinin hâsıl ettiği keder bazı diplomatların yüzünde aşikâr oldu.

Hatta bu hususta nîm resmî bazı gazeteler bile “Mahmud Paşarın azli ile mesele-i Şarkiyenin kolayca halline medar olacak bir vasıta mahvoldu ve şimdiye kadar edilen teşebbüsât, büsbütün rabıtanı kaybetti,” misillû makalât neşretmişlerdir. Bu babda hâsıl olan küdurettten başka memleketinin menafîinden gayri bir menfaate kapılmayan bazı adamların iş başına gelmesi ihtimali endişesi de bazı gazetelerde görülmektedir.

Dün öğleden evvel Prens Korçakof mecliste pek çok makale-i şedide serdeylemiştir ve kendisiyle Kont İndiraşi beyninde muhalefet-i efkâr zuhur eylediğinden bu ikisinin Perşembe gününe kadar Berlin’de kalmaları icab eylemiş ve Rusya Hariciye Nazırın esnayı kelâmı arasında hiddetten sükûnete ve sükûnetten hiddete gitmiştir.

Öğleden sonra Sadrâzamın ... Paşa olmaması ile bir dereceye kadar teskini kedüret olundu ve bazı ihtimalât yine mevcud kaldı. İşte bu havadis üzerine verilen kararın bir güzel neticeye varacağı teferrüs edilmiştir ki, bu da evvelki kararlar gibi Memalik-i Osmaniye’ye asker ithali ve hususat-ı dâhiliyeye müdahale hususları olmayıp yalnız evvelce edilen vâadlerin kâmilan icrası ile Memalik-i Osmaniye’de olan ecnebi tebealarının muhafazasından ibarettir. Üç İmparatorlar ittifakına düvel-i sairinin dahi celb olunabilmesi için bu karar Berlin’de olan süferaya bildirilecektir.

Acaba ne sebebe mebnî evvelki karar tebdil olundu?

Bize kalır ise bu tebeddül iki sebebe mebnidir. Birincisi Mahmud Paşanın infisali ve bir de Rusya İmparatoru haşmetlû Aleksandr Hazretlerinin sulha mail olmasıdır.

İşte buradan da Rusyada muhtelif iki politika efkân *mevcud* olduğu zahir oldu. Bunlardan birincisi Rusya İmparatorunun efkândır ki, bu da üç imparatorların ittifakını muhil olan her nevi muharebelerden içtinab etmektir. Diğeri de bazı zevatın ve hemen bütün milletin efkârıdır ki, bu da ne suretle olur is olsun, bir ayak evvel Mesele-i Şarkîye'nin hallidir. Meselenin halli ise Devlet-i Âliye'nin izarına olacağından bu babda dakika fevt edilemez. Gerek âmden ve gerek de gayr-i teammüdin Devlet-i Âliye'yi izar edebilecek bir adamın kuvvetten düşmesi ise epeyce büyük bir zarardır.

İşte burayı Şimal gazeteler dahi farkederek, Mahmud Paşanın azli, diğerk vükelânın tebeddülü gibi olmayıp memulden ziyade bir tesir hâsıl eyledi deyu yazmışlardır ki, vâkâ tebeddül-ü ahir üzerine Memalik-i Şahane mümkün mertebe canlandı ve bundan mukaddemleri bürudet üzere bulunan Düvel-i Garbiye hakikî dostluk arzu etmeğe başladı ve Berlin Kongresi bidayetinde neşrolunan şu havadis ki, Memalik-i Osmaniye'ye ecnebi asker ithali veya suret-i aharla müdahale olunması veya Memalik-i Şahane'nin taksimi maddeleridir, onlar battı...

İşte İstanbul'daki bu tebeddülde ve asker ile olacak müdahalatı indiraşının adem-i kabulünden sonra zuhur eylemiş olan sulh ve asayiş telgrafları ziyadesiyle memnuniyetimizi mucib olmuştur.

Eğer, hakikaten Osmanlı Hükümeti ekser diplomatların iddia ettikleri gibi sahihan inidama karib ise hiç olmaz ise bu hükümetin mezan üzerinde dökülecek kanları görmeyelim. Lâkin esef ederiz ki bazı zevat mesleklerinde devam ettikçe Mesele-i Şarkîye'nin büsbütün bertaraf olması ihtimalden beiddir.

Sulh ve âsayişe olan muhabbet ile şöhretşiar olan Rusya İmparatoru cenablarının zaman-ı hükümetlerinde bir Mesele-i Şarkıye muharebesi çıkması sahihan şayan-ı teessüftür.

Bu politikanın tehlikesi sulh-u umuminin tahmiline değil sebep olmak, belki Rusyaca dahi büyük fenalıklara sebep olabilir. Rusya politikasının Devlet-i Âliye aleyhinde istimal eylediği silâh ile Rusya ahalisinin de ıslahı ahvaline bir himmet eylemek doğru olabilir zannederiz.” (İntiha).

Bu beyanname, mehalik-i hâriciyye mukabil, dâhilin halini şerhe kâfidir. Mahmud Pasa, hal’ ve iclâstan sonra -kendi arzusile- Çeşme’de ikamete memur oldu.

Midhat Paşa hatıratında “Tabsira-i İbret, sahife 169” Mahmud Nedim Paşanın Çeşme’ye sürülmesini şu suretle yazıyor:

“Mahmud Nedim Paşa Sadaretten azli üzerine hasbez-zâhir işten çekilerek, yalısında oturmakta ise de mücerreb ve malûm olan mizaç ve ahlâkına nazaran rahat duramayacağından ve hakkında olan nefret-i umumiye ise gittikçe teza-yüd eylediğinden, şu aralık Dersaadette durması kendi hakkında daha muzır olacağı cihetle istediği bir mahâle çelikip gitmesine beynelvükelâ karar verilerek ve Padişah’tan istizan olunarak kendine lediltebliğ Çeşme’de ikameti ihtiyar etmesiyle oraya gitmiştir.”

Mahmud Nedim Paşa hakkında tatbik olunan bu maamle hal’i müteakib vâki olmuştur. Saltanatın tebeddülü ile Mahmud Nedim Paşa’nın mevkii tamamıyla değiştiği için rahat durmamasına bir sebep yoktur. Binaenaleyh bu iclâ keyfiyetini Adliye Nazırı olan Midhatt ve Serasker Hüseyin Avni Paşaların intikam kastı ile yapmış olduklarına şüphe etmek lazım gelir.

“Mirat-i Hakikat”te şu mühim mâlumat vardır:

“Midhat Paşadan mesmu’durki, “Mahmud Nedim Paşa, Çeşme’ye tebid olununca, Hüseyin Avni Paşa, ahz-ı intikam sevdasına düşüp hafiyeten Mahmud Nedim Paşanın idamı-

nı tasavvur etmiş ve benim reyime müracaat eylemiş idi. Katiyyen istiaze ve mümanaat ettim ve “Eğer böyle bir fiil irtikab edersen vallah ilan eder ve katili olduğunu söylerim,” dediğimden içtinaba mecbur oldu.” dedi.

Muahharen Sakız’da ve Midilli’de oturdu. İstanbul’a avdetine müsaade olunmasını mükerreren istida etti. Celbi hakkında Sultan Abdülhamid’in gösterdiği arzuya -Başvekâlette bulunan- Arifi Paşanın “Nefret-i âmmeyi kazanmış bir adamdır,” diye muhalefet etmek istemesi, iğbar-ı mucib olduğu ve Başvekâletten infisaline yardım ettiği mervidir.⁹

Sultan Hamid’e takdim etmiş olduğu bir arizada şu yolda isti’tafta bulundu:

“Hazreti Risaletpenah ve Cenab-ı Habibuüah efendimiz aceze ve biçare ümmeti Muhammediyelerini hemîşe mazhar-ı merhamet ve şefaât buyurdıkları misillü bil’istihkak münevver makam-ı muallâyı hilâfet-i Cenab-ı Peygamberi olan Zat-ı Aktes-i Hümayun zillilâhîlerinin dahi erhamiyyet ve eşfakiyeti Hazret-i Hilâfetpenahileri bi iştibah olmak atebe-i ulyayı sepihri i’tilâ ve südde-i seniye-i hacet revayı padişahanelerinden tadarru ve istirham olunur ki üç senedir esir-i gurbet olan sadık ve emektar bu ihtiyar kullarının hane-i ubudiyet âşiyane-i vatanda madamülhayat davat-ı mefrûza-i şehinşahilerine müvahibetkâr olmaklığıma merhameten müsaade-i Hümayun-i Cenab-ı Cihanbanileri sezavar buyurulmak babında.”¹⁰

İstanbul’a gelince -her ne maksada mebni ise- Musul Valiliğine ve müteakiben 1879 (4 Zilkade 1296) da -Said Paşanın Başvekâlete nasbında- Dâhiliye Nezaretine tayin kılındı.

Yine İbnülemin Mahmud Kemal Bey’in “rivayet olduğuna göre” kaydıyla beyanına nazaran, nezarette bulunduğu müddetçe halkın kalbini yıkmaktan ve işlerde şiddet göstermekten sakınır, zamaruru hoş geçirmeğe çalışır, işle

⁹ Son Asır Türk Şairleri, cüz 7, s. 1180.

¹⁰ Ricali Mühimmei Siyasiye, Servetifünun, numara 75-1531.

de pek uğraşmayıp, İrfan ve Kâzım Paşalar gibi zatlarla sohbet edermiş. Müsteşar Celâl Bey merhum, iş için yanına git-tikçe bazan “Hususî görüşeceğiz,” diye kapıyı kapattırıp güzel fıkralar, garib vakalar nakleylediği ve bu esnada iş sahipleri diğer odada beklemekte olduklarından “Bekleyen-ler, Nazır Paşa, müsteşar Beyle başbaşa vermişler, kim bilir ne mühim işlerden bahsediyorlar,” derler diyerek güler imiş. Bu hallerden, bu gülmelerden, ruhunun hâlâ ağlamakta ol-duğuna asla şüphe etmemelidir.

İkinci defaki sadaretinde -itimada layık görmediği için - Sadaret Mektupçuluğundan Maarif Mektubculuğuna tahvil ettiği Said Paşanın bilahare refakatinde bulundurması şayan-ı ibrettir.

Cevdet Paşanın, Sultan Abdülhamid’e takdim eylediği - tarih-siz- bir arizada: İngiliz elçisi Layard, Mahmud Paşa İs-tanbul’a getirildiği sırada, bir büyük işte kullanılırsa iki dev-let arasındaki münasebata hâlele geleceğini Babıalî’ye bildir-diği halde, bir müddet sonra -vaktiyle Mahmud Paşa ile tanışmış olan- İngiltere’nin Trablusgarb Konsolosunun dela-letiyle ve -mesleki kadimi olan- Rusya taraftarlığını bırakıp İngiltere politikasına hizmet etmek şartı ile Dâhiliye Nezare-ti’ne tayinine muavenet eylediği beyan olunuyor.

Ne suretle tayin edildiğini Sultan Abdülhamid, bilmi-yormuş gibi Cevdet Paşanın o yolda mâlumat vermeye kal-kışmasının hikmetini anlayamadım.

Sultran Abdülaziz, Mahmud Paşanın “yalancılığına, şea-met ve su-i tedbirine, vehim ve televvününe” kani olduğu halde, iki defa sadrazam yapması ne kadar teaccübe seza ise, Sultan Abdülhamid’in de bilahare sadr-ı sabık Tevfik Paşa merhuma “Mahmud Nedim Paşanın sadakati caali idi. İti-mata şayan bir adam değil idi” dediği halde, hakkında pek ziyade itimat göstermesi, Dâhiliye Nezaretî’ne nasbetmesi ve

–Ahmet Vefik Paşanın ikinci defa Başvekaletten infisalinde itirazına rağmen- makam-ı sadarete getirmek istemesi, vefatından sonra damadını ve damadının damatlarını ve müteallûkatını iltizam ve büyük memuriyetlerde istihdam, hatta Lutfi Ağa ve İzzet Ağa gibi uşaklarına da pek ziyade emniyet ederek hizmet-i husisiyesinde kullanması, zihinlere hayret verecek ahval-i acibedendir.

Sultan Abdülhamid merhumun, ona iltifat etmesi, hal’de medhali olmamasından dolayı idi. Fakat hâdiseler gösteriyor ki, hal’a sebep olan o idi.¹¹

Hastalığı imtidat ettiğinden 1883 (20 Rebiülâhîr 1300) de Dâhiliye Nezareti’nden azledildi. On beş bin kuruş mazuliyet maaşı tahsis ve Padişah tarafından yaver i’zâmile iltifat olundu.

1883 (Receb 1300) de vefat etti. Vasiyeti mucebince Cağaloğlu’nda Kapalı Fırın civarında, şimdiki Cumhuriyet Halk Partisi binasının karşısında satın alınan arsaya gömüldü. Sonradan türbe yapıldı.

Türbenin penceresinin üstündeki kitabe şöyledir:

“Necib Paşazade Sadr-ı esbak Mahmud Nedim Paşanın ruhi için lillâhîlfatiha, 1300.”

Murassa Osmanî ve Mecidi nişanlarını haiz idi.

Mahmud Celâleddin Paşanın yazdığı ölüm tarihi:

Bu misafir hane-i fânide herkes akıbet.

İrcii fermanına elbette eyler imtisal

İşte bu merhum idi dünyada bir necl-i necib

Sevk-i istidad ile devlette bulunmuştu kemâl

Çok menasib devr edüp ikbâl-i âlül’âl ile

Etti han Abdülaziz merhuma kesb-i ittisal

¹¹ Son Asır Türk Şairleri, cüz 7, s. 1180-1181.

İki defa sadr-ı a'zam eyledi ol padişah
Oldu babi merci-i eribab-ı hacat-ü ricâl

Bir zaman âsâr-i istirkab ile gördü cefa
Bir zaman da üzlet-ü gurbette çekmişti melal

Oldu ahar hazreti (Abdülhamid) Han destigir
Kalmamıştı levh-i ikbâlinde nakş-i infiâl

Altmış geçmişti sinni kıldı dünyadan güzer
Eylesün gufranına layık Hüday-i lâyezâl

Dehr-i dun baki midir hiç gitti bu tarihte
Eyledi Mahmud Nedim Paşa Naime intikal.

1300

Divan eşarı ve “Üss-i İnkılab” ile zeyli olan “Zübdetülhakayik”de kendi hakkındaki beyanat ve istidata karşı yazdığı reddiye tab olunmadı. Trablusgarb Valiliği’nde bulunduğu esnada devletin ıslahı için yazdığı “Hikâye-i Melik-i Muzaffer”, idare-i hükümete dair “Ayine-i Devlet” ve manzum “Hasbihal” ünvanlı eserleri basıldı.

Aşağıdaki satırlar da “Son Asır Türk Şairleri”nden nakledilmiştir:

“Nazmı nesrine racihtir. Nesri adeta müşevveş olduğu halde Sadaret Mektupculuğu ve

Divan-ı Hümayun âmedciliği gibi -kudret-i kalemiyeye muhtar olan- memuriyetlerde nasıl istihdam olunduğunu, yazı işlerinde nasıl muvaffak olduğunu anlayamadım.

Yukarıda söylediğim reddiyei -hafidesinin damadı- esbak Maaarif Nazırı Haşim Paşadan alıp istinsah etmiştim. Mahmud Paşa, kendini her işte, her veçh ile masum gösteriyor. İkinci defaki sadareti, Padişah’ın -Akif Bey vesatetiyle vaki olan- tehtidamiz teklifi üzerine kabule mecbur olduğunu söylediği halde, Akif Bey, sadaret, teklif edince, Paşanın “safasından nef3esi darlaşıp, yüreğinde çarpıntı sedası bayağı işiti-

lir derecede idi. “Efendimizin ayağının bastığı yerlere yüzümü gözümü sürerim” tarzında gibi bi mana söz söyledi.”

Reddiyenin bazı maddeleri, belki nefsel’emre muvafıktır. Fakat, âmmenin su-i zan ve nefretini celbetmiş olduğundan halkı, doğru olan sözlerine de inandırmak zordur.

“Mir’ati Hakikat”ın şu satırlarını hakikat-i mahza olarak kabul etmek zarurîdir:

“... Sultan Abdülaziz, Âli Paşanın vefatı ile Mahmud Nedim Paşayı sadarete getirince onun açtığı tariki bi tevrika sevk-i semend-i şevket eylemesi, hakkında birtakım itiraz-ı mahufe tekevvününe ve nefret-i âmme husulüne sebep olup hem devletin kadü haysiyyetini ihlal eyledi ve hem kendisini çah-ı belaya düşürdü. Velhasıl gerek devletin dahili ve harici uğradığı haşarata ve gerek Sultan Abdülaziz merhumun başına gelen zillet ve felakete sebep-i müstakil Mahmud Nedim Paşadır. Eger bu adam, ilk sadaretinde bir meslek-i müstakim ittihaz etmiş olup de Padişah’ı siper-i lanet etmesetti kazıyye-i hal’i intaç eden ağraz meydana gelmez idi ve idare-i siyasiye ve milkiyede gösterdiği suistimalat ve seyyiat vücud bulmasaydı, ihtilâlât-ı dâhiliyeye kolayca yol açılmazdı.”

Âli Paşanın vefatı günü Yusuf Kamil Paşa, Saray’da bulunduğu esnada -keşf-i istikbal edercesine- “Sadaretin inhilali, Âli Paşanın intikali ile dir,” demişti.

Harici ve dâhili muazzam ve mühim işlerde uzun müddet istihdam ve tecrübe edilmeyem bir adamın Âli Paşa gibi -hariçte ve dahilde mevki-i mümtaz sahibi olan- büyük bir diplomata halef yapılması ve her istediğini yapmasına müsaid bulunulması, onun hatalarından daha büyük hata idi.

İlk sadaretindeki mecnunane ve mühinane hareketlerinden dolayı millet arasında “İbn-i Alkami” ve Rusya’ya meclubiyeti sebebi ile de “Nedimof” namları ile yâd olunan bir adamı -Âmmenin buğz ve nefretine rağmen- tekrar

mevki-i iktidara getirmesi ise Padişah'ın nefesine ve Devlete suikast etmesi demektir.

Biz de zamanımızda gördük ki, âmnenin menfurı olanları âmnenin umuruna musallat edenler herkesten evvel kendilerine fenalık ediyorlar.

Bir akşam bezm-i ayş-ü nûşta saz ve sözün tesiri ile neşveleyen Âli Paşa -o vakit Trablusgarb Valiliğinde bulunan Mahmud Nedim Paşanın liyakatinden bahsederek "Şu mecliste o da bulunsaydı," demesiyle Yusuf Kamil Paşa "Onun biraz kitabeti vardır, nihayet bir vezire divan efendisi olabilir," cevabını verir. Âli Paşa, muhavereyi Mahmud Nedim Paşaya yazar ve aralarını bozar.

Âli Paşanın imtidad eden hastalığında Meclis-i Vükelâ'nın -o zaman Şûrayı Devlet riyasetinde bulunan- Yusuf Kamil Paşa riyaset etmekte idi. Saray'a çatkın ve gördüğü iltifata mağrur olan Bahriye Nazırı Mahmud Nedim Paşa -her vakit ki gibi, bir gün yine müzakere başladıktan sonra, meclise girerek riyasete hitaben "Vükeladan bulunduğum halde bendenize ehemmiyet verilmiyor. Vürudumdan evvel müzakereye başlanıyor," yolunda mağrur bir tavırla serzenişe kıyam eder. Yusuf Kamil Paşa hiddetlenerek "Sen, bu sözü otuz sene sonra söyleyebilirsin. Şimdi söylemeye hakkın yoktur," cevabını verir.

Şu fıkralar gösteriyor ki: Mahmud Paşayı, Kamil Paşa, Âli Paşadan daha evvel, daha iyi anlamıştır. Ne faide ki, onun iki defa sadarete gelmesi, devlet ve milleti girdab-ı izmihlâle sürükleyecek dereceye getirmiştir.

Ali Fuad Bey merhum "Servet-i Fünun"daki "Tarihi Fıkralar" başlıklı makaleler serisinde (Numara: 1626) şu fıkrayı yazmıştır:

“Mahmud Nedim Paşanın Sadarete tayininde Maliye Nazırı esbakı Taşcızade Tefvik Paşa tebrikine gitmiş. Yalıda gerek Paşanın yanı ve gerek orta katta intizar odaları hıncahınç dolu imiş. Yanında bulunan züvvar çıkınca odalardakilerin cümlesine birden haber vermişler. Paşanın ağası Lûtfi Ağa önde, Tefvik Paşa da başlarında olarak üst kata çıkmışlar. Mahmud Nedim Paşanın mutadı üst kat sofasında merdiven başında oturmak olduğundan kendisi böyle bir cemm-i gafirin merdivenden çıktığını görünce, Lûtfi Ağa'ya “Bu herifleri ne topladın getiriyorsun, bu kadar adamı ben nereye oturtayım, başıma mı oturtayım?” diye bağırmağa başlamış. Tefvik Paşa bunu işitince gayet müteessir olup hemen ayakta tebrik ve bir temenna ederek çekilmiş. Arkadan gelenler de onun isrine iktifa etmiş.”

Şeyhülvüzera Serasker Namık Paşa damadı Nafia Muhasibecisi Sadi Bey Bostancı'daki köşkünde bir gün değerli şair Hüseyin Siret Beyle görüşüyordu. Söz Sultan Aziz devrine ve o münasebetle de Mahmud Nedim Paşaya intikal etti. Şair sordu: “Bu adam mecnun mu idi?” Sadi Bey şu cevabı verdi: “Mahmud Nedim Paşanın değil icraatı, evindeki esas-i beytiyesi bile garib bir surette tertip edilmişti. Pencereyi şurada iken öbür tarafa açtınır, meselâ sediri hiç münasebet almayan bir yere koydururdu. Evinde bile mütemadiyen değişiklik yapardı. Bu itibarla anormal bir adamdı.”

GAZEL

Nazı canandan, niyazı mübtelâlardan sorun;
 Derdi gönlümden, devayi diltübalardan sorun;
 Ben feday-i aşk-ı canarım, bana olmaz sual;
 Gönlümün halin mahabbet aşinalardan sorun;
 Mübtelâ besmelgehi aşka nasıl kurban gelür
 Aşk rahında hemişe can fedalardan sorun
 Var mıdır vuslat gibi âlemde hengâm-ı safa.
 Aşınay-i ülfet-i bezm-i safalardan sorun;
 Derd-i canandan halâsa çarecu olmam Nedim
 Gangı dermandan deva hahum devalardan sorun.

Gönlümün gönlünde bir raz-ı nihanım var benim;
 Nokta-i çeşmimde de ayn-i ıyanım var benim;
 Gerçi bu âlem ban bir caygâh-ı şevktir;
 Leyk mevay-i neşatım bir cihanım var benim;
 Sanma bîkes hanüman-ı bezm-i âlemde beni,
 Masivadan başka âli hanümanım var benim;
 Hiç zannetme beni bir şahsa muhtacım Nedim,
 Bab-i lûtf-i haydarîde âsitanım var benim.

“Mecmua-i Âsâr”daki (Numara 9, Sahife 280) bir gazeli:

Dâd mahmuri-i çeşm-i nim habından senin;
 El aman şuhî-i ebruy-i itabından senin
 İhtizazından eder taliim atvar-ı hıram,
 Hüsn-i reftar öğrenür âhu şitabından senin;
 Dide mahmur, giriban çâk, kâkûl tarûmar,
 Hayret efzadır kıyammı camehâbından senin,
 Sen de bir canan mı peyda eyledin âya Nedim,
 İbtîlâ âsarı gördüm piç-ü tabından senin.

Yine aynı mecmuadaki (numara 15, sahife 308) bir şarkısı:

Yine bir şuha olup hahişkâr
 Eyledim hüsnüne hasr-ı efkâr;
 Yoluna oldu feda sabr-ü karar,
 Gönlümün şimdi perişanlığı var.

Düşeli kâkûl-i müşkin terine,
 Dağılıp gelmedi hâlâ yerine;
 Âkibet benzedi keysulerine,
 Gönlümün şimdi perişanlığı var.

Ali Emiri Efendinin çıkardığı “Osmanlı Tarih ve Edebiyatı Mecmuası”ndaki (Adet 18, Sahife 396) bir gazeli:

Ey gülşen-i ümmide açan gül müsün nesin,
 Kâkülde buy-i hilkatı sümbül müsün nesin;
 Her bar naz-ü çevrine yarın medar olan,
 Yandım elinden ah-ı tahammül müsün nesin;
 Hüsün bana tasavvur-i lâ-ü naam komaz
 Ey hanüman harab tahayyül müsün nesin;
 Bilmez demem duruğun ahvalini habib,
 Senden şikâyet âh-i tagafül müsün nesin,
 Bir an Nedime vermedin asayış-i derun,
 Azar-i dilrübaya temayül müsün nesin.

Mahmud Nedim Paşanın gazellerinden bir kısmı zamanı
 şairleri tarafından tenzir edildiği gibi,

Tefekkür etmeli de bu cihane bir gelişi,
 Gidermeli kederi bakmalı safaya kişi,

beytini Muharrem 1271 (1854) de,

Efkârı mülkü, şehri dili tahtgâhıdır,
 Her kimse kendi âleminin padişahıdır.

beytini de 22 Şevval 1274 (1858) de Ziya Paşa tesdis etmiş-
 tir. Pek meşhur olan birinci beytin tesdisinin ilk iki beyti şöy-
 ledir:

Gönül gönül ne bu hüzn-ü elem, bu gam ta key,
 Harabezâr-ı cihande bulur fena her şey;
 Ne oldu devlet-i Cemşid-ü kande Hüsrev-ü key,
 Kaçırma fırsatı kıl iltizam-ı saki ü mey.

Akrabasından biri tarafından neşrolunan “Âyine ve Has-
 bihal” adlı eserin baş tarafına yazılan tercümeihaliinde “Mısır
 Kapı Kethüdalığı ile Şam ve Bağdad Valiliklerinde bulun-
 muş olan Necib Paşanın oğlu olduğu, “Ol zaman hükmünce

mutad olan usul veçhiyle hususî surette tahsil”de bulunduğu yazıldıktan ve bulunduğu memuriyetler kaydedildikten sonra, “Altmış senesindeki Rusya Muharebesi esnasında bizzat Abdülmecid tarafından intihab olunarak memuriyet-i mahsusa ile orduya gönderildiği” yazılmış ve muahharen bulunduğu memuriyetler gösterilip, o meyanda Ticaret Nezareti’nden infisali vuku bularak bir müddet mazul kaldıktan sonra 1276 senesi nihayetinde, Trablusgarb Valiliği’ne bittayin yedi sene orada bulunup mezunen İstanbul’a avdetinde Şûrayı Devlet âzâlığına tayin edildiği gösterilmiştir. Bahriye Nazırı iken Âli Paşanın vefatı üzerine Sadrâzam olduğu ve on bir ay sadarete kalıp badelinfisal Kastamonu Valiliği’ne memuren gidip bir ay kadar valilikte bulunduktan sonra, azl ile İstanbul’a celb ve Trabzon’a gitmeğe mecbur edildiği ve orada iken Adana Valiliği’ne tayin ve doğrucaya yeni vazifesine gitmesi dahi tebliğ edildiği halde, yolun muhalefeti hasebiyle İstanbul’a gelerek, memuriyetine gittiği ve iki sene kadar Adana’da bulunarak, münfasilen İstanbul’a avdet ettiği yazılmıştır.

Talebenin ayaklanması üzerine azledildiği ikinci defaki sadaretinden sonrası ile eserleri hakkında şu malûmat veriliyor:

“1293 senesi Rebiülevvelinde “Talebe Kıyımı” namıyla vukua gelen içtima üzerine bil’azil evvelen Hicaz Vilâyeti Valiliği ve saniyen bir müddet Avrupa’ya gitmesi ol vakitki Heyet-i Vükelâ tarafından kendisine teklif edilmesi üzerine tezad-ı mahalden bahisle her ikisine de gitmekten istinkâf ederek, bilâhare İstihsal-i mezuniyetle Musul Vilâyeti Valiliği’ne tayin edilmiş ise de buraya da gitmekten i’tizar ederek, bil’istifa Midilli Ceziresi’ne azimetle orada bir müddet daha kaldıktan sonra Dersaadet’e davetle Dâhiliye Nezareti’ne memur edilmiş ve evahir-i nezaretinde imtidad eden hastalığı azline bâdi olarak bir müddet münfasilen imrar-ı vakt etmekte iken bin üç yüz sene-i hicriyesi Recebinde irtihal-i dar-ı be-

ka etmiş ve vasiyyeti mucebince Babıâli Caddesi'nde veresei tarafından iştirâ olunan bir arsaya defnolunarak, muahharen türbesi inşa kılınmıştır. Şair-i meşhur Nedim tarzında bir büyük divan ile Ziya Paşa merhumun Terci-i Bend'ine bir naziresi ve vaktiyle Trablusgarb Vilâyeti Valiliği'nde bulunduğu bir zamanda devletin tenezzülât ve terakkiyatını teşrih ve beyan ile ne suretle ıslah-ı kâbil olacağını musavvir Hikâye-i Melik-i Muzaffer namıyla tanzim ve tertib edip, tab' ettirmiş olduğu bir risalesi ve Üss-i İnkılâb ve Zeyli hakkında bir tenkitnamesi vardır ve bu kerre tab' olunan İdare-i Hükümet-i Osmaniye hakkında Âyine-i Devlet namıyla tevsim ettiği işbu risaleye hasbihal ünvanlı bir manzumesi dahi zeyl edilerek tab' ve neşrolunmuş ve mezkûr diğer âsân da tab' edilmek üzere bulunmuştur."

Basılacağı haber verilen diğer eserleri basılmamış, veresei tarafından bilâhare Millet Kütüphanesi'ne verilmiştir.

"Sicill-i Osmanî" de (cilt 4, sahife 336), "Sahi, fatin, şair, ritk-ü fitkı umura kadir idi. Kerimesi Vamık Paşazade Refik Beye tezviç edildiyse de vefat eylemiştir. Ondan hafidleri vardır," diyor.

İbrahim Alâeddin Bey "Meşhur Adamlar"daki tercümei-halinde (Cild 4, Sahife 992) "Mahmud Nedim Paşa, Abdülâziz'in bütün divanece hareketlerine hizmet etmiş ve Padişahın keyfini, halkın menfaatlerinden ve haklarından üstün tutmuştur. Hele o zaman Çarlığın İstanbul'daki elçisi İgnatiyef'e dayanmak suretiyle mevkiinde tutunmağa çalışması ve Çarlığın Türkiye'de âdetâ bir adamı imiş gibi hareket etmesi, tarihin hiçbir zaman affedemeyeceği bir milli hainliktir."

Yine İbrahim Alâeddin Bey, "Manzumeleri oldukça güzeldir," dedikten sonra, Şemseddin Sami Beyin "Kamus-ül-İslâm"a (Cilt 6, Sahife 4230), M. S. (M. Turhan Tan)'ın "Hayat Ansiklopedisi"ne (Cilt 7, Sahife 3082) geçirdiği şu meşhur beyti yazmıştır:

Tefekkür etmeli de bu cihana bir gelişi Gidermeli kederi, bakmalı safaya kişi.

“Hayat Ansiklopedisi”ndeki tercümeihaliinde şu satırlar vardır: “Padişaha bağlılığı, vatan sevgisine ve vatana hizmet kaygısına tercih eden Osmanlı vezirlerinin en ileri gelenlerinden ve memlekete bu sebeple çok büyük fenalık edenlerden biridir.

Siyaset itibariyle melun sayılacak kadar âdi olan bu adamın öz Türkçe eserleri, üstatça yazılmış manzumeleri vardır.”

Ali Fuad Bey “Rical-i Mühimme-i Siyasiye” başlıklı makaleler serisinde (Servet-i Fünun, no. 55 1529) aşağıdaki mütaalları yazmıştır:

“Reşid Paşanın saye-i hümayetininde yetişmiş ise de fikir ve mesleği ve muamelât-ı hariciye ve lisan-ı ecnebiye adem-i vukufu itibariyle Reşid Paşa mekteb-i siyasetine mensub rical i’dadında sayılamaz. Maamafih, kendisi erbab-ı danişten olarak zamanında şiir ve inşa ile müstehir ve mecalis ve mehafilde idare-i kelâma kâdir idi. Bezm-i ülfeti de lâtif olup zarif fıkralar nakleder, ince nükteler sarf eyler, üdeba ile muhataba ve müşaareyi sever idi. Fakat tab’an mütelevvin ve mütegayyir ve gayet alıngan bulunması ile idaresi müşkül olup cüzi bir sebeple hal ve tavrı tebeddül ve teveccüh-i tagayyür edermiş.

Mahmud Nedim Paşanın şöhreti hilâfına olarak kitabet-i resmiye ve hususiyesinde halâvet olmayıp kendisine hâs ve rakik bir üslubu vardır. Fikrinde vuzuh yoktur.

Hayat-ı resmiyesine gelince; müstahdem olduğu hizmetlerde ve bulunduğu valiliklerde ezcümle Trablusgarb Vilâyeti’nde âsâr-ı reviyet göstermiş ve mesleği olmadığı halde Bahriye Nezaret-i’ni üç seneden ziyade hüsn-ü idare etmiştir. Kendisini yakından tanıyanlar sadarettten gayri hizmetlerde başka, sadarette başka bir adam sıfatında tecelli ederdi, her işte müdir ve müdebbir, sadarette mecnun ve mütehevvir olurdu derler idi.

Maahaza, televvün-ü mızacı sadarete gelmeden çok zaman evvel tezahür etmiştir. Reşid Paşa zamanında Hariciye Müsteşarlığı'nda bulunduğu sırada, bir taraftan İngiltere Sefiri Lord Stratford'a temellük, diğer taraftan Rıza ve Musa Saf-feti Paşalar delâletiyle Fransa Sefareti'ne tekarrüb edip Reşid Paşanın Fransa ile arası açılarak sukut edeceğini hissedince, vezaretle Sayda Valiliği'ne talip olmuştur. Fransız Maslahatgüzarı Benedetti'nin "Kanal Meselesi" hakkındaki muhavere-sinde Reşid Paşanın İngiltere Sefiri'ne temayülünden şikâyetle "Kendi dostlarınızdan birtakımları bile bazı muamelâta iştirakten hazer ederek, İstanbul'dan uzaklaşmak için zuhur eden her fırsattan istifade eyliyorlar ve sizden tebaüd ediyor-lar," demiş olmasına ve o sırada Mahmud Nedim Paşanın Sayda Valiliği'ne talip olarak taşraya azimet-i ihtiyar eyleme-sine nazaran Maslahatgüzarın bu sözleriyle kastettiği anlaşıl-maktadır."

Cevdet Paşanın kızı Fatma Aliye Hanım tarafından "Ah-med Cevdet Paşa ve Zamanı" adı ile neşrolunan eserde (Sa-hife 88), Âli ve Fuad Paşaların, Reşid Paşadan ayrıldıkları yazılırken, hulûskârlarından olan ve o vakit Âmedçi bulunan Mahmud Nedim Paşanın da yeni çıkan tarafa döndüğü kay-dediliyor ve Sadaret Müsteşarlığı için çalıştığı halde muvaf-fak olamadığı yazılıyor:

"Âli Paşa her ne kadar efendisi olan Reşid Paşaya sureta hürmet ve riayette kusur etmiyorsa da, rekabet ve hırs-ı cah bu tebeddül münasebetiyle sirette hali başkalaştırmış idi. Fuad Paşa da Heyet-i Vükelâ' da bulunmakla Âli Paşa ile müt-tehid olup Serasker Rüştü Paşa da onlarla birleşerek, üçü eka-nim-i selâse gibi ittihad ile Reşid Paşa aleyhine düştüler. Âli Paşa ile Fuad Efendi mensubâtı dahi Reşid Paşa takımından madud iken onlar da Reşid Paşa takımından ayrıldılar.

"Âmedçi Mahmud Nedim Bey de evvelce Reşid Paşanın havass-ı hulûskâranından iken, yeni çıkan tarafa dönmüş ve Sadaret Müsteşarlığı'na geçmeğe çalışmış ise de Beylikçi Şev-ke Beyin kıdemi kırılmayıp o nasb olunmakla Mahmud Bey

de Fransızca bilmediği halde Hariciye Müsteşarı nasb olunmuş, Mahmud Nedim Bey lisan-ı aşına olmadığından bu memuriyetin kendisi için muvakkat olduğunu bilerek hoşnut kalmamıştır.”

O zamanı idrak etmiş olan Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa, Âli Paşadan bahsederken “Âli Paşa müceddida ne faaliyette Reşid Paşa Kâbına varmamış idiyse de, Reşid Paşa Darüttedris-i siyasetten müstefid ve fitratan istâdad ve kıyaseti bedid, rey-i rezin ve şedid bir zat olup ind-i kadirdani-i Abdülaziz Handa fevka mayetesavver haiz-i nüfuz-i evfer olduğundan hangi sadaretinde Meclis-i Vükelâ mükarreratı Saray-ı Padişahu mukarriblerine bazice olmaktan masun kalmıştı,” dedikten sonra sözü Mahmud Nedim Paşaya intikal ettiriyor ve şunu yazıyor:

“Lâkin Âli Paşanın vefatıyla Mahmud Nedim Paşa sadarete gelince, Rüşdü Paşa ve sair zevat muhakemesiz nefy olundular. Çünkü bu kapı açıldı. Babıâlinin nüfuzunu da kapatmağa çağır hazırlandı.”¹²

Ali Fuad Bey (Servet-i Fünun, No. 73 - 1547) “Yektiğerini takiben mevki-i sadarete gelmiş ve herbiri ayrı meslekten yetişmiş olan Mahmud Nedim, Midhat, Şirvanzade Rüşdü ve Hüseyin Avni Paşalar, başlarında Âli ve Fuad Paşalar gibi siyaset-i devlet-i idareye kadir zevat bulundukça, istihdam olundukları hidematta âsâr-ı reviyet göstermişler ise de, doğrudan doğruya re’sikâre geçince onların yerini tutamadılar, ikmal-i vukuf ve tecrübe edecek kadar da mevkilerinde kalamadılar. Umur-u maliye-i devleti ise fena bir halde’ tedvir ettiler. Midhat Paşa zamanı müstesna olmak üzere, zamanı sadaretlerinde aktolunan istikrazlar ve Galata sarraflarından müteferrik surette edilen istidaneler ile devleti yeniden yüz milyon liraya karib borç altına soktular. Bahusus

¹² Serair-i Siyasiye ve TEhavvülât-ı Esasiye, Sahife 8.

biribiriyle uğraşmaktan menafi-i devleti düşünmeğe vakit bulamadılar,” diyor ki, pek doğrudur.

Tanzimat devri ricalini pek vakıfane bir surette yazmış olan Ali Fuad Beyin “Âli Paşa”ya dair çıkan bir yazısına Abdurrahman Âdil Bey tarafından yazılan lâhikada (Hâdisat-ı Hukukiye ve Tarihiye, cüz 5, sahife 30) Mahmud Nedim Paşaya temeas edilmekte ve şunlar yazılmaktadır:

“Sultan Abdülaziz’in, Âli Paşa vefatında, merhum-u müşarünileyh hakkında, namünasip ve nareva hissiyat izhar ve irae eylediği kabul edilmek zaruridir. Bu cümleden olmak üzere, o esnada, Mabeyn Kitabet Dairesi’nde memur bulunan Bükreş Sefiri Süleyman Bey ile devr-i Hamidî de Müsteşar Tevfik Paşa arasında sebk etmiş olan bir muhavere zıkr ve irad olunabilir. Süleyman Bey kalem refiki bulunan Tevfik Bey’e hitaben ve Sultan Aziz’i telmihan “Âli Paşa öldü de şimdi Padişah olduğumu anlamaya başladım diyor imiş. Halbuki haberi yok; asıl şimdi çukurun başına gelmiştir,” demiştir. Elhak Süleyman Bey’in keşif ve tahmini doğru çıkmış ve Âli Paşanın vefatı ve Fuad Paşanın ondan evvel irtihali, hasenatı seyyiata galip olan Sultan Aziz’i mat’un eylemiştir. Afif, müstakim, vakur, ciddi ve samimi olan Âli Paşaya, bu devletin “İbn-i Alkarnî”si bulunan Mahmud Nedim Paşa halef olmuş ve Sultan Aziz’le beraber, Osamlı Hanedanı ve Osmanlı İmparatorluğu mahv-ü fena bulmuştur. Devr-i Hamidi de ve onu takip eden Padişahların zamanı hanedan ve imparatorluk için sekeratülmeyt kabilindendir. Mahmud Nedim Paşa, Yorgaki Zarifi bankerin, bir milyon liralık rüşvet senedini, Sultan Abdülaziz’e takdim edecek kadar tezlil-i nefis eylemiş, Padişahlık kadir ve menziletinin de, o derecede sukut ve zevaline sebebiyet vermiştir. Müzaker-i hal’ sırasında, Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa yedinde, en kuvvetli silah ikna’ Yorgaki Zarifi imzalı rüşvet senedi olmuştur. Sultan Aziz, bu senedi Mahmud Nedim Paşa yedinden aldıktan sonra, Baş Mabeynci Mehmed Beye saklattırmış ve sadaret teşekkürü için huzura kabul olunan Mütercim Rüştü Paşaya, Baş Mabeynci Mehmed Beyden alarak teslim eylemiştir. Hâdiseyi

Midhat Paşa iade-i muhakemesi tedkikatını yaptığım esnada, Baş Mabeyinci Mehmed Bey, Hüseyin Dursun Bey huzurunda, Salacak'taki hanesinde nakil ve hükâye eylemiştir."

Süleyman Nazif Bey bir konferansında (Namık Kemal, İktam Matbaası, 1922, Sahife - 44) Mahmud Nedim Paşa için şunları söylemiştir:

"Âli Paşamın halefi ve Midhat Paşanın selefi olan Mahmud Nedim Paşa da hükümsüz ve lüzumsuz bazı nefy ve tağrip-lerde zulme âlet, hem saik olmuştu. Fakat Mahmud Nedim'i bir devlet adamı değil, bir müstevli ve zorba telâkki ederler. Yani batıl gibi, makisün aleyh addedilmeğe lâyık değildir."

Mahmud Nedim Paşa, Âmedi kalemine devam ettiği esnada Keçecizade Fuad ve Âli Paşaların delâletleriyle Büyük Reşid Paşaya intisab ve onun himmetiyle terakki eyledi. Nitekim kendisi de "Âyinc ve Hasbihal" adlı eserindeki "Hasbihal" başlıklı manzumesinde bu ciheti şöyle anlatır:

Birinci veliyyünniamdır Fuad,
İkincisi Âli-i mu'tcil murad;
Bana oldular işte bunlar delil,
Reşid-i keremkâre oldum dâhil;
İdüb iltica Babiâlisine,
Onun dâhil oldum mevalisine;
O bir bab-ı lûtf idi dünya için,
Açılmıştı âlâ ve edna için;
Hususa ki bu abdi o âsitan,
Muvaffak-ı meram eyledi kâmıran;
Kuru sâniye idi rûtbem benim,
Dedim sonra ûlâ ve bâlâdenim;
O sadr oldu, mektupçu etti beni,
Tarık-ı kibara ilette beni;
Olup Âmedi altı yıl Devlete,
Zamanında erdim nice rıfate;

Bu Âmedcilikten usandım dedim,
 Hemen etti beylikti ben istedim;
 Beni kıldı lütfiyle âlitebar,
 İki cah-ı âliye'de müsteşar;
 Hulâsa vezir ü müşir eyledi,
 Bu Devlette sahib şerir eyledi;
 Neye malik oldumsa devlette heb,
 Onun lâtfü ihsanıdır bi teab.

Mahmud Nedim Paşanın, Fuad Paşa ile samimiyeti bulunduğu şüpheden vareste ise de, Âli Paşa ile hele Sultan Aziz'e çatarak Bahriye Nezareti makamına yükseldikten sonra olan dostluğu, tetkike muhtaç bir keyfiyettir.

Mehmed Galib Bey tarafından yazılmış olan "Sadullah Paşa" yahud "Mezardan Nida" adlı eserin 83. sahifesindeki haşiyede, deniliyor ki: "Mahmud Nedim Paşa, Bahriye Nazır-ı iken Âli Paşa'nın vefatı üzerine makam-ı sadarete gelmiş idi. Matbu bir risalede gûya Âli Paşa, hastalığının vahame-tinden ve iktisabı afiyet edemeyeceğine kanaat getirdiğinden bahisle vefatından sonra sadarete Mahmud Nedim Paşa'nın getirilmesini Abdülaziz Han'a tavsiye etmiş olduğunu görmüş idim. Lâkin bu rivayet, hilaf-ı hakikattir. Zira Âli Paşa merhum ile Mahmud Nedim Paşanın hiçbir vakit arası iyi olmamış ve bilâkis ilâ vefatihi Âli Paşaya muarız bulunmuş idi. Nitekim mesleklerindeki tezağ âsar ile rehin-i rütbe-i bedahettir.

"Mesmuum olduğuna göre, Sultan Abdülhamidi Saninin cûlusundan sonra, İstanbul'a celb ve Dâhiliye Nezareti'ne nasb edilen Mahmud Nedim Paşa bir gün Yıldız'da Mabeyn Müşiri Gazi Osman Paşanın odasında birkaç zat ile otururken, Sultan Abdülaziz'in zamanına müteallik mesaviden bahis açarak "bana bir murassa nişan verildi amma bu nişan bana tamam yüz elli bin liraya mal oldu. Çünkü Valide Sultana hediyeten mücevherli bir dondurma kutusu takdim etmiştim," demiş.

“Bunu kulağıyla işiten ve bana nakil ve hikâye eden zat mütealea olmak üzere de şunu irad eyledi ki: “Ne garib şey! Kendisini boğazına kadar ihsan ve in’âmına garkeden Sultan Abdüîaziz merhumun aleyhinde Mahmud Nedim Paşanın idare-i lisan etmesine şaştım, ihtimal ki Mahmud Nedim Paşanın bu sözü yalandır. Fakat hem bir hediyeğe yüz elli bin lira verebilecek derecede servet sahibi oluşunu beyan ederek, kendisine atfolunan ihtilâsatı tasdik, hem de velininetine karşı nankörlük ibraz eylemesini tezahürden ziyade noksanî-i akıl ve iz’ânına hamlettim.”

Diğer bir zat dahi “Mahmud Nedim Paşanın ağzından işittim ki, gûya Âli Paşanın vefatını müteakib kendisi Sadrâzam olup da Huzur-u Padişahiye girince Zat-ı Şahane “Oh! Şu he-riften kurtuldum, on bir sene bana göz açtırmamış” demiş dedi.

Rey-i âcizanemce Mahmud Nedim Paşadan böyle bir söz sâdır olmuş ise, kızbinde zerre kadar şüphe edilmemek lâzımdır, çünkü bundan evvelen Sultan Âbdülâziz merhumun Âli Paşadan havf üzere bulunduğu mânası çıkar ki, Hakan-ı müşarûnileyhin tab’ı malûmile gayr-i mütenasibdir. Saniyen farzı muhal olmak üzere Âli Paşa hakkında lisebebin mineles-bab bir kin ve garazı olmuş olsa onu bu suretle izhar etmiş bulunması müstebaddır. Hattâ pederim merhumdan mesmuum olmuştu ki, Âli Paşa gerek Sultan Abdülmecid’in ve gerek Sul-tan Abdülaziz’in nezdinde bulunduğu zamanlar mülk-ü millete hayırlı olan maruzatındaöyle bir tarz-ı beyan iltizam eder ve muhataplarının kendisine karşı bir güne eseri infial irae değil, bilakis maruzat-ı vakiasını kemal-i haz ve imtinan ile isaf ve hayır dualarını da terdif ederler imiş. Bu cihetle Mahmud Nedim Paşanın şu ifadesi Âli Paşa aleyhindeki gayz-ı muzmerri-nin bir eseri olmak üzere telakki edilse sezadır.”

Bu haşiyenin Mahmud Nedim Paşanın Âli Paşa ile arası-nın hiçbir vakit iyi olmadığına dair olan birinci kısmı Süley-man Nazif Beyin nazr-ı dikkatini celbetmiş, aksine kail olan Süleyman Nazif Bey keyfiyeti bir mektupla kitabın müellifi Mehmed Galib Beyden sormuştu. Mehmed Galib Bey, Ali

Rıza Beyle birlikte neşrettiği tarihi makaleler serisinde (On üçüncü Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali, Peyam Sabah, 29 Kanunusani, 1337, 13 Şubat 1337, seri numarası 34-35) Süleyman Nazif Beyin mektubunu aynen koymuş ve cevabını da vermiştir. Ehemmiyetine binaen aynen naklolundu:

“Müsaade buyurulursa şu satırların muhteviyatına kannat edemeyeceğimi arz edeyim. Âli Paşa ile Mahmud Nedim Paşa arasında “minelmehd” olduğunu bilmem, fakat “ilellahd” bir münasebet-i samimiyenin mevcut bulunduğu muhakkaktır.

Âli Paşa mukbil ve nafizülkelim bir Sadrazam iken Mahmud Nedim Paşa Bahriye Nazır bulunuyordu. Rukabası ka’r-ı bahre kadar memur etmeye muktedir olan, Mahmud Nedim Paşayı istemese ve sevmese Bahriye Nezareti’ne getirir miydi? Âli Paşanın Mahmud Nedim Paşaya olan meşhur mektubu elbette manzur-u samimleri olmuştur. Şayet hatır nişanı âlileri değil ise, buraya aynen nakledeyim.

Âli Paşa merhum Mahmud Nedim Paşaya diyor ki:

Ey mürtüvvet pişe vü devletpenah,
Vey vefa endişe vü lûtf iktinah;
Ey kerim-üttab’ Mahmud-ülhisal,
Ey Nedim-i badi-i a’lel-fial;
Nam’e-i manzum-ı lûtf üslûbunuz,
Şukka-i mihr-i kerem mashubunuz;
Oldu bezm ârây-i şevk-ü ibtihac,
Hame-i tevtkir-ü i’zaz üzre tac;
Rah-ı sebki verdi çeşme taze ruh,
Can-ü dil buldu mealinden futuh;
Okuyup tekrar edüp ezberledim,
Sonra hırz-i can, veş hîfz eyledim;
Serteser ma’nay-ı ferhatzazasına,
Belki her lâfz-i sürür efzasına;
Ayn ayrı bin teşekkür eylesem;
Ne desem, olbabda ne söylesem;
İdemem ifay-i hakk-ı mahmedet,
Bulamam layıklı ta’bir-ü lûgat;
Eyledim Anın içün bi ihtiyar,

Azm-i vadi-i yüsr-ü ihtisar;
 İ'tiraf-ı acz ile hayr-i dua,
 Hatime olsa bu mektube seza;
 Rabbimiz daim vere ikbâl-i tam,
 Ömrünüz efzun ede Hak vesselam.

Bir Sadr-ı mukbil sevmediği bir adama bu kadar şevk ve hararetle neden işar-ı iltifat etsin? Hakikatte Âli Paşa, Mahmud Nedim Paşayı severdi ve bu muhabbet-i meşume yalnız Sultan Aziz gibi Türklüğün en necib-i evsaf ve hasailini haiz mert bir Padişahın ve o Padişah ile beraber koca bir milletin badi-i nikbet ve felaketi oldu. Mahmud Nedim Paşanın şeamet-i takarrübü Sultan Abdülaziz'in devr-i saltanatını iki safha-i mütezaddeye ayırıyor: Birincide şan-ü şevket ve intizam-ü miknetrünuma, ikincisinde bir siyaset-i hercümerç ve bir basiret hükümfermadır.

Mahmud Nedim Paşanın Sadaret-i saniyesi ne sebep ve kuvvetle vaki olursa olsun, kendilerini Sultan Abdülaziz'e tanıttıran ve -maattesüf- sevdiren Âli Paşa olmuştu. Tecavezalahu an seyyiatihi."

Mehmed Galib Beyin cevabı:

"Eserin 83. Sahifesinde muharrer haşiye ki, Âli Paşa ile Mahmud Nedim Paşa beyinde fıktan-ı mühadenet-i mebeyyindir, o haşiye hakkında mütalat-ı aliyeniz bendenizin tafarımdan bazı ifadatı icab ve bu veçhile müstetir bir hakikatin tezahürünü intaçedeceği ciheti ile şayan-ı şükrandır.

Evvela şurasını azredeyim ki, 1260 senesinden 95 senesine kadar Babiâlice, gerek harici ve gerek dâhili cereyan etmiş olan muamelata dair pederim Said Efendinin rivayeti, esahhi rivayat olup bendenizin idrak edemediğim o zamnlara ait maruzatım ise merhumun ifaadat-ı mazbuta ve hatırat-ı müfidesine mübtenidir.

Mütalet-ı aliyeniz, bendenizin iddiamın hilafına olarak, âli ve Mahmud Nedim Paşalar beyinde bir muhabbet-i mütekabile cereyan etmiş bulunduğuna mütedair olup, bunu isbat

zımında da Âli Paşanın Mahmud Nedim Paşaya olan nam-i manzumu zikrolunuyor ve Âli Paşa gibi nafizülkelim bir Sadrazam zamanında Mahmud Nedim Paşanın Bahriye Nezaretinde bulunuşu, iddia olunan muhabbete bir delil idüğü beyan buyuruluyor.

Halbuki ben deniz bu iki zat arasında “ilellahd” münasebet-i samimiye cari olmamış olduğunu iddia ediyorum.

Vakıa haşiyedeki “hiçbir vakitte” tabirini ben deniz de kati ve aşağıda arz ve tadad edeceğim ahvale nazaran gayr-i münasib gördüm. Çünkü Mahmud Nedim Paşa ara ara Âli Paşanın nazar-ı teveccühünden düştüğünü anladıkça Huzur’da yaltaklıkları ile ve gıyabında seremonyalı mektuplarla o teveccühsüzlüğünü izale eder imiş.

Âli Paşanın manzum mektubu, ki 9 Receb 1278 tarihli dir, Mahmud Nedim Paşanın o kabilden olmak üzere evvelce kendisine Trablusgarb’dan göndermiş olduğu manzum bir mektuba cevabıdır. Böyle bir cevap ise pek tabiidir. Zira Mahmud Nedim Paşa hulûs ve iktidar göstermiş olmasına mukabil, Âli Paşa tarafından da nezaket ve iktidar göstermek lâzım gelmiştir.”

Mahmud Nedim Paşanın manzum mektubu:

Ey veliyy-i ni’met-i bi minnetim Haktan emel
Devlet-ü sıhhatle servet zatine olsun mahal
Ömrünü efzunter kılsun Cenab-ı Kibriya
Asitan-ı devletin olsun ename mülteca
Sana her kim kem nazarla bakar ise kör ola
Hiç ferde bunda müstesna demem ma’zur ola
Eylesün Mevlâ bu devlette vücudun paydar
Çünkü zatındır kıvam-ı devlete, mülke medar
Çokça tasdi’ eyledim, affeyle tahrirat ile
Gâh resim eyyamını ta’kib-i tevcihat ile
İftihanımdır veli te’kid-i abdiyyet sana
Korkarım emmaki tasdi’ ola ya sıklet sana
Eyleyüp bir name-i âliye arz-ı mahmedet

Nazım ile kıldım bu kez ifay-i resm-i tehniyet
 Eski manzumiyeti eğlence-i cüz-i ola
 Nesri nazm etmekle şayed sıkleti hıffet bula
 Bunda zabt ettim yeter kilk-i hata tesvidimi
 Payına tevdi' kıldım nefsi-i ihsan didemi
 Payını bus eyleyüp ihtar-ı nam eyler Nedim
 Hakka ısmarlar seni hatm-i kelâm eyler Nedim.

“Müsaade buyurursanız bilistitrad arzedeğim ki, mektubu âlinizde münderiç “Âli Paşa rukabasmı ka'r-ı bahre kadar memur etmeğe muktedir...” cümlesinin tazamının ettiği mânayı kabul edemeyeceğim.

Her ne ise... Gelelim müddeamın delâiline: Evvelen Mahmud Nedim Paşa Trablusgarb Valiliği'nden mezunen ve makhuren İstanbul'a vürudu günü doğruca Âli Paşanın hanesine azimet edip, fakat Paşa, bazı mazeret serdi ile kendisini kabul etmediğinden, Mahmud Nedim Paşa, Âli Paşanın oğlu Ali Fuad Beyin odasına girmiş ve miri müşarünleyhe vâki olan temenniyatı üzerine, onun şefaatiyle ve birkaç saat sonra Sadrâzamın nezdine kabul edilebilmiştir ve uzaktan çıktığı hulusu yakından daha ziyade çakmağa muvaffak olduğundan bir müddetcik sonra Deavi Nezaretî'ne tayin kılınmıştır.

Aradan birkaç gün mürur edip de Âli Paşanın Sadaret Müsteşarı Mümtaz Efendiye karşı teveccühsüzlüğü anlaşılınca da Mahmud Nedim Paşa doğrudan doğruya Âli Paşaya müracaatla öyle bir zat-ı muhteremin Müsteşarlık vazifesini maalfitihar ifa edeceğini söylemesi üzerine Mümtaz Efendi ile becayişleri vâki olmuştur.

Mahmud Nedim Paşa Sadaret Müsteşarı iken cennet-mekân Sultan Abdülâziz'in huzurunda ıslahat-ı bahriye hakkında müzakere olunmak üzere bir meclis inikad eder, herkes reyini beyan ettiği sırada Mahmud Nedim Paşa da reyini söyler, lâkin Onun reyi her nasılsa hoşuna gider ve meclis dağılınca Mahmud Nedim Paşa suret-i mahsusada Huzur'a celb edilerek, bir müddet Padişahla, görüşür. İşte Sultan Abdülâziz merhumun, Mahmud Nedim Paşayı tanuması ve belki takdir etmesi o günden başlar.

Bahriye Nezareti'ne tayinine gelince, bunun Âli Paşanın şevkiyle vâki olduğunu ispat edecek elde bir delil olmayıp, hattâ Bahriye Nezareti'ne memuriyetinden sonra Âli Paşaya el altından bazı üzücü haller ihdas etmiş bulunması da, Bahriye Nezareti'ne geldikten, yani Padişah'a kendisini iyiden iyiye tanıttırıp da dolabını bizzat çevirecek mertebeye varduktan sonra, artık Âli Paşaya ihtiyacı kalmadığını ve daha doğrusu Onun mesleğine muhalif bir meslek tuttuğunu gösterir. Hattâ şu nakledeceğim vaka dahi bu ifademi müeyyiddir:

Rumeli şimendiferleri için yapılacak istasyonun Sirkeci'de inşa edilmesi ve demiryolunun Topkapı Sarayı'nın içinden geçirilmesi Matlûb-u Şahane olup da, bunun için beynelvükelâ bir karar ittihaz-ı irade buyurulduğu zaman hem Sadrâzam, hem de Hariciye Nazırı bulunan Âli Paşa, nezaret odasında bir meclis aktetmiş ve işi ortaya koymuş, fakat vükelâdan bazıları ve elan Cümle Mecalis-i Âliye'ye memur Sersaker-i esbak Rıza Paşa muarız bulunmuşlar. Âli Paşa meseleyi ertesi meclise talik etmiş. Lâkin o gün dahi birçok itirazlar dermeyan edilmiş ve yine en ziyade ileri giden Rıza Paşa olmuş. Onun üzerine zaten hastalığı başlamış olan Ali Paşa artık bizar kalarak "Efendim, bu babdaki arzu, mülkün sahibi bulunan Zat-ı Âli'nindir," deyince itirazlar bitmiş ve matlûba muvafık bir karar verilerek mazbatası tanzim ve Atebe-i Seniyye'ye takdim kılınmış...

Sikadan mervi olduğuna göre Rıza Paşanın bu itirazı Mahmud Nedim Paşanın ilkaâtından mütevellittir. Çünkü Mahmud, Nedim Paşa, Nezd-i Hümayun'da begayet mültezem olan bu işte Âli Paşayı Nazar-ı Şahane'de muvaffakiyet-sizlikle küçük düşürmek ister ve lâkin kendisini ortaya atmaktan çekindiği için Rıza Paşayı itiraza sevk ve tahrik eyler imiş.

Burada istihrad tarikiyle bir şey daha söylemek isterim ki, o da Hakan-ı Müşartınüleyh'in işbu şimendiferin Saray içinden geçirilmesini münasib görmeyenlere karşı "Memlekette şimendifer yapılsın da isterse burnumun içinden geçsin," yolunda medeniyetperverane cevap vermesidir.

Gerçi işbu istasyon meselesi o suretle tesviye pezir olmuş ise de Âli Paşanın da rahatsızlığı günden güne tezayüd etmeğe ve kendisi Babiâliye gelememeğe başlamıştı.

0 vaktin pek çok işlerinin ledünniyatına vâkıf olduğunda şüphe bulunmıyan Mahmud Celâleddin Paşanın “Mir’at-i Hakikat” nam eserinin otuz beşinci sahifesinde de bu işe dair “İşte o zamanlar Bahriye Nazırı bulunan Mahmud Nedim Paşa, Saray’a intisab peyda ederek Padişahı, Âli Paşadan tenfir eyleyip de Sadarete nailiyet için hatır ve hayale gelmez duruğ-u fitneengizane ve füsun ve fesane icad... ilâahir” satırları görülüyor ki, bu da maruzatı vâkıamı teyid eder.

Mahmud Nedim Paşanın, Hakkı Paşanın vefatında, Hakan-ı Merhum’un arzusu ile Bahriye Nezaretî’ne gelişinden sonra Âli Paşa aleyhinde bulunuşu ve binaenaleyh bu iki zat arasında “ilellâhd” münasebet-i samimiyye cereyan etmeyişi hakikattir ki, zat-ı âlinizin de “Mahmud Nedim Paşanın şeamet-i tekarrübü Sultan Abdülâziz’in devr-i saltanatının iki safha-i mütezaddeye ayırıyor...” buyurmaruzla müeyyedir. Çünkü birbirine zıt iki safhadan birincisi Âli Paşanın vefatıyla hitam bulduğu ve ikincisi Mahmud Nedim Paşanın sadaretiyle ibtida eylediği halde nasıl olur da bu iki safha-i mütezaddenin re’si idaresinde iki zat arasında vahdet-i fikir ve meslek cari bulunur. Mahmud Nedim Paşayı, Sultan Abdülâziz’e sevdirmeye gelince, bu netice dahi berveçhi beyan kendiliğinden husul bulup bu babda Âli Paşanın bir gûna taksiri yoktur.

Âli Paşanın kablelvefat Mahmud Nedim Paşanın sadarete getirilmesini Hakan-ı Müşarünileyh’e arz ve tavsiye eylediğine dair matbu bir risalede münderic olan fıkra-i gayr-i sahiha zannedersem şundan mütevelliddir. Âli Paşa, Mahmud Nedim Paşanın Bahriye Nezaretî’ne tayininden sonra Saray’a çatmak hususundaki mesaisinin semeredar oluşunu gördüğü cihetle havass-ı mukarrebânına bazan “Bizden sonra sadarete Mahmud Nedim Paşanın gelmesi pek muhtemeldir,” der imiş. Mukarrebân ise Âli Paşanın bu sözüne bittabi’ ehemmiyet verdikleri için Paşanın yevmen feyevmen mütezayid olan hastalığından mütelâşi ve zaten de Âli Paşa ile müntesibleri

hakkında Mahmud Nedim Paşanın adem-i muhabbetini bildiklerinden dolayı kendisinden mütehaşi bulunurlar imiş. Hattâ Âli Paşanın ümitsiz bir hale girdiği sıralarda bir gün Hamdi Paşanın Beylerbeyindeki yalısında Şirvanizade Rüştü Paşa, pederim Said Efendi, Serasker Hüseyin Avni Paşa ve saire birleşip bu babdaki endişelerini mevzubahs etmişler ve Paşanın vefatında, kendisinin dediği gibi Mahmud Nedim Paşa sadarete gelecek olursa her birine bir türlü fenalık edeceğini söylemişler.

Nitekim Âli Paşanın irtihalini müteakib Hüseyin Avni Paşa Seraskerlikten azil ve Rüştü Paşa Adliye Nezaretinden azil ve biri Isparta'ya, diğeri Amasya'ya naklolunmuşlardır, Zabtiye Müşiri Hüsnü Paşa Kıbrıs'a gönderilmiştir. Pederim merhum o tarihte defa-i ulâ Dâhiliye Nezaretî'nde bulunuyordu. Ancak, diğerleri kadar Mahmud Nedim Paşanın darbesine uğramamış ise de Dâhiliye Nezaretî'nin ilgası vesilesiyle 88 senesi Cumadelahiresinin yirmi dokuzunda infisal ettirilerek, saniyen Sadaret Müsteşarlığı'na tayin kılınmış ve aradan elli üç gün mürrunda Şurayı Devlet âzâlığına naklolunmuştur. Âli Paşanın sevdiklerinden olup, Hariciye Mektupçuluğunda bulunan Pertev Efendi dahi, rütbesinin bir derece tenzili ve uhdesine Rumeli Beylerbeyi payesi tevcihiyle Kastamonuya gönderilmiştir.

Ondan başka da Şehremini Haydar Efendi Midilli Adası'na ve İskodra Valiliği'nden mazul İsmail Paşa Trabzon'a ve Âli Paşa tarafdarlığı ile meşhur olan Mabeyn Başkâtibi Emin Bey Magosa'ya tağrib edilmişlerdir.

İşte Mahmud Nedim Paşa sadarete gelir gelmez Âli Paşa-ya mensub zevatı şu suretle hallaç pamuğu gibi atması dahi merhum müşarüriyleyle aralarında vifak ve muhabbet olmadığına bir delil-i diğer olup, hele Âli Paşanın cenazesi Bebek'deki yalısından naklolunduğu sırada zevcesi hanım pencere yanında ahü enîn eyleyerek iftirak-ı ebedisine ağlarken, Mahmud Nedim Paşayı kasd ile "Arzun yerine geldi değil mi?.." diye bağırması beynel'aile Mahmud Nedim Paşa namının ve dolayısı ile aleyhdarana çevirdiği dolapların mevzubahs olmuş olduğunu gösterir."

Mehmed Galib ve Ali Rıza Beyler tarafından yazılan makaleler serisinde (Peyam Sabah, 30 Kânunuevvel 1336, Seri No. 30) Âli Paşadan bahsedilirken, Âli Paşanın, Padişah'ı korkuttuğu misallerle gösterildikten sonra, söz Mahmud Nedim Paşaya intikal ettirilerek deniliyor ki:

“Âli Paşanın vefatından sonra Makam-ı Sadaret'e gelen Mahmud Nedim Paşa ise, onun mesleğine tamamen muhalif bir meslek ihtiyar edip Padişah'a “Efendimiz her arzunuzu yapmağa ve her fermanınızı yürütmeğe kadir bir Padişahsınız,” diye Sultan Abdülâziz'i keyfe mayeşa icrayı ahkâma alıstırmuş ve işler dahi artık çığırından çıkmıştır. Âli Paşanın iltizam ettiği zevattan Serasker Hüseyin Avni Paşayı Isparta'ya, Adliye Nazırı Şirvanizade Rüşti Paşayı Amasya'ya nefyettirdikten başka Zabtiye Müşiri Hüsnü Paşayı ref'i vezaretle Kıbrıs'a ve Şehremini Haydar Efendiyi Midilli'ye ve Mabeyn Baş kitabetine bulunmuş olan Emin Beyi Magosa'ya nefy ettirmiştir.

Bu hallerin gerek dâhildeki ve gerek hariçteki su-i tefsirleri pek şümüllü olup alelhusus hilâ muhakeme adam nefy olunması otuz yıl evvel Reşid Paşanın bin zahmetle ortaya koyduğu ve Âli ve Fuad Paşaların hüsnü muhafazasına çalıştıkları Tanzimat-ı Hayriye'nin ahkâmını ve ondan mütevellid emniyet ve i'timadı gereği gibi ihlâl eylemiştir.

Âli Paşanın büyük mahdumu Ali Fuad Bey dahi Hariciye Mektupçuluğundan azl olunarak o genç yaşında tekaüd edilmiş ve hattâ Âli Paşa Girit'te bulunduğu zaman muhterik olup eser-i teveccüh-ü mahsus olmak üzere ba irade-i seniye kârgir olarak müceddeden inşa kılınan Mercandaki konak bile arsının bedeli verilmek şartı ile canib-i miriden zabt ve hemen tahliyesi emir olunmakla yağmurlu ve çamurlu bir Ramazan gecesi konağın eşyası Mühürdar Mustafa Beyin ve sair Âli Paşa mensubininin hanelerine naklolunmuştur. Ondan başka da evvelce Âli Paşaya ihsan olunan ve Şeyhülislâm Köşktü denilen Bebekte ve re's-i cebelde kâin Nisbetiye Kasrı dahi istirdad edilerek, mukabilinde galiba Çakmakçılar'da bir küçük han veyahud Tesalya'da bir ufak çiftlik verilmiştir.”

Aynı makaleler serisinin 31 incisinde Mahmud Nedim Paşanın icraatına şu suretle devam edilmektedir:

Elhâsıl Mahmud Nedim Paşa, bir yandan Âli Paşa taraftarlarını bilâ mucib-i iz'âç ettiği gibi, diğer yandan da Sultan Abdülaziz'i âdeta baştan çıkarmış ve Saray'a mebalîğ-i kesire takdimini itiyad etmiştir. Bir istikrazın aktinde almış olduğu yüz bin lirayı ve Rumeli şimendiferi müteahhidi Baron Hırş mukavelesinin fesih ve tecdidinden dolayı kazandığı üç yüz bin liranın sülasesini Saray'a verdiği o zamanlar rivayet edilmiş idi.

Mahmud Nedim Paşa icraatının halk beyrinde ve Avrupa muvacehesinde bıraktığı tesirat-ı seyyie onbir ay sonra, Sultan Abdülaziz'i, Sadrazamını azle mecbur kılmış idi.

Mahmud Nedim Paşanın Sahilhanesi Bebek'te ve Mütercim Mehmed Rüştü Paşanın ikametgâhının ittisalinde idi. İki paşa sık sık görüştükleri halde mesleklerinin tehalüfû hasebiyle birbirlerini sevmezlerdi. Mahmud Nedim Paşa, ikinci sadaretinden azlinde Çeşme'ye gitmeğe mecbur olmuştu. Aradan kısa bir müddet mürurunda ve Mahmud Nedim Paşa Sakız'da bulunduğu eyyamda Mütercim Rüştü Paşa da Manisa'da ikamete memur edildiğinden vapurla İzmir'e azimetinde, Mahmud Nedim Paşaya bir mektup gönderdi ve aradaki kadim hukuku yâd etti.

Mehmed Galib ve Ali Rıza Beylerin tarihî makalelerinde (seri 35), damadı Hâşim Paşa nezdinde gördükleri beyanile dercolunan mektup aynen dercolundu:

"Maruz-u hâkirleridir ki,

Vapur ibtida Sakız'a uğrayıp, ba'dehu İzmir'e gider diye haber aldığımndan belki mülâkat-ı seniyeleriyle teşerrüf ederim ümidiyle rehin-i meserret olmakta idim. Hâlbuki haberin hilaf-ı vâki olduğu sonradan meydana çıkması ile pek mah-

zun ve müteessif oldum. Cenab-ı Hak âmal-i seniye'niz veçhi-
le tevkifat ihsan buyursun. En samimi arz-ı hulus ederim.
Tutmaz kol ile bu kardarcık yazabildim. Aff-ı âlinizi istirham
ederim efendimiz.

27 Kânunusani 1294

Araları pek iyi olmayan Yusuf Kâmil Paşa da yazdığı bir
cevapta (Mecmua-i Âsâr, No. 8, Sahife 231) şu cümleyi kul-
lanmıştı:

“Cenabı alel’elkabi devletleri nazır ve mesil-i nabud bir
vücut-u memduh ve mahmud olduklarından sena ve duay
devletlerinde kusur olmadığı ma’lûm-u devletleri buyurul-
dukta...”

Abdurrahman Şeref Efendi, Ahmed Vefik Paşaya tahsis
ettiği bir yazısında (Tarih Musahabeleri, Sahife: 222-234) Bur-
sa Valiliği’nden ikinci defa Başvekilliğe tayini üzerine yaptığı
tebeddüller Padişahın vehmine dokunarak, azlinden bahse-
derken, Başvekâletin Mahmud Nedim Paşaya tevcih edildi-
ğini ve Mahmud Nedim Paşanın takındığı nahoş tavır ve
hareket Sultan Abdülhamid tarafından hoş görülme-
yerek tekrar Said Paşanın Başvekaletine getirildiğini kaydediyor.
Padişah ile beraber, Mahmud Nedim Paşanın da karakterini
gösteren o satırlar, aynen nakledilmiştir:

“Bursa’dan avdetinde Said Paşanın yerine defa-i saniye
olarak Başvekil olunca, gûya Zat-ı Şahane’nin mizaç ve miş-
varını unutmuş gibi bulunarak, Şeyhülislâm Uryanizade
Es’ad Efendiyi Meclis-i Vükelâ’dan ihraç ve Bursalı Rıza
Efendi misillü iyiler defterine kaydettiği aşınalarını Babıâli’ye
da’vetle Müsteşarlık ve Âmedçilik ve Mektupçuluk gibi hi-
dematı onlara tevdi eylemek gibi hodserane harekâta kıyam
eylemesi vehme dokunup Ahmed Vefik Paşa azledilmiş ve
Said Paşa ve Dâhiliye Nazırı Mahmud Nedim Paşa ve Şeyhü-
lislâm Es’ad Efendi Huzur’a celb ile halefinin ta’yini mevzu-
bahs olmuş, Said Paşaya teklif olunca yorgunluğundan ve

iki gün evvel azil olunan bir Başvekilin iki gün sonra tekrar nasbi mucib-i kilûkal olacağından bahis ile itizay eylemiş ve Mahmud Nedim Paşaya teklif olununca o dahi şeyhuhatini vesile ederek istinkâf sureti göstermiş, ondan sonra Zat-ı Şahane, Şeyhülislâm Efendiye hitaben "Ben namazı kılarım, siz de Paşaların birini kandırınız," diyerek odadan çıkmış. Avdetinde verilen karar mucebince Mühr-ü Hümayun Mahmud Nedim Paşaya tevdi' kılınmış. Said Paşa, Mahmud Nedim Paşayı teşvik için "Efendim nezaretlerden birinde ben de kendilerine hizmet ederim," demiş idi. Mahmud Nedim Paşa mührü alınca "Eski Sadrâzamların bir kâhyası olurdu, demek ki zat-ı âlileri de şimdi bize kâhyalık edecek," sözlerini mütekebbirane sarfeyliyefek Huzur'dan çıkılmış ve önlerinde Mahmud Nedim Paşa kemal-i azametle yürüyerek Mabeyn Dairesi'ne gelirler iken tekrar geri Huzur'a çağırılmışlar ve bu defa Mühr-ü Hümayun Said Paşaya verilmiş, beş dakika zarfında Padişah'ın tebdil-i fikr etmesinin sebebi nedir? Eser-i tevehhümden başka bir şey değildir. Said Paşa nakledermiş ki, Zat-ı Şahane namaza çıktığı zaman Mahmud Nedim Paşa iki diz üzere seccadede oturup âsitaru velinimette âdab-ı ubudiyet muhafaza olunmalıdır sözünü ortaya fırlattıkça Şeyhülislâm Eendi dahi kisvesinin yardımı ile yavaş yavaş kendini kaydırarak, kanepeden yere inmiş, Said Paşa küçük bünyesiyle koltukta yalnız kalmış. Yevm-i mezkûrda Mahmud Nedim Paşayı taltif için kendisinin hem Dâhiliye Nazırı, hem Şûrayı Devlet reisi, hem Mabeyn Müşiri olduğu tebşir edilmiş iken Gazi Osman Paşa Mabeyn Dairesi'nde kendilerine mülâki olup Hidemat-ı Padişahî'den birveçh ile ayrılamayacağı cihetle ısrarı üzerine Mabeyn Müşirliğinde ibka olunduğunu haber verdiği gibi Şûrayı Devlet riyasetinden dahi 'sarf-ı nazar olunması irade olunmakla Paşayı müşarünüleyh yine Dâhiliye Nezareti ile iktifa etmiş."

Midhat Paşa hatıratında "Tabsira-i İbret, Sahife 128" vilâyetin umumî masarifinden yirmi dört bin kesenin tenzili ve bunun nakten talep edilmesi dolayısı ile Bağdad'dan istifa eylediğini yazdıktan ve Halep'e vusulünde Sadrazam Mah-

mud Nedim Paşarın garib icraatına ve Hüseyin Avni, Şirvanizade Rüştü, Zabtiye Müşiri Hüsnü, İşkodra Valisi Devatçı İsmail Paşalarla Haydar Efendi ve Emin Bey gibi bir takım zevatın nefy ve iclâ olunduklarına dair aldığı malûmat sırasında kendisinin de Sivas'a nefyedileceğini işittiğini kaydettikten sonra Mahmud Nedim Paşanın icraatına ait olmak üzere şunları yazıyor:

"Mahmud Nedim Paşa Rusya politikasının mürevpici olduğundan, Makam-ı Sadarete vürudu ile beraber, General İgnatıyef'in tavsiyesiyle Bulgarları Rum patrikhanesinden tefrik ederek, müstakil bir eksarh idaresi teşkil etmiş ve devleti bir başka şekil ve idareye koymak niyyetiyle eslâfı zamanında yapılan şeylerin cümlesini bozmağa teşebbüs ederek, ibtida Rumeli demiryolları mukavelâtını fesh eylemiş ve vilâyet nizamatını tağyir edip ve küçük küçük valilikler teşkiline kalkışıp bu tertibat cümlesinden olmak üzere Sofyaya Tuna Vilâyeti'nden ve Karahisar-ı Şarkı'yi Trabzon'dan ve Maraş'ı Adana'dan tefrik ile başka başka birer valilik yapmış olduğu gibi, Bosna'nın öbür ucunda bulunan Hersek Sancağı'nı beri tarafta olan Yeni Pazar ile birleştirip onu dahi bir valilik ittihaz eylemiş ve bilcümle vilâyâtın muhassasat ve masarifatını hesapsız ve ölçüsüz tenkihat ile tenzil etmiş olması ile her mahallin idaresi sektelenerek bittabi memurının vukua gelen su-i istimalâtından ve zabtiye neferatının ve âşar ve rüsumat memurlarının teaddiyatından taraf taraf şikâyetler zuhura gelmiş ve en garib olarak taşra memurlarının ekserisi azil veya diğer mahalle nakil suretiyle yerlerinden kaldırılması cihetiyle umum memurin-i devlet seyyar haline girmiş ve hiçbir devlette bir kanun ve kaideye uymayan daha birtakım ahval ve usuller icat edilmiş velhâsıl umur-u devletin her asıl ve şu'besi bozulması ile memleketin her cihetinde bir hal-i buhran ve iğtişâş hâsıl olmuştur."

O zamanı idrak etmiş olan son vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi "Meşrutiyet ve Midhat Paşa" başlıklı bir makalede (Tarih Musahabeleri, Sahife-187) Midhat Paşanın

Sadaret'e gelişini yazarken girizgah makamında Mahmud Nedim Paşanın sadareti ile gördüğü işler hakkında şunları yazmıştır:

“Âli Paşanın vefatı ile idare-i devlet üzerinden ağır baskı birdenbire merfu' oluverdi. Halefi Mahmud Nedim Paşa Babîâlî'de yetişmiş ve Tanzimatçıların maiyetinde retk-ü fetk-i umuru öğrenerek zekâ ve ırfanı ile beynel'akran temeyyüz etmiş ve son memuriyeti olan Bahriye Nezaretî'nde hidemat-ı meşkûre ifası ile iktidarını gösterdiği gibi, Âli Paşanın hastalığı eyyamında celb-i teveccüh-i velinimet-i biminnet ile mirasına namzetlik esbabını tehiyye eylemişti. Nail-i Mühr-ü Hümayun oldukça (1288) takip ettiği mesleki nahemvare kimse mâna verememiştir. Bir kerre Rus politikasının kucağına atılıp Sefir General İgnatıyef'in nüfuz-u mütegalibane ve müdahalekâranesine fevkalâde müsaid bulunmuştur. Vâkâ devlet ricalimiz için düvel-i muazzamadan birinin politikasına temessük ve istinad etmek sabikul'emsal olup Rusya ile vıfak üzere yaşamak dahi bir meslek-i siyasi olabilir ise de, gayesi mülk-ü devletin nef'ine hâdim ve şer ve zararını dafi' olmak lazım geliyor. Yoksa hasmı canımızın kâselisi olacak mertebede tekâpu ve ihtiyar-ı zillet etmek vatana ihanetten başka bir şey değildir.

İdare-i dâhiliyeye gelince, gerek merkez ve gerek taşra memurlarının “köşekapmaca oynamak” tâbir-i veçhiyle bilâ sebep ve sık sık azil ve tebdili ve Hüseyin Avnî Paşa ve Şirvanizade Riîştü Paşa misillü mütehayyiz erkânın bazan ref'-i rütbe ile bilâ muhakeme nefy ve teb'idi hükûmetten hak ve intizamın esaslarını temelinden yıkarak tam mânası ile perişanlık getirmiş ve Saray'dan Babîâlî ve Tanzimat-ı Hayriye saygısını gidermişti. General İgnatıyef ne kadar çalışsa, daha ziyade fenalık edemezdi.”

O zamanı idrâk eden “Basiret Gazetesi” sahibi Ali Efendi; Mısır seyahati esnasında Hidiv İsmail Paşa ile görüldüğünü kaydederken (İstanbul'da son yarım asırlık vekayi-i mühimme, sahife 26) o günlerde vefat eden Âli Paşanın yerine

Sadrâzam olan Mahmud Nedim Paşa için “Şimdi Mahmud Nedim Paşa Sadrazam olmuş. Artık bu çarkın deveranına hâlele geleceği derkârdır,” dediğini kaydediyor.

Yine Ali Efendi, İstanbul’a dönüşünü kaydederken (Sahife 28) Mahmud Nedim Paşa için şunları yazıyor

“Trablusgarb Valiliği’nden Bahriye Nazırı olan Mahmud Nedim Paşa, Âli Paşanın vefatı üzerine Sadaret’e getirilmiş, bu sebeple İstanbul’un içi ve sair vilâyatın hali bütün bütün değiştirilip, başka bir renk kesbetmiş, herkeste bir emniyetsizlik hâsıl olmuş, umum İstanbul sekenesi Mahmud Nedim Paşadan hoşnutsuzluk göstermekte bulunmuş idi.

Sadrâzam Paşanın bir gün Âmedçi Mahmud Beye “Hakayikul’vekayi’ Gazetesi” sahibi Filib Efendi aralıkta güzel bendler yazdığı için İhsan-ı Şahane’ye nail oluyor. “Basiret”te aralıkta Zat-ı Şahane ve Babiâli’nin icrââtı hakkında güzel makaleler yazsın da o da nail-i atayayı Padişahi olsun dediklerini Mahmud Bey söyledi.

“Umumun nefretini ve bilcümle memurinin inkısan kalbini kazanmış bir Sadrâzâmın icrââtından memlekete mazarrattan başka bir şey görülmüyor ki halktan utanmadan icrâât-ı hasenelerinden bahsedelim dediğimde sonra bu zatın buğz-u adavetine duçar olursunuz. Görüyorsunuz ya Seraskerleri, Dâhiliye Nazırlarını ve daha bir takımlarını nerelere gönderdi,” dedi. “Beyefendi Sadrâzâmın iktidarını bilirim. Fakat ne çare ki indimizde efkân umumiye ondan daha ziyade kuvvetlidir. Biz bu adamın ihsanından vazgeçtik, mazarratını görmeyelim, bu bize kâfidir,” dedim.

Sadrâzam Nedim Paşanın her gün kâh tuhaf, kâh muzır icrââtını gördükçe, gazetemize derç ederek itirazlar eder idik. Mahmud Paşa bu itirazlara Âli ve Fuad Paşaların meslek-i siyasiyelerini ve idare-i dâhiliyelerini; aralıkta medh ve takdir edişimize hiddet eder idi. Filvaki Âli ve Fuad Paşalar zamanında Babiâli hakikaten âlem-i siyasiyeye merkez olmuş, Devlet-i Aliye düvel-i muazzama sırasına geçmiş idi. Mahmud Paşanın Makam-ı Sadareti ihraz eylemesi üzerine Babiâli’yi Avrupalılar canbazhaneye, Türkleri yeniçeri ocağına benzet-

mişler idi. Mahmud Nedim Paşa icraâtından birkaç tanesini berveçhiâti beyan edelim:

Birincisi: Mühr-ü Hümayun'u elde ettikten sonra Sultan Abdülâziz'i bin bir türlü tuhafıklar ile rububiyet derecelerine kadar vardırmaq için huzuruna vardıkça üç defa secde edip ayağının başparmağına bakmak (bu tekâpu kaide hükmüne girmiş idi) usulünü ibda etmiştir.

İkincisi: Hüseyin Avni Paşayı Isparta'ya, Dâhiliye Nazırın Şirvanizade'yi Amasya'ya, Zabtiye Müşiri Hüsni Paşayı Rodos'a, Mabeyn Başkâtibi Emin Beyi Kıbrıs'a rütbe ve nisanlarını alarak Efendi namı ile nefy ettirmiş, bu sebeple Padişah'ın hayal ve hatırına gelmeyen şu usul-ü mekruhu ahaliye ve Avrupalılara karşı icra eylemiştir.

Üçüncüsü: hazine-i mâliyeyi müzayakadan kurtarmak ve güya, bununla muvazeneyi bulmak hülyası ile umum devârde müstahdem küçük memurlar için tenkihat icra edip biçare memurların hokka ve kalemlerini ellerine vererek, bilâ ivaz tard etmiştir.

Dördüncüsü: Devletçe idare olunmakta olan dühan inhisarını dört yüz bin lira mukabilinde Hiristaki Zoğrafos Efendiye reji suretiyle ihale eylemiştir.

Beşincisi: Valileri dama taşı gibi yerinden kaldırıp öteye beriye dağıtması, meselâ Suriye Valisi Raşid Paşayı Hersek maa Karahisar Valisi yapması, Bağdat'a tayin eylediği vali Musul'a vardığı sırada onu Bosna'ya, Bosna Valisini de Basra'ya tayin eylesidir.

Mahmud Nedim Paşa bir gece beni arattırıp, saat beşte Şehzadebaşı'ndaki hanesine celbeyledi. Yanında Hariciye Nazırın Saffet Paşa ile Amedçi Mahmud Bey bulunuyordu. Sadrâzam Mahmud Beyin hattı ile üç satırdan ibaret elime bir kâğıt verdi. "Bunu şimdi alıp yanındaki çıkacak Basiret'in en başına koyacaksın, Şayed kablenneşir bir tarafa ihbar eder isen seni berbat ederim." diye tenbih etti. Derhal Basiret'in en başına koyup ilan edildi. Meali "Devlet-i Aliye'nin şimdiye kadar vermekte olduğu konsolid faizlerinin fahiş olması cihetiyle bundan böyle devlet işbu ilan tarihinden itibaren nısfını

vermeğe karar vermiş olduğu resmen ilan olunur," idi. Basiret'in işbu ilan-ı resmîsi üzerine bir gün evvel konsolidin piyasada fiyatı elli altı kuruş iken, derhal otuz altı kuruşa tenez-zül eylemiştir."

O gün İstanbul Borsası karmakansık olup, hattâ bazıları intihar bile etmiş, Avrupa piyasalarına da su-i tesir ettikten başka, Sadrâzamın şu yolda ettiği su-i hareketi ile Devlet-i Osmaniye'nin Avrupa'ya karşı iflâsını resmen ilan eylemek cinayetine içtisanından dolayı itibar-ı malî-i devletin tenakusuna sebep olmuştur.

Mahmud Nedim Paşanın daha pek çok böyle uygunsuz halleri var ise de, burada ta'dad kar'lerin canlarını sıkacağını bildiğim için tahnirinden sarf-ı nazar edildi. Yalnız edib-i meşhur Namık Kemal Beyin dediği gibi, İbn-i Alkame altı yüz senelik Devlet-i Abbasiye'nin inkırazına sebep oldu. Mahmud Paşa da altı yüz senelik Devlet-i Osmaniye'nin "İbni Alkame"sidir tarifiyle iktifa edelim.

Yine Basiret sahibi (sahife 32-34), Mahmud Nedim Paşanın icraatı olarak şunları yazmaktadır:

Âli Paşa Avrupa'dan kırk milyon lira istikraz ederek, Rumeli şimendiferini doksan dokuz sene müddetle Avusturyalı Baron Hırş'e imtiyaz ile ihale etmiş idi. Bu kadar sene müddet imtiyaz Mahmud Paşanın zihnini parçalamış olduğundan güya devlete bir iş görmek zannı ile Baron Hırş ile bilmüzakere Belove Ormanları'nın sağından ve solundan sekizer kilometre yeri terk ile imtiyaz müddetinin elli altı seneye tenzil etti ve hata ender hana olduğunu fark etmeksizin Baron ile mukaveleler yapıldı.

Mahmud Nedim Paşanın humk ve belâhetine bakmalı ki, tarafeynden sekizer kilometre ormanlık mahallin terkinde devlete ne kadar mazarrat olduğunu fark ve temyiz etmeyecek bu işe muvaffak olmasından dolayı tafrafüruşluk eder, birtakım müdahinlerin "Efendimiz Rumeli'nin fatihi oldunuz," diye medayihine bu da inanır idi."

Ali Ekrem Beyin “Nazariyat-ı Edebiye” adlı eserinde yazdığına göre, Babası Namık Kemal Bey, aşağıdaki türküyü, Mahmud Nedim Paşa tarafından pek fena şartlarla verilmiş olan Edirne şimendifer hattı imtiyazına tariz maksadı ile yazmıştır:

BEKÇİ TÜRKÜSÜ

Arkadaşla çıktım yola
Selam verdim sağa sola
İstanbulda gaz maz yoktur
Çatmayalım karakola

Ramazan verdi şehre fer
Mahyalandı camiler
Kâtibler Hakka yüz tutmuş
Bir mahiye almak ister

Vapur karada geziyor
Cören bilmem ne seziyor
Marifetli çarh gemisi
Döndükçe altın kesiyor

Demiryolu demirdendir
Kârın hepsi birdendir
Halkın ağzına yem olmuş
Uzanır sanki şirdendir.

Yine basiretli Ali Efendi şunları yazıyor:

Mahmud Nedim Paşa, Zat-ı Şahane’ye kendisini daha ziyade sevdirmek hülyası ile tebeddül-ü veraset-i saltanat ile mahdum-u kebirleri Yusuf İzzeddin Efendiyi veliahd tayin eylemek fikrini ilka eder ise de, böyle müesses bir kanunun tâgayyürüne teşebbüs olunur ise halka karşı pek çirkin düşeceği gibi, devletin hali hazırda haricî politikasına dahi su-i tesir edeceğini söyledikleri ve esasen Padişahın fikrinde böyle bir şey olmadığı umumun malûmu olmuştur.

Bu sıralarda İtalya Devleti tarafından hükümdaran ve hanedanlarına mahsus olan Anonisiyad nam muteber nişanın bir kıtası Veliahd-i Saltanat-ı Seniyye'ye ihda ve bir kıtası da son altes Sadrâzam Mahmud Nedim Paşaya ita olunduğuna dair Beyoğlu gazetelerinden "Courrier d'Orient'ten telgraf havadisi olmak üzere bittercüme "Basiret"e nakil ile neşrolundu. Hâlbuki mezkûr nişan Veliahd Murad Efendiye veril-mek lâzım gelir iken Mahmud Nedim Paşanın reyiyle Yusuf İzzeddin Efendiye verilmiş idi.

Bizim bu telgrafı neşretmekliğimiz üzerine Babiâli'den bermutad kavas gelip "Buyurunuz sizi Sadrâzam istiyor," dedi. Ben derhal işi anladım. Arkadaşlarıma elveda ederek Babiâli'ye gittim. Sadrâzamın huzuruna girdiğimde "Nedir bu senin yaptıkların? Artık meham-ı umur-u deveti bırakıp seninle mi uğraşalım? Yazdığın şu havadis ile -elindeki Basi-ret'i göstererek- efkâr-ı umumuyeyi galeyana düşüreceksin," diye kemal-i tehevür ile söylemesi üzerine, "Biz bu havadisi kendiliğimizden yazmadık, karşı gazetelerden Courier d'Orient'ten aynı ile tercüme ederek yazdık," dedim ise de, Sadrâzamın hiddeti topuklarına çımış olduğundan "Onlar ec-nebi gazeteleridir yazabilirler, sen ne için yazdın? Ben sana şimdi gösteririm," diyerek, "Seryaver Miralay Sami Beyi çağırıp al bunu Zabtiye Nezareti'ne götür. Hazır olduğun halde istintak etsinler. İstintak evrakını akşamları alıp bana getir," demesinde akşamları tabirinden bizim birkaç gün istintak olunacağımızı anladım ve bizi çalyaka Zabtiye Nazırı Alyanak Mustafa Paşanın huzuruna götürdüler.

O gün akşama kadar Halebli Hafız Efendinin huzurunda Sami Bey hazır olduğu halde istintak olundum. Akşam oldu. Evrakı Sami Bey alıp götürdü. Bizi de etibba odasında tevkif ettiler.

Dokuz gece istintak olunup, bu odada hapsolundum. Bereket, versin Hüsnü Paşanın divan zabtiye si ve Temmuz ayında mangal konmak korkusu .yok idi.. Netice-i tahkikattan bir cürüm sabit olmadığından, beraatime karar verilerek, bizi Sadrâzamın huzuruna götürdüler. İçi barut dolu bir fıçının üzerine oturup, elinde sigara içiyordu. "Her ne ise bu defa

ucuz kurtuldun. Bir daha böyle şeyler yazma diye tenbih eyledikten sonra bıraktı.”

Ali Efendi daha sonra Midhat Paşanın gelişini ve sadarete nasbını yazdıktan ve “İtalya Devleti tarafından Mahmud Nedim Paşaya verilen o muteber Anonsiyad nişanı resmen kendisinden istirdad olundu,” ‘dedikten sonra şunu ilave ediyor:

“Hiristaki Zografos Efendi uhdesine dört yüz bin lira bedel ile ihale olunan reji idaresi fesh ve konsolidenin nısıf faizi kararı dahi lâğvolundu. Çi faide ki devletin namus-u malîsi üzerine vurulan leke, Avrupaca temizlenmeyip, hâlâ eski itibarını bulamadığı gibi, bu yüzden pek çok eshab-ı servetin mahvına sebep olmuştu.”¹³

Yine Ali Efendi (sahife 43) Mahmud Nedim Paşanın ikinci sadareti için şunları yazmıştır:

“Mahmud Nedim Paşa defa-i sâniye olmak üzere Makam-ı Sadarete geldi. Bu ikinci gelişinde Rumeli cihetlerinde Bulgarların harekât-ı isyanıyeye kalkışmalarından Rumeli kıtasının şuriş içinde kalması ve bu sırada da Selânik’te Fransa ve Alman General konsoloslarının katl olunmaları meselesi ve Rusya Devleti’nin Dersaadet Sefir-i Kebiri General İgnatiyef’in Mahmud Nedim Paşanın urukuna kadar hulûl etmesiyle devletin umur-u siyasiyesine ve Babîâlî’nin mukarreratına kadar müdahale etmesi ve esrar-ı devleti General İgnatiyef’e açması mesalih-i devlet hususunda Rusya Devleti Sefiri’nden muavenet beklemesi, Mahmud Nedim Paşanın seyyiat-ı ahvaliyesinden ve ihanet-i mütevaliyesinden ileri gelmiştir.

Mahmud Nedim Paşanın ikinci sadareti İstanbul ahalisince pek ziyade su-i tesir hâsıl etmiş ve heyecan-ı umumîyi mucib olmuş olduğundan sokaklarda ahali alenen “Mahmud Paşayı ve Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendiyi istemeyiz,” diyerek haykırmaları ve Babîâlî’ye gelir iken yüzüne karşı “Hain-i

¹³ İstanbul’da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme, S. 42.

devlet ve millet,” diye bağırımları Mabeyn-i Hümayun’a aksetnesi üzerine habersizce Mühr-ü Hümayun’u almak için Babıâli’ye gelen Mabeyinci Mührü aldıktan sonra Babıâli’den pabuçsuz olarak Nafia Nezâreti Dairesi önüne kadar yürüyerek kaçmış arkasından kunduraları ile arabası yetişip hanesine gitmiştir.”

Yine Ali Efendi; Midîhat Paşanın sadaretini ve Mahmud Nedim Paşanın ikinci defa Sadrazamlığ’a naibini yazdıktan sonra (sahife 44) diyor ki:

Mahmud Nedim Paşa ikinci sadaretinde pek acayib işler görmüştür. Matbuatı sansüre tâbi etmiş olduğundan o günü “Basiret Gazetesi” birinci sahifesinin en başına “Bugün maki-nemiz kırılmış olduğundan, gazetemiz bu surette intişar eylemiştir,” diye büyük bir ihtar derç ederek birinci, ikinci ve üçüncü sahifeleri beyaz, fakat yalnız dördüncü sahifesinde ilânlar münderiç olduğu halde neşredilmiş olmasına mebni, Sadrâzam pek fena hiddet etmiş ise de, ertesi günü sansürü kaldırmış, kendisi de infisal etmiştir. Mahmud Nedim Paşa birinci ve ikinci sadaretinde “Basiret”in neşriyat-ı şerbestanesine pek ziyade hiddet ve şiddet etmek ister idiyse de, uygun-suz halleri daha ziyade teşhir edilir korkusu, şiddetini pek de izhar edemez idi.

“Basiret” Mahmud Nedim Paşanın seyyiat-ı idarisini neşrettikçe hemen Matbuat müdürü Said Beyi (elyevm Şurayı Devlet Reisi Kemal Paşazade Said Beyefendidir) huzuruna çağırıp “Canım biz bu gazete ile ne vakte kadar uğraşacağız, baksanıza yine neler yazmış, şimdi bunu külliyyen ilga ediniz,” diyerek emr-i kati verir ve sonra tekrar Said Beyi çağırıp “Bir kerre daha kendisine tenbih ediniz,” diyerek, evvelce vermiş olduğu emri geriye alır idi.

Fakat böyle tenbihat Said Beyefendiye bir defa olmayıp birkaç defa icra olunur. Biçare Said Beyefendi Babıâli’nin alt başından üst başa kadar birkaç defa çıkar iner. Sadrâzamdan aldığı emrin icrası için “Pek iyi efendim, şimdi emriniz muccebince ilga ederim,” diyerek odadan çıkınca “Bakınız müdür efendi, bu kerre de müsamaha edelim, siz tenbihat icra ediniz.

Böyle şeyler yazmasın,” diye verdiği emr-i samî üzerine Said Bey beni celb ile tenbihat icra eder idi. Said Beyin böyle tenbihat icrasına mecbur olduğu anlaşılmış olduğundan, zımnen yine siz bilirsiniz gibi bir netice çıkarır idim.”

Mahmud Nedim Paşanın ikinci sadaretine gelinceye kadar gazeteler tevbih veya tatil edilmiş, fakat sansür konulmamış idi. Gazetelere sansür vaz'ı usulü Mahmud Nedim Paşanın ikinci sadaretinin sonlarına doğrudur (1876).

O zamanı idrâk etmiş bir gazeteci olan Hammer mütercimi ve eski Maliye Nazırı Ata Bey “Memalik-i Osmaniye’de Sansürün Tarihi” başlığı altında yazdığı makale serisinde (İktam, H. 1337, M. 1921), buna dair şu izahatı veriyor:

“Âli ve Fuad Paşaların taziren vaz etmek istemedikleri sansür usulünü (çünkü bu zatlar bütün muamelelerinde Avrupa efkâr-ı umumiyesini ve Devlet-i Osmaniye matbuatta sansür usulüne gidecek olursa, bunun su-i te’sir edeceğini düşünür, hattâ gazete ta’tili veya ilga etmek muamelesinde sahib-i imtiyazları ecnebi olan karşı taraf gazetecilerini susturmak ihtiyacını dâhili hesap ederlerdi) sadareti ulâsında Mahmud Nedim Paşa da vaz’ edemedi. Fakat bu zatın ikinci sadaretinde Bosna ve Hersek meselesi, Avusturya’nın Endraşi notası ile, Kılık Limanı’nı Devlet-i Osmaniye’ye karşı kapaması ile, Avusturya’nın Bosna Hersek hakkındaki âmal-i hafiyyesinin yeniden suret-i sarahat alması ile, Rusya Sefiri İgnatiyef’in mevaidinden Bosna ve Hersek ateşinin itfasına hadim bir netice hâsıl olmayıp, bu mevaidin eblehfiribane hü’d’alardan ibaret olduğu tahakkuk edince, Gazi Muhtar Paşanın Hersek’te o kadar cesaret ve iktam ile giriştiği muharebelerin Karadağ ve Dalmaçya ve Sırbistan tarafından gösterilen muavenetlerden dolayı faidesiz kalması ile, İstanbul’da efkâr-ı umumiyeye artık galeyana gelerek Mahmud Nedim Paşa siyaseti hakkında açıktan açığa tenkit ve takbihler başlayınca ve efkâr-ı umumiyenin sadr-i vakt hakkındaki vaziyeti daha ağır neşriyata sebep olacağı anlaşılnca, Paşanın ihtiyarı elden giderek “sansür” usulü vaz’ olundu.

“O zaman umum âlem-i matbuat münfesihi bu sansürün karşısında vücud-u garibini hiç görmediğimiz korkunç bir canavara tesadüf etmiş gibi mütehayyir ve medhuş kaldık. Bununla beraber, gazetelere vaz’ olunan bu sansür usulüne dair hükümet resmî bir beyanname ve ihtarname dahi vermedi, Zann-ı âcizaneme göre, bu babda irade istihsal edilmemiş olduğundan, Mahmud Nedim Paşa “irade-i aliye”siyle yani Emr-i Mahsus-u Sadaretle ihdas eylediği bu seyyieyi Mabeyn’deki düşmanlarına yeni bir vesile-i taarruz vermek için Zat-ı Şahane’den mümkün olduğu kadar gizli tutmak üzere resmen ilândan ihtiraz ediyordu.

Gazetelere tebliğ olunan emirler üzerine dizilmiş olan yazılar, müsveddeler matbuat idaresinde ve gazetehanelerinde memurlara irae olunarak, bunlar istediklerine derci için izin verdiler! İstemediklerinin derci câiz olamayacağını söylediler. Çıkarılan yazıların yerine neşri câiz sözler bulmak için hayli zahmet çekildi. Vilâyat gazetelerinin şayan-ı nakil görülmemiş fıkraları alındı. Ertesi gün gazeteler ruhsuz münderecat ile çıktı.

Yalnız o zaman Feraşarlı Ş. Sami Beyin kalemiyle yazılıp, Mihran Efendi tarafından neşrolunan küçük “Sabah Gazetesi” gazeteden her ne çıkarılmış ise onların yerini beyaz bırakt. “Sabah”ın o günkü nüshası birinci defa olarak “Daha söyleyeceğim var amma söyletmiyorlar,” makulden efsah olan lisan-i hal ile söylüyordu. Resmen ilânından, Padişah’a ve halka duyurmaktan ihtiraz olunan sansür şu suretle herkes tarafından anlaşıldı.

Bu ilk sansür bir gün daha devam etti. Lâkin üçüncü gün bir fırka talebe-i ulûmun vürudu ile Sadrâzam Mahmud Nedim Paşa Babiâli’nin arka kapısından bir kira arabasına binecek savuşmağa mecbur oldu. Mucidinin ortadan kalkması üzerine sansür usulü de ortadan kalkarak:

Ya muhavvilülhavli vel’ahval,
Havvîl halena ilâ ahsenilhal

duasına meşgul olan erbab ve müntesibini matbuat - çünkü o zamanlar yazı yazarlar az çok Arapça bilirlerdi- san-

sürün üçüncü günü, Cuma olduğu halde, yeni Sadrâzamın Babiâli'ye vüruduna intizaren yirmi binden ziyade halk Sirkeci İskeleyi'nden Babiâli'nin yukarılarına kadar dolmuş, bu halkın ellerindeki gazeteler sansürün İstanbul'da mucidi Mahmud Nedim Paşanın medayih-i güzidesiyle, hattâ ona ma'tuf olmak üzere pek yaman bir resim ile mali bulunmuş idi. Şimdi Sultan Mahmud Türbesi'ne giden caddede dram güzün olan Mahmud Nedim Paşa o gün:

Bevval-i çeh-i zemzemi lanetle anar halk
mısrasına mazhar düşmüş idi."

Ahmed Saib Bey, Mısır'da bastırıldığı "Vaka-i Sultan Abdülaziz" adlı eserinde (sahife 47) "Mahmud Nedim Paşanın sadareti, devr-i Sultan Abdülaziz'de bir devr-i mahsus-i felaket ve inkıraz teşkil eder," dedikten ve bu cihetin izahını aşağıya bıraktığını söyledikten sonra "Devr-i Sultan Abdülaziz Evahirinde Su-i İdare" başlıklı kısımda (sahife 75) şunları yazıyor:

"Âli Paşa umur-u devlette Sultan Mahmud'un dest-i terbiyetinde perverişyab olmuş zevatın en sonu ise de müşarüni-leyhin vefatı sıralarında yine o usûl terbiyede yetişmiş, devletin ıslahını cidden arzu eden ve bu tarikte iktidar ve meharef gösteren zevat var idi. Fakat Sultan Abdülaziz oralarda olmayıp, Makam-ı Sadareti ehline vermek değil, bu makama kendi keyf ve arzularını mevki-i icraya götürmek üzere Maksad-ı Şahane'ye muvafık vükeladan birisini arıyordu. Zamanında intihap ettiği zat dahi Mahmud Nedim Paşa oldu. Bu Paşa, hidemat-ı devlette makam-ı balâya vasıl olan bir zatın oğludur. Kendisi de küçükten beri umur-u devlette bulunmuş ise de, ahlak ve efkârı matlub derece olmaktan pek uzak idi. Zerre kadar hamıyyet-i milliyesi olmadığı şöyle dursun, riayet ve hürmet-i umumiyeye mazhariyeti bile düşünmez, bilakis menfaat-i şahsiyesini mülk ve milletin zararında, ikbal ve sadetini yalnız Padişah'ın hüsn-ü teveccühünde bilir ve umum

harekât ve efalini yalnız bu esasa bina ettirir idi. Binnefis gayet mürtekeb olduğu gibi, irtikâp ve irtişaya Padişah'ı dahi teşvik ve teşrik etmekten geri durmaz idi. Meşrebi, bektâşi ve dervişana mahsus olan bir tarzda olup, ayş-ü nuşa meyyal idi. Devr-i Abdülâziz'in evahirindeki seyyiat, bu zatın Makam-ı Sadarete ayak bastığı günden itibaren başlamıştır.

Sadaretinde sözde ıslahat olmak üzere umumi bir tenkihat icra olundu. Haklı haksız -ekser ahvalde garaz-i şahsiye binnaen- idareten birçok memurlar tard edildi. İçlerinde otuz, kırk sene hizmet-i devlette müstahdem ve başka suretle esbab-ı maişetini tedarikten âciz birçok zevat var idi. Eğer bu tenkihatten hazine-i devletçe bir faide husule gelse, yine bir şey söylemek mümkün olamaz. Hâlbuki öyle olmadı. Tenkihatten mâliyece edilen tasarruf derhal Saraylıların iltimaslılarına verildi. Birçoklarının maaşlarına zammolundu, yalnız ortada müthiş bir haksızlık reva görüldü.

Yine Mahmud Paşanın sadaretinde edilen fenalıkların biri de Rumeli Şimendifer İmtiyazat'ının Nemseli Baron Hirş'e devlete gayet ağır ve emsali dünyada nâmesbuk şeraitle, muzır bir surette verilmesi olmuştur. Bu imtiyaz sayesinde Saray haşeratı bizzat Sadrâzam ve haylice tevabii dâhil olduğu halde kumpanyadan külliyetli rüşvet aldılar.

Sultan Abdülâziz'in Mahmud Nedim Paşaya teveccüh ve muhabbeti derkâr olup, bu da Padişahın her arzusuna muvafakat ve itaat göstermesinden ve bir de âtiyen izah edilecek diğer mevaddan ileri gelmekte ise de bazı ahval-i mücbire, bilhassa ahalinin hoşnutsuzluğu en sonra Mahmud Paşanın azliyle yerine meşhur Midhat Paşanın ikamesine Zat-ı Şahane'yi nâçar bırakmıştır."

Yüksek memuriyetlerde bulunmak ve kendisiyle daha babası zamanında başlayarak sıkı surette temas eylemiş olmak dolayısı ile haline pek yakından vâkıf bulunan Dâhiliye Nazır Memduih Paşa bir eserinde Mahmud Paşanın hususi hali ile beraber, Midhat Paşanın, onun aleyhindeki hareketlerine, Kastamonu'ya tebidi keyfiyetine, Mütercim Rüştü Paşa tarafından Avrupa'ya gitmesi için yapılan teklifin cereyan

tarzına, Çeşme'ye gidişine, velhasıl umumi ahvaline dair verdiği dikkate şayan izahat aynen nakledilmiştir:

“Reşid Paşanın Babiâli'den yetiştirdiği zevattandır. O asırda menâib-ı devlet ve vezaret ile temeyyüz eylemişti. Âli Paşa da vefat edince, yerine Sadrazam oldu. Seriül'infial olduğundan, vükela ve rical-i makamat ve menasıbdan kâh infisal ve kâh ittisal medahilinde şuride hal oldular. İcraatın böyle gayr-i muttrid surette tevali etmesi, hikayat ve şikayâtının taaddüd ve tekessürü Sadaretten azlını mucib oldu. İkbal vaktinde kuvvet-i nüfuz ile bazı efahımı tebid eylemiş olduğundan, ak-sülamel kaidesince müşarünleyhi dahi Sadrazam Midhat Paşa İstanbul'dan Kastamonu'ya aşırnak kararını Meclis-i Vükelâ müzakeresine istinad ettirmesiyle, icrayı icabına İrade-i Seniye istihsal kılındı. Mahmud Paşayı pederim merhumun hayatında tanımış ve nefsimce fenalığını görmemiş olduğuma mebni, şahsına ihlasım var idi. Tebid edileceğini duyunca yalı-sına gittim. Beni yarına istedi. “Kastamonu Valiliği'ne Midhat Paşa müteallikatından Tosun Paşa tayin olunmuş, oraya iza-muma o vasıta ile tesmim edilmekliğim içindir,” dediği hinde gözleri doldu ve ellerimi tuttu. “Aman Efendim tevehhümden rahatsız olmuşsunuz. Öyle şeyler yok. Padişah'ın size nazan başkadır. Vükelayı hazıra aleyhinize pek yürümüşü. Maksad-ı Mülükâne onlardan sizi baidçe bulundurarak ağızlarını kapatmaktır,” yollu ifadatım, Paşaya medar-ı teselliyet olmuştu. Kastamonu'ya gitti. Midhat Paşa, Huzur-u Şahane'ye girdikçe MAhmud Paşayı mahvetmek emeli ile herbar maruzata koyulurdu. Lakin Padişah, Âli Paşanın sadaretinde nüfuzu külliye Babiali'ye terkettiğinden ve Mahmud Paşa Onun halefi oldukça mizaçgirane harekâtı ile Babiâli hissesine ait icraatı hep Saray'a atıp kendisi Emr-ü Fermana münkad gibi görüldüğünden, Abdülâziz Han bu evza-ı mutianeyi unutmuyordu. Midhat Paşa mesnedden düşünce, Mahmud Paşa Dersaadet'e getirildi. Zahım hordelerden birisi de Şirvanizade Riiştü Paşa olup, nigin-i sadaretle müşarünbilbenan oldukları Mahmud Paşa Adana Valiliği'ne gönderildi. Bir buçuk yıl geçince yine İstanbul'a aldınırlarak, defa-i saniyede Sadrâzam oldu. Ancak mükteza-i tabiat meslek-i sabıkı üzere hiddet ediyordu. Vak-

taki Bulgaristan İhtilâli müşkülâtı siyasiyeye meydan açtı. Hilâfıran idare-i devlet hakkında müterizâne istimal-i lisan eylemeleri neticesiyle tebeddül-ü sadaret vukua geldi. Müteakiben hal' ve iclâs hâdisesinde Mütercim Riîştü Paşa Sadrazam bulunduğundan, Babîâlî'de beni nezdine celble "Selefim Mahmud Paşa Hazretlerine bu sabah Defter-i Hakanî Nazırını göndererek, Hicaz Valiliği'ni kabul etmesi teklif olunduysa da, bazı mülâhazaya göre şu olamayacak. İstanbul'da durunca, belki bir hücum dahi yalisına olur. Komşuluğumuz münasebetiyle bunun men'i de müstahberat ve tahkikata nazaran gayr-i kabil görünüyor. Tedavi ve tebeddül zımında Avrupa'ya azimet istizarında bulunsunlar. Dört, beş ay harîfte zaman geçirmeleri hayırlı olur. Komşum Paşa Hazretlerine hemen git. Ellerinden öptüğümü ve benden dinlediğin sözleri söyle," emrini verdiğiinden, müşarünileyhin sahilhanesine gittim. Görüşüldü. Tebliğat-ı samiyeden siması mütegayyir olarak "Bu nasıl iştir. Sabahleyin Hicaz Valiliği'ne, şimdi Frengistan'a gitmekliğim münasib görülmüş. İki ucu bir yere gelmeyen teklifi kabul edemem," cevabını ita ile beraber, "Sen oğlumsun, fikrini ketmetme," deyince "Muvakkaten Avrupa'da bulunmak galeyan günlerinde İstanbul'da kalmaktan asvebdir," mütaleasını delâil-i adide ile dermeyan eylediğimde hayli düşündü. "Fikrin musibdir, Avrupa'ya gideceğimi ve ihtiramla iki ellerini öptüğümü Sadrazam Hazretlerine arz ediniz. Biraz da âfâkî konuşalım. İnkılaba ne dersin. Vakıa bundan mada çare ve tedbir yoktu. Vicdarımı oğludan hafi tutmadım da izhar ediyorum. Ketum olduğumu da hezarbâr tecrübe eylemiştir," kelimatı ile güya mahremiyat hil'atını duşu iftiharına iksa ve asıl menvii zamrını kendisinin dahi hal' işini takdir ediyormuş yolunda sevami-i vükelaya beni vasıta-i isma' ve ilka eylemek idi. (limuharruhu) cihanda ince eler, sık dokur bulunsan bile - unu kepekten ayırmak dakik meseledir-. Mahmud Paşa makalatı mürettebeyi mehafifli efahimde neşre alet olurum zannetti. İbtida ben inanmadım ki vükela inansın. Babîâlî'ye avdetimde tensib-i sami-i sadaretpenahilerini Mahmud Paşa müteşekkir kabul ile dü desti fehimanelerini teslim eylemektedir dedim. Diğer uydurma lakırdılarını kaale alma-

dım. Âmedçi Mahmud Beyi çağırdı. Avrupa'ya liecelittedavi lüzum-u azimetinden bahisle "Sadr-i sabık Paşa istidada bulundu, müsaade buyurulmasını mutazammın tezkireyi yaz, getir, istizan edeceğim. Okunacak evrak-ı mühimme var. İkınız akşama yalya geliniz," emrini verdiğinden Âmedci Beyle beraber sahilhane-i sadarete gittik. Taamdan sonra huzur-u samide oturuyorduk. Harem ağası eliyle bir varaka geldi. Müşarünileyh okudu. "Ne acaip hal. Komşu Paşa Avrupa'ya gidemem," demiş. Demincek Saray-ı Hümayun'a arz olunan keyfiyet, üç saat arasında tegayyür edemez. Mektupçu Bey git anlat," buruduklarından şu televvüne pek sıkıldım. "Âmedci Bey ile gidelim," niyazında bulundum. Müsaade gösterildi. Oraya vardık. Mahmud Paşa humar alûd idi. Artık ben sukutu iytiyar eyledim. Kendisi Mahmud Beye hitaben "Avrupa'ya gitsem, halk nele, öyle değil mi? Bir oğlum da sensin, kalbindkini izmar etme," ısrarında bulunması üzerine Amedçi Beyin tütsüsü başında olduğundan, "Nâsın ağzı kapanamaz, diyecekleri ma'lûmdur, Mahmud Paşa İstanbul'dan topladığı altınları Londra Bankası'nın küplerine doldurdu. Üstüne çıktı. Rahat rahat oturuyor derler," isnadatından Paşa hiddetlendi. Yüzü kıpkırmızı kesildi. "Sözünüz merduddur. Hurafat istimaina gelemem. Avrupa'ya gitmeyeceğim. Buyurun, gidiniz," itsikaline hedef olduk. Odadan çıktık. Yolda düşünüyorum. Âmedçi Bey dallı budaklı hikâyeye girerse, Mahmud Paşa lâcerem akabeye atılacak. Sinir zaafı denilsin. Bana ne isnad olunursa olunsun, düşkünlere acımak, sermaye-i fitratım olduğundan, Mahmud Bey kelâma ağaz etmeksizin Sadrâzamın dizini öperek, "Mahmud Paşada hal ve mecal kalmamış. İhtimal ki, nüzül illetine uğrayacak. Avrupa seyahatini zihninde çok büyütmüş. Çeşme veyahut Sakız'a azimetine deriğ-i inayet buyurulmasa tebaüd ciheti de hâsıl olurdu," diyerek, vuku bulan istirhamım karin-i is'af-ı samî olması ile yine istizan tezkiresi yazılarak Saray'a tisyar kılındı. Gaile netice-i salime buldu. Mahmud Paşa, Çeşme kazasına gitti. Filhakika insaniyet saikası ile fedakârlık eyledim. Şu kadar ki, Sadrâzam o koca Mütercim Rüştü Paşa iltica ve rica ne demektir bilir, büyüklük şarunu gözetir idi. Hal' buhranından vü fûri fetanet ve dirayetinden

ortalığa kanşıklık verdirmeye imkân bırakmadığı misillü Mahmud Nedim Paşayı bigâneler eyadisine atmayıp, usul ve hürmet gözetmekle İstanbul'dan çıkardı. Sultan Abdülhamid, hal' işinde mukaddema Mahmud Paşa lekelenmemiş zanniyle sadakatine kail olmuştu. Mahmud Paşanın bana ne söylediği balâda mesturdur. Ondan işittiğim kelimat vicdanının değil, lisanının mahsulü idi. O vadide irad-ı kelâm etmesi de menfaat-i şahsiyesini hikâye maksadı iledir. Hakikat hale gelince Abdülâziz Han'a erişen musibet, Mahmud Paşa mesleğinden münbais şeamet olduğu cihetle, bari bu hakikat Mahmud Paşayı keff-i lisana davet etseydi, ahlak nokta-i nazarından bir meziyyet kazanmış olurdu.

Çeşme ve Sakız'da hayli müddet ikamet ve berveçhi mesrud madde-i hal'a destzen olmaması nefsince sadakatte sebatına delil addedilerek, bu mevhum keyfiyet İstanbul'a getirilip uhdesine Dâhiliye Nezareti tevcih buyuruldu. Bilahare ecel yetiştirdi. Dağdağ-i dünyadan el çekti. Müşarünileyh Sadarette tünd hu ve kin cu ve diğer makamda nerm ru ve hoşgû göründüğünden, erkan-ı devlet onun kavl ve fiiline emniyet edemezlerdi. Bununla beraber, tedvir ve tezyir-i umurda fatin ve faal ve resmîyetten hariç olan encümen-i ünsiyyette letaife meyyal idi. Sadaret Mektupçuluğu ile maiyetinde hizmet eylemiştim."¹⁴

Ahmed Mithat Efendi, Sultan Abdülhamid'in emri ile yazdığı "Üss-i İnkılab"da (cild 1, sahife 194) "Seyyat-ı Ahval" başlığı altındaki kısımda Abdülâziz devrinin fenalıkla-rını yazarken diyor ki:

"... Bazı erbab-ı dikkat, efkâr-ı umumiyyeyi aynıyle buhara teşbih eder. Vakıa, buharı tazyik ede ede hacmi o buhardan mütekâsif olacak su hacmine kadar indirilebilir ise suya bit-tahavvül kuvvetçe olan ehemmiyeti bir avuç suyun ehemmi-

¹⁴ Asvat-ı Sudur, Sahife 22-28.

yeti gibi mefkud hükmüne gireceği ümid olunabilir ise de, suya tahavvül edinceye kadar göreceği tazyikat daima kuvvetini arttıracak cihetle içinde tazyik edilmek istenilen kabı pare pare eyleyebilmesinden dahi bihakkın havf olunur. İmdi burahın kuvvetini mahvetmek için liecelil'inbisat cevvfesihâ salıvermek en eslem tarik olduğu gibi, efkâr-ı umumiyyeyi dahi feshat-i hürriyyetle tazyikten kurtarmak efkâr-ı mezkûrenin bais-i endişe olan şiddetinden mücanebetin en salim yolu olacağı derkâr ise de, Mübayaat-ı berriye ve bahriye ve istikrazat-ı maliye gibi işlerde bazı mertebe suistimalât sahih olup, bundan maada billüzum olan Çırağan Sahilsaray-i Hümayunun nice masarif-i zaide ve müsrifane ile yapılması ve Âyine-i Hümayun yalnız buna inhisar etmeyerek, birkaç emsalinin dahi israfat ve suistimalâta yol açması ve esahhı tahkikata ve hattâ elde bulunan birtakım takrirlerin şehadet ve ispat eylemesinden anlaşıldığına göre, Mahmud Nedim Paşanın Bahriye Nezaretinde iken yaptığı gibi arada bir Hâkipayi Şahane'ye nezaret bütçesinin tasarrufatı vâkıâsından beşer, onar bin veya daha ziyade ve noksan liralara takdim kılındığı halde, makbule geçmesi gibi ahval üzerine efkâr ve elsine-i nâsa hürriyet vermek âdeta muhalâtan görülmüş ve bahusus tekebbür ve istibdadı mertebe-i gayeye yaklaşılarak, herkesin kendisine taabbüd etmesi emelinde bulunan bir Padişah zamanında hürriyet lâfzını anmak cinayat-ı cesimeden ma'dud olması ile zarurî o tarikten sarf-ı nazar kılınarak, tazyik ciheti tercih buyurulmuş idi.

Ortada dönen seyyiat-ı mestureden nâşi güftü gûda bir dereceye kadar haklı bulunanlar Âli Paşanın vuku-u vefatına kadar binnisbe kendilerine sermaye ittihaz edecekleri hususatı güçlkle tedarik edebilirler idi. Zira Âli Paşa merhumun herhalde müsellemler bulunan reviyetkâr-ı şinasanesi, olur olmaz fenalıkları dahi bir hadd-i i'tidalde muhafazaya kifayet eyler idi. 1288 tarihinde Âli Paşa vefat edip de Mahmud Nedim Paşa Sadarete geldiği zaman emel-i istibdadkâranesine bir dereceye kadar set çeken Âli Paşanın vefatından dolayı kendisini âdeta âzad olmuş gibi bir halde gören Abdülâziz Han'a ol kadar tabasbus-u kelbi ve ol kadar müdahene-i riyakârenede bu-

lundu ki, zaten Efkâr-ı Şahaneleri'nde olan şiddetten nâşi kabına sığamayan Padişah, şiddet ve istibdadını büsbütün arttırıp, Hüseyin Avni Paşa ve Şirvanizade RÜştü Paşa ve Zabtiye Müşiri Hüsnü Paşa merhumlar gibi üç müşiri istintak ve mukakeme ve bir kanuna tatbiki muamele şöyle dursun, bir lüzum ve iktiza bile gösterilmeksizin nefy ve tebid edince, herkesin nazar-ı istiğrabı açılarak, ondan sonra bir valinin on beş gün bir yerde kalamaması ve hatta birtakımının mahall-i memuriyetine varmaksızın üç dört vilayete memur olması gibi çlgıncasına ahvali herkes veleh ve hayretle temaşaaya başladı.

Bu devirde güya tenkihat namıyla memurlardan haklı haksız, lüzumlu lüzumsuz denilmeyerek, rastgelenlerin tardı ve binaenaleyh otuz beş, kırk sene hizmet-i devlette sakalı ağarmış olanların ekmek parası bulunmayarak süründürülmesi ve halbuki diğer cihetten tenkihata uğratılanların en çoğu evvelkiden ziyade maaşlarla kayınırlarak, ortada velveleden başka bir semere kalmadı ve bununla beraber Rumeli Demiryolları şeraiti beğenilmeyip, teşebbüs edilen tadilatında yolun iki tarafındaki onar kilometre mesafede vaki ormanlar ve sairenin-Hirş kumpanyasına kapdırılması ve buna mukabil ortada bir kaçır yüz bin liralara oynaması ve icraat-ı maliye büsbütün bir garabet kesbederek, bazı kimselere yüz binlerce liralara bahşış manı ile verilmesini ve bunca icraat meyanında rivayet-i sahihaya göre birçok paraların dahi Hakipa-i Şahane'ye takdim kılınması gibi garaib-i ahval ortaya dökülmüş ve zaten hin-i teşkil ve icralarında bazı mertebe noksan ve zevaiden salim bulunamayan usul- vilayatın bilküllüye hercü merç ewdilmesi ve yeniden taksim-i vilayata kalkışıldıkça eski sancaklardan küçük vilayetler ve evvelki vilayetlerden büyük sancaklar vücuda getirilmesi tarzındaki icraât dahi cihan-ı güldürmüş idi. Garaib-i zamaneden olarak şunu dahi arz edelim ki, Yanya vilâyetine tâbi Parga kazası, derununda bir kal'ası ve birkaç pare kurası ile epeyce bir kaza iken ve bahusus Yunanistan'a karşı ehemmiyet-i harbiyesi pek büyük olduğu halde, çiftlik namı ile bir Ruma fûruht edilmeğe kalkışılmış ve bereket versin ki, muahharen ihtilâlcı namı ile nefy edilen birkaç gazeteci

mahza hamîyyet-i millîyyeleri icabınca hakikat-i hali meydana koyarak men'ine muvaffak olmuşlardır.

Mahmud Nedim Paşa on bir ay bu suretle sadaret ederek cihanı birbirine katmış bulunduğ u cihetle sadareten infisalinden sonra, gazetelerin ittihad-ı lisan ile onun aleyhinde yazdığı şeyler Abdülâziz Han'ı ikaz eylemek lâzım gelir iken, çend sene sonra Mahmud Nedim Paşanın yine Sadarete getirilmesi, müşarünileyhin mesavi-i sabıkasına âdetâ itiraf-ı iştirak demek olduktan fazla; ikinci sadaretinde evvelki idaresine rahmet okutacak surette meydana çıkan seyyiatm kâffe-i meşguliyetini dahi deruhde demek idi.

Devlet-i Osmaniye'nin maazallah-i Tealâ İbni Alkarnisi olmak istidadını takınmış bulunan Mahmud Nedim Paşa, 1292 senesinde tekrar Makam-ı Sadarete geldikten sonra, Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin cidden ve hakikaten haleti nez'a gelmiştir. Zira itibar-ı malimiz umur-u maliye fıkrasında gösterildiğ i veçhile, son nefesini teneffüs eylediğ i ve muamelât-ı diplomatikîyemiz dahi fikra-i mahsusasında arz edildiğ i veçhile dostu da, düşmanı da hayrette bırakacak surette bozulduğ u gibi, Rusya tahrikâtının nice senelik emeklerle vücud a getirdiğ i Bosna ve Hersek ve Bulgaristan isyanları alevlenip, sadağ a sardığı halde, her taraftan asker irsaline dair gelen âvaze-i istimdada Mahmud Nedim Paşa ile Abdülâziz Han kulak tıkayarak ve mutlaka İgnatîyef'in karar ve tedbiri veçhiyle Bosna ve Hersek eşkiyasına bir devlet-i muntazama ordusu gibi bakılarak, hemen onlarla sulh edilmek istidatları dahi gösterilmiş idi.

Bir hayli zamandan beri üssatın silahlanarak asker talimleri etmesinden ve hatta icab eden yerlere istihkâmlar bile inşa eyleseninden gafil bulunan ve bahusus ki, bu keyfiyet mahalli hükümetler tarafından resmen Babiâli'ye haber verildiğ i gibi, birçok erbab-ı hamîyyet tarafından dahi min gayri resmin münferiden ihbar edildiğ i halde, mücerred Mahmud Nedim Paşanın keyfiyeti Rusya sefirinin himmet-i maneviyesi ile bertaraf etmek efkârında bulunmasından nâşi, tegafül eyleyen bir hükümet, muahharen işler bu prese yi bulduktan sonra, büsbütün şaşırıp kalırsa, elbette istib'ad olunamaz. Halk ise

bunca seyyiat-ı ahvalin cümlesi Mahmud Nedim Paşanın başı altından çıktığını bedihyat-i umurdan bulunduğu için kaviyen itikad eylediği ve Zat-ı Şahane'nin hâlâ ahval-i mezkurenden gaflet göstermesi enzar-ı halkta Zat-ı Hümayunları'nın dahi Mahmud Nedim Paşa seyyiatına iştirakini ispat eylediği cihetle, gerek Hünkârdan ve gerek Sadrazamdan ammenin emniyeti büsbütün münselib olmakla, işbu adem-i emniyetin netayic-i vahimesi de kendisini ortaya koymaktan geri kalmadı. General İgnatiyef'in mütecasir olduğu melanetler üzerine, gerek efkâr-ı umumiyenin heyecanından havfine ve gerek Dersaadeti, Avrupa'ya asayiş muhtel bir memleket gösterip, bu yüzden dahi fırılдаğını çevirmek hülyasına mebni, sefarethanesinde kendisini birkaç yüz Hırvatlar ile muhafaza ettirmeğe kalkışmasını müteakib, Sultan Abdülaziz Han'ın da kendi milletinden ve kendi askerinden emniyeti kalmadığı cihetle, Nefs-i Hümayunlarını muhafaza için Rusya tarafından Dersaadet'e otuz bin kadar Moskof askeri celbetmek tedarikinde bulunduğu dahi, efvah-ı nâsa düşünce, artık halk Mahmud Nedim Paşayı hıyanetle bil'itham Makam-ı Sadaretten tardına mecburiyet görüldü."

Ahmet Midhat Efendi, (Üss-i İnkilâb, cilt 1, sahife 389-391), Mahmud Nedim Paşa tarafından Mabeyn'e para takdimine dair yazılan tezkirelerden bir kısmını dercetmiştir:

"Tahsisata dokundurulmayarak, Hazine-i Hassa-i Şahane'nin bazı masarîf-i mûhimmesi için Hazine-i Celile'den yirmi bin kese akçenin serian Mabeyn-i Hümayun'a takdimi İrade-i Seniyesini müş'ir bir tezkire-i aliyenin tastir ve irsal bı-yurulması müsted'adır."

12 Muharrem 1293

"Bugün Beş bin kese takdim kılındı. Bunun iki bin kesesi deyn-i ma'lûmun kâmilten tesviyesi için ve üç bin kesesi Hazine-i Hassa-i Şahane'nin tesviye-i masarîf-i için olmakla ve Hazine-i Veliyül'ni'met'in teshil-i umuru fariza-i ubudiyetim

olduğundan işbu tedarikten başka elde daha bir şey olmakla ondan dahi İnşaallâhi Tealâ yine canlıca bir şey takdimine sarf-ı mesai olunmakta olmakla emr-i ferman efendimizindir.

“Deyn-i ma’lûmun kâmilten tesviyesinden dolayı, Hakipayı Veliyülnî’met’e arz-ı şükranıyet ederim.”

Mabmud Nedim Paşa “Müdafaanâme” sinde Saray’a verilen paralar için şunları yazıyor:

“Maliye Hâzinesinin darlığı melâbesesi ile Hazine-i Hassa tahsisatı tekasitinde verilemediği halde hulul etmekte bulunan müstakrizat-ı hariciye kuponlarının bankarın cevabı red itası üzerine zarurî doğrudan doğruya maliye hâzinesinden ifa olunacağına ilânı ve masarîfi mühacemesi icabınca ekseri maaş ve matlûbat ve tahsisata para verilemediği esnada Hazine-i Hassanın dahi istisna edilememesinden dolayı külliyyetlû matlûbatı teraküm eylediğine mebni eshab-ı maaşat ve matlûbat Hazine-i Hassa Nezaretini ve Mabeyn-i Hümayun’u sıkıştırdıkça onlar dahi külli yevm ifa-i tahsisat için yaverler vasıtası ile ve Başkitabet tezkireri ile Makam-ı Sadaret’i bihakkın tazyikat-ı şedideye giriftar eylemelerinden dolayı Mahmud Nedim Paşanın mezkûr tezkireleri münderecatından olan paraların gönderildiği ve verilecek akçenin miktarı malum olmak için ol tezkirelerin yazıldığı ve Mabeyn-i Hümayun’un tezakiri mahfuzasından başka ta’cili tesviye-i tahsisata dair Hatt-ı Hümayunlar bile mahfuz ve mevcut olduğu velhasıl tezakir-i mebhusun nanhanın muhtevi bulunduğu mebalîğ Hazine-i Hassa tahsisatına mahsuben gümrükten ve Maliye Hazinesinden ahz-i senedat ile Hazine-i Hassa’ya verilmiştir ve bunun akvayı delâilinden birisi dahi Padişahın hal’ ve vefatında Hazine-i Hassa’nın Maliye Hazinesinden külliyyetli tahsisat bekayasını bulundugudur. Bu dediğimiz sözler muhasebat ve muamelat-ı hazineteynin kuyud ve senedatı ile sabit ve mütehakkaktır.¹⁵

“Üss-i İnkılab”dan naklen dercedilmiş olan tezkireler Mahmud Nedim Paşanın ifadesini tekzip edecek mahiyette-

¹⁵ Müdaafaname, varak 95.

dir. 12 Muharrem 1293 tarihli tezkire “tahsisata dokunulmayarak” kelimeleriyle başladığı gibi, diğer tezkirelerdeki “Bunun iki bin kesesi deyn-i malûmun kâmilten tesviyesi için” ibaresi bunun en bâriz delildir. Esasen para işleriyle Sadrâzamın değil, Maliye Nazırı’nın meşgul olması lâzım gelir. Nitekim öteki Sadrâzamlar Saray’a para yetiştirilmesi işleriyle uğraşmamış, Saray’ın böyle bir arzusu, karşısında nihayet Maliye Nazırını şıkıştırmakla iktifa eylemişlerdir.

Ahmed Midîhat Efendi, “Üss-i İnkılab” da (Cilt 1, sahife 186-188), Âli Paşaya halef olan Mahmud Nedim Paşanın hal ve vaziyeti ile İgnatiyef’in nüfuz sahiibi olması sebebinin şu suretle kaydediyor:

“Fuad ve Âli Paşaların vefatlarından sonra, eğerki bunlara hayrullıhalef olacak adamlarımız ve bahusus birkaç genç diplomatlarımız mevcut ise de, Abdülâziz Han’ın asil seyyiat zamanı Âli Paşanın vefatından sonra meydana aldığı cihetle umur ve hususat-ı dâhiliye gibi ahval-i diplomatikiyemiz dahi pek fena karışmış ve o âlemde yeniden hiçbir kimse ta’yin-i mevki’ ve isbat-ı ehliyyet eyleyememiştir. Âli Paşa merhum ıslâhat-ı dâhiliye vesilesiyle Saltanat-ı Osmaniyeyi tazyik ve iz’âçtan hâli kalmayan Avrupa’ya pek makul mübahaset ile bir yandan meram anlattığı gibi, diğer taraftan Abdülâziz Han merhumun şiddet-i müfritasını teskin ile uğraşır idi. Onun vefatından sonra ise Hakan-ı Merhum’a meram anlatarak, yolsuz yerlerde gösterdiği lüzumsuz şiddetlerin önünü alacak bir kimse bulunabilmek şöyle dursun, ezcümle Mahmud Nedim Paşa Efkâr-ı Şahane’de olan ifrat-ı şiddete bir kat daha inbisat vererek umur-u dâhiliyeyi hercü merç eylediği cihetle, münasebat-ı diplomatikiyede olan nezaketi hüsn-ü muhafaza imkânı elden kaçırılmıştır.

Ahval-i diplomatikiyemiz ol suretle diğergün olduktan sonra düvel-i mütehabbe süferasından ekserisine hayret gelecek Rusya sefiri General İgnatiyef ise letaif-i hiyel-i siyasetkâraneyi hüsn-ü istimalde pek ziyade mahir bir hüd’akâr olup o zamana kadar Fuad ve Âli Paşaların maharet-i diplo-

matikiyeleri sefire ancak perende attıramadığı halde müşarü-nileyhimanın vefatından sonra Babıâli'nin ehemmiyeti azaldığına dikkatle Saray-ı Hümayun'a müracaatı mühim ve müsmir görmüş ve ol kadar hulûl eylemiştir ki, Sultan Abdülaziz Han'a kendisini beğendirmek için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen sadr-i zaman Mahmud Nedim Paşa bile sefire dehalet eylemeği âmal-i mahsusasının mucibi hulûl bildiğinden bade ma artık her işin mercii Rusya Sefaretnamesi olmuştur."

Ahmed Mithat Efendi, bu sözlerini teyid için vesikaya müstenid olan şu haşiyeyi (sahife 188 haşiyesi) yazmıştır:

"Ekseriye Valilik ve Mutasarrıflık gibi büyük memuriyetlerin medar-ı husulü Rusya Sefarethanesi'ne müracaat ve İgnatıyef'e dehalet olduğu inkâr ve ster-i kabil olamayan hakikatlerden olup memuriyetlerinde beka bulmak isteyen memurların dahi orada mukim Rusya Konsolosu ile uyuşması zaruriyatı zaman iktizasından idi. Zira İgnatıyef'in Dersaadet'te bir dediği iki olmak ihtimali artık geçmiş idi. Ağrabı garaibden olmak üzere şunu hikâye edelim ki, Hersek'te isyan çıktığı zaman Mahmud Nedim Paşa bunun teskini için Rusya Sefarethanesi'nin himmet ve inayetine müracaat ve dehalet eylemiştir. Ol babda sefaret tercümanı tarafından sadr-i müşarüniyle yazılıp elimize geçen evrak meyanında bulunan şu tezkireyi aynen müşahede ve kıraat eyledik:

"İfadat-ı âliyelerini sefir beye tebliğ eyledim. Cevabında Hersek'teki ihtilalin bastırılması için himmet ve gayret-i mümkinneyi icra edecektir. Sadaret-i valâlanın hüsn-ü neticesini bizden ziyade arzu eden yoktur zannederiz. İktiza edenlere teminat verebilirsiniz efendim."

Mahmud Nedim Paşa dahi bu tezkire üzerine Mabeyn-i Hümayun'a şu tezkireyi yazmıştır:

"Bugün bazı mesmuata göre Hersek eşkıyası pek ziyade sıkışmış ve artık devam-ı şekavete takatleri kalmamış olduğu anlaşılmıştır. Bu mesmuatın sıdk ve kizb-i muvazenesine gelince, dünkü gün arz olunan Rusya Sefiri'nin ifadesinden müsteban olduğu veçhile deri bârı şevkete bazı eshab-ı istidanın

gelebilmeleri tashihâtı dahi mesmuatın sıhhate mukarenetine bir dereceye kadar delâlet etmek ihtimali varid-i hatır olduğu.”

Mehmed Galib ve Ali Rıza Beyler tarafından yazılan makaleler serisinde (Peyam Sabah, 18 Eylöl 1336), Mahmud Nedim Paşanın Rusya siyasetinin bir aleti olduğu yazılıyor ve deniliyor ki:

“İkinci Mahmud’un saltanatının son senesinde Reşid Paşanın himmetiyle Avrupa ile başlamış olan münasebat-ı hasene-i siyasiyemiz, cülüs-ü Abdülmecid Hanı’den sonra germi bulmuştur ve İstanbul’da kâh İngiltere ve kâh Fransa politikası revaçyab olup, meselâ Reşid Paşa daha ziyade İngilizlere mütemayil ve binaenaleyh onun sadaretinde İngiltere süferasının ve o meyanda “Karun” diye maruf olan ve 1258 tarihünde sefaretle Dersaadet’e gelen Lord Stradford Durklif’in sözü gayet müessir idi. Âli Paşa ise Devlet-i Aliye’nin menafiini Fransızlarla dost olmakta gördüğünden onun eyyam-ı sadaretinde de Fransa elçilerinin itibarı ziyade idi. Fakat bu zatlar menfaat-i devlet noktasından bu temayülleri gösterirler ve mukabilinde de faide görürler idi. Hâlbuki Âli Paşanın 1288 senesi Cümadelâhiresinde vefatı üzerine Makamı Sadaret’e gelen Mahmud Nedim Paşa, o tarihte sefaretle İstanbul’da bulunan ve mukaddema Sultan Abdülâziz’in cülüsünü tebrik için Rusya Çan tarafından Dersaadet’e gelerek Hakan-ı Müşarünileyh’e kendisini tanıttırması ve bazı muamelâtı ile sevdirmiş olan General İgnatiyef ile pek sıkı fıkı olmuştur.

İgnatiyef, Sultan Abdülâziz ile mülakatında “Asr-ı Şahanezinde terakki eden kuvve-i berriyeniz ve hususiyle himmet-i seniyenizle vücuda gelen zırhlılarınız bizi ürkütüyor zemininde lisan-ı hulûskârane ve kelâm-ı muğfilâne ile nazar-ı ilkaatını celb ettiği ve haddi zatında eytan ve dessor bir herif olduğu cihetle, Mahmud Nedim Paşa temin-i devam-ı ikbali için Rusya sefirine mümaşaat yolunu tutmuş idi ve İgnatiyef de hemen her istediğini Sadrazam’a yaptırır idi.

Nitekim Mahmud Nedim Paşanın ikinci sadaretinde güya Hazinenin müzayaka-i maliyesini tahfif ve devletin iradı ile beş milyon lira fazla olan masarifi tevzin ve masarif-i fevka-

lade-i askeriye-i idareye kâfi sermaye tedarik edebilmek üzere düyun-u hariciye ve esham-ı umumiyenin faizini ve resûlmalleri tahsisatını nüsif nüsifa tenzile karar vermesi, sırf Rusya Sefiri İgnatiyef'in bir dolabı idi.

Bundan anlaşılıyor ki, Mahmud Nedim Paşanın, İgnatiyef'e bağlanması ve onun bir dediğini iki yapmaması esasen kurnaz bir adam olan sefirin işi yukarıdan tutmuş, Padişahınkine râm eylemiş olmasından iler igelmıştır. Sadrazamın kusuru, memleketin selamaetinden ziyade kendini düşünmesidir.

Ahmed Saib Bey, Mısır'da bastırıldığı "Vaka-i Sultan Abdülaziz" adlı eserinde (sahife 89), Rus Sefiri İgnatiyef'in çevirdiği rollerle, aleti olarak kullandığı Mahmud Nedim Paşanın tavır ve hareketi hakkında şu izahati veriyor:

"Reşid, Âli ve Fuad Paşalar berhayat bulundukça mücerred kendi üluvv-u himmetleri sayesinde memleketimiz bir derece siyanet olundu. Ruslar bu devirde mekasid-i fasidelelerini icra edemediler. Fakat ne faidesi var ki, mülke, meliküssi-yase gibi gönderilen bu eazim inzivagâh-i ebedilerine çekildikten sonra var kuvveti pazuya veren Ruslar, olanca desais-i şeytânkâraneleri ile sahipsiz mülkümüzün üzerine yüklendiler. Bir taraftan asırlardan beri Türkiye rical ve vükelasına karşı kemal-i mufaffikatla istimal edegeldikleri tedabir-i müessireyi bu devirde tesadüf ettiği meydan-ı serbestide kemal-i maharetle kullanarak, Saray'ın en mukbil perverdesi, Padişahın en güzide bendesi bulunan meşhur Mahmud Nedimof ve şürekâsını elde ettiği gibi, diğer taraftan da Padişahı, zamanın sem-i şevket ve hıyanetine kemal-i huzur ve temellikle tekarrüb ederek "Hanedan-ı Osmanî'nin kılıcı hakkıdır. Padişahların hukukları mukaddesdir, bunlardan hata çıkması mümkün değildir. Millete istediğini yaptırabilirler. Padişahlık da budur. Yoksa mülk ve milleti ıslah etmek ahalinin gözünü açmaktır. Bunun fenalığı bir müddet sonra görülecektir. Namdar vükelânızdan bulunan Reşid, Fuad, Âli Paşaların sadakatleri müsellemdir. Fakat size karşı değil, millettendir. On-

lar vatanlarına gördükleri hizmet sayesinde gerek dâhilde ve gerekse hariçte nüfuzlarının tezayüdüne muvaffak oldular. Bu ise Şevket-i Şahanenize nakisadır.”

Ahmed Saib Bey, daha bazı izahat verdikten ve General İgnatiyef’in Rusya’nun oldukça mu’teber ve asil bir familyasına mensub ve maharetli bir diplomat ve husus ile Şark’ta Rusya mesleğinin en kavi bir mürevviç ve müdafii olduğunu kaydeyledikten sonra şunları yazıyor:

“1288 tarihinde Âli Paşa vefat ve Mahmud Nedim Paşa Makam-ı Sadareti işgal edip de Sultan Aziz, pederinin nezaret-i şedidesinden kurtulmuş bir çocuk gibi olanca inhimakiyle sevaik-i zamimesine münkad kaldığı zaman artık İgnatiyef kendisinin dahi hareket ve faaliyet zamanı geldiğini pek doğru olarak keşfetmiş idi.

Mahmud Nedim Paşa, vükelânın değil, en hasisüttine adamların, en alçak canilerin bile yapamayacakları zilletleri, denaetleri, menfaati için, para için yapmaktan utanmaz ve çekinmez idi. Vicdanında zerre kadar gayret-i vataniye yoktu. Bundan dolayıdır ki, vatanımızın hasm-ı tabii ve ezelisi olan bir devletin sefirine menfaat-i şahsiyesinin belegan ma belâğ temin edilmesine bedel, kendisini ve umum meham-ı umur-u hükümeti teslim etmek gibi bir cinayet-i azimeyi, asla bir teessür ve itab-ı vicdanî duymadan ihtiyar ederdi. O dereceye kadar ki, âdeta Rus Sefarethanesi, Babiâli olmuştu. Yahud Babiâli Rus Sefarethanesi’ne taşınmıştı.

Zaten Sadrâzamların kendileri bir meslek sahibi bulunmayıp, daima ecnebi devletlerin politikasına tâbi olmaları yeni bir şey değil ise de, Mahmud Nedim Paşa gibi İgnatiyef’in esiri ve güya Rus memuru imişcesine ve kendi devleti, Devlet-i Osmaniye olmayıp, devlet-i carine olduğu zan ve hükmonunacak kadar hiçbir vezirde görülmüş hainliklerden değildir.

O zamanın ahvaline vâkıf olanlara malumdur ki Mahmud Nedim Paşanın sadareti zamanında azil ve nasb-ı memurin gibi sırf idarî işleri bile İgnatiyef’in tensibine kalmıştı. Hatta bazen işine gelmeyen memurları tard ve yerine bir istediğini

nasb edebilirdi. Böylesi, İstanbul'da şimdiye kadar hiçbir sefi-re nasib olmuş kuvvetlerden değildir.

İşte bu nokta, bütün cinayat-ı leimanede Sultan Abdülâziz'in parmağı olduğunu, başka bir delile hacet bırakmadan isbat edecek kadar haiz-i kuvvettir. Hakikat de bu idi. Yoksa Mahmud Nedim haini ne derece gaddar ve tahribkâr olursa olsun, cinayat ve tahribatına Padişah iştirak etmedikçe, bir şey yapamayacağı ve şüphesiz icrasına yeltendiği cerainın daha hin-i teşebbüste bile cezasını göreceği tabiidir.

İgnatıyef, Âli Paşadan sonra eğer İstanbul'da iş görmek lâzımsa paraya ihtiyaç bulunduğunu kendi hükümetine bildirdi ve mebzulen sarfetmek üzere gayr-i mahdud bir kredi açılmasını kat'î surette taleb etti, muvaffak oldu.

Bu paranın cihat-ı istihlâkiyesi olarak sefaret birtakım ha-fiyyeler istihdam ettiğinin, vükelâdan birkaçına, Mahmud Nedim ve Rıza Paşalar gibi hübesaya dolgun ve muntazam maaşlar ve hediyeler verdiğini ve buna bedel Memalik-i Osmaniye'yi kabza-i teshire almağa uğraştığını beyan etti ki, tarih sahifesine giren o murdar, o canî isimlerin mertebe-i melanetleri bir dereceye kadar bedahete çıktı.

Teessür-ü azim ile kaydederiz ki, ismini burada ağza almağa teeddiib ettiğimiz bir zat aliyetülşan, Nedimof'un vasıta-i iblisanesiyle o levsiyata bulaşmış, Rus hediyelerini, neye bedel olduğunu bilerek, bir haz ve sürür ile kabul etmiştir. İgnatıyef Saray dâhilinde son derece nafizülkelim bulunan bu zatı giranbeha hediyelerle kazanabildi. Bu babda Madam İgnatıyef'in dahi hizmeti büyük idi. Bir zaman oldu ki, Madam İgnatıyef ile bu zatın muamelesi pek samimî bulundu.

Sultan Abdülâziz Taht-ı Osmani'yi o kadar azim bir hırsla benimsemişti ki, usul-ü veraseti dahi tebdil ederek, kendinden sonra oğlunun Padişah olmasını iltizam ederdi. Hattâ Mahmud Nedim Paşayı sadarete getirmesi bir cihetle de bu iltizam ve maksadının icrasını terviç edeceği ve o babda çalışacağı için idi.

Tebdil-i veraset meselesi Harem-i Hümayun'da bulunan nisvandandan çıktı. Mevki-i fiile getirilmesine Âli Paşa za-

manunda bile gayret edilmiş ve fakat gerek vükelâ ve gerek Âli Paşa taraflarından tasvip olunmamış idi.

Padişah, amak-ı ruhunda beslediği emel-i harisi Mahmud Nedim Paşaya açtığı vakit, bunun azim bir ruy-i kabul ve memnuniyet gördüğünü ve Padişahın fikrini takviye ve teyid edecek sözlerle karşılandığını ilâve edebiliriz.

Mahmud Nedim Paşa, meselenin suhuletle hallolunarak mevki-i icraya getirilmesi mümkün bulunduğunu göstermekte zerre kadar tereddüde düşmedi. Çünkü Sultan Aziz'in bu hürsünü terviç ve tasvib eder görünmeği, makam ve menfaatini muhafaza ve temin için elzem addetti. Yoksa mesele-i mebhusenin, tekml vükelânın ve ahalinin hoşnutsuzluğunu pek tehlikeli bir surette davet edeceğini pekiyi takdir ederdi. Fakat dediğimiz gibi Sultan'ın fikrinin mürevvici görünerek, Padişaha iyiden iyiye kurbîyet peyda etmek, bu suretle menfaat-i şahsiyesini katiyyen geniş bir mikyasta kazanmak gayretinde idi. Ve bu fikrin, milleti Padişaha küstürerek, ağır tehlikeler tevlinde bâis olmak ihtimali daima mevcut olduğunu söyleyecek kadar rezanet-i fikr ve bilhusus Padişaha sadakat gösterecek mertebe-i hamîyyeti meçhule esbabından değildi.

Padişah ile veziri, işi bil'etraf konuştular, müzakere ettiler. Bu babda kendilerine hizmet edebilecek ve hakikaten faidesi görülecek adamlar, herhalde ecnebi sefirleri içinde bulunabileceğini düşündüler, kararlaştırdılar. Mahmud Nedim Paşa vasıtası ile General İgnatiyef'e söylendi. İgnatiyef bu müracaata pek sevindi ve kabul ederek elinden geldiği kadar çalışacağı vaadini verdi. Herhalde muvaffakiyet görüleceğini dahi temin etti. Ancak, doğru ve hakikat olan şudur ki: İgnatiyef, Padişahın bu hürs ve maksadından, çevirmekte olduğu fırıldaklar hesabına vâsî' bir meydan-ı istifade bulmuştur. Çünkü bu mahir sefir, Sultan Abdülâziz'in bu maksadı, ahali tarafından pek acı red ve tahkîr göreceğini ve icrasına kalkıştığı halde, dahilde Müslümanların arasında bir iğtişâş zuhur edeceğini ve bundan Rusya için ne kadar büyük faydeler iktitafı mümkün olduğunu bihakkın takdir etmişti.

İşte Sultan Abdülâziz, Mahmud Nedim Paşa ve General İgnatiyef tebdil-i veraset meselesinde hep kendi çıkarları he-

sabına bir ittifak-ı hafî hâsıl ettiler ve çalışmağa başladılar, Fakat beş sene kemal-i gayretle çalışıldığı halde muvaffakiyete bedel günler ilerledikçe, müşkülâtın mertebesi tezahür ediyordu ve gittikçe bu ümid-i kalb âşub, bir rengi siyahi muhale bürünerek uzaklaşıyordu.

Mevaniin en büyüğü ve birincisi Sultan Aziz'in ahlâkındaki korkaklıktır. Meselenin sahibi namus ve hamîyyet vükelâ taraflarından anlaşılması ve hemen ahali beyinde şüyu' bulunması ve ibtidaları kulaktan kulağa fısıldanarak şikâyet edilirken, giderek pervasızlık ve infial gösteren bir serbestliğe apaşıkâre konuşmaları ve çare cu ikinci mâniayı teşkil ediyordu.

O sırada gördüğü mevaniin en mühimleri varisi, meşru-u saltanat-ı Sultan Murad Hazretleri'nin taraftarı bulunan İngiliz sefirinin izhar ettiği çini cebin ve Şeyhülislâm Efendinin fetva vermemesi kazıyyeleridir. Diğer taraftan da iş gittikçe ahali beyinde kilû kali mucib oluyordu. Bu saika ile ve ahaliyi bir mertebe daha ikaz ve tenbih maksadı ile bazı eshab-ı kalb ve kalem Padişahın bu niyet-i hafıyyesi hakkında birkaç risale neşrederek ahaliye mütebassırane davranmak lüzumunu ihtâr ve Sultan Murad taraftarlığını şiddetle izhar etmişlerdi.

Sultan Aziz semeredar zannettiği gayret ve tedabir-i müttehizenin akametini hissedince, yeni ümidlerle yeni tedbirlere müracaat etti. Veliahd-ı saltanat Sultan Murad'ı Padişahlıktan feragate razı etmek gayretine düştü. Şehzade-i müşârinileyhe pek çok nasihatler verdi. Yalvardı. Aldığı kati red cevabı ile o emekler de boşa gitti. Bu cihetten dahi nevmid kalınca, artık son tedbir olmak üzere General İgnatiyef'in teklif ettiği cinayeti kabule lüzum ve mecburiyet gördü.

Yusuf İzzeddin Efendi Veliahd-i Saltanat ilân edilecek, ahali yahut vükelâ ve hattâ asker tarafından mukavemet görüldüğü halde, kırk bin Rus askeri İstanbul'a girerek, Maksad-ı Şahane'yi cebren icra ettirecek.

İgnatiyef, kırk bin ve daha ziyade asker Odesa vilâyetinde hazır bulunduğunu, istenildiği zaman kırk beş saat zarfında İstanbul'a vâsıl olabileceklerini vaad ve temin ediyordu.

Şüphesiz Sultan Aziz ve Sadrâzam Mahmud Nedim Paşa taraflarından tasvib ve kabul olunan şu tedbir Padişah ile vezirin, menfaatleri için Devlet-i Aliye ve Millet-i İslamiye'ye karşı ne kadar dehhaş hainliklere müstaid olduklarını ispat edecek bir beyyine-i katiyyedir. Fakat Sadrâzam haini bu tedbirin dahi icrası ne kadar güç ve belki muhal olduğunu bildiği halde, nokta-i nazarı ve aksayı emeli menfaat ve ikbali olduğu için onun uğurunda en sonra Padişahın bile feda etmeği teşviz ediyor, bir dakikakık sekte-i menfaat beliyyesine uğramamak için, vatan ve Padişahı belâlar, felâketler içine yuvarlamamdan çekinmiyor idi. Bilâkis kırk bin Rus askeri tedbiri ile maksad-ı matlûbun sehlûlhusul olduğunu beyanla Hünkâr'ı teşvik ediyordu.

Sultan Aziz ise mevcut olan bu tehlikelere zerre kadar ihtimal vermeyecek derecelerde gözleri kararmış, inat ve ısrar ile âdeta çıldırmış idi.

Padişahı ve veziri istediği kadar oynatarak, paydos borusu ile beraber, kendi memleketi için "parsa" toplamak fırsatını hazırlamaktan başka bir şey düşünmeyen İgnatiyef, oyunu pek ustalıkla idare ediyordu."

Mahmud Nedim Paşa Rusya politikacılığı ile yapılan ithamlara karşı "Müdafaanamesi"nde, kendisinin haricî ve dâhilî işler hakkındaki hareket tarzını da şöyle anlatıyor:

"Merhum Reşid Paşa zamanı Mahmud-u Hanî'den başlayıp Devlet-i Aliyeyi enzar-ı Avrupa'da tevehhuşattan kurtararak, münasebat-ı dîveliyeye rabteylemesi ve muahharen Tanzimat-ı Hayriye gibi bir eser-i celil ile düvel-i Avrupa efkârının Devlet-i Aliye lehine kazanılması ve bununla Rusya Devleti'nin ilerlemiş olan tesvilâtına mukabele eylemesi gibi mehareti diplomasisi elhak şayan-ı takdir oldupuna mebnî, ol mektebin terbiyetkerdesi bulunan Âli ve Fuad Paşa merhumların dahi bu babda karin-i siyatiş oldukları muhakemat-ı efaliyeden müstenbattir. Devlet-i Osmaniye'nin düvel-i fahi-me idadından ma'dudiyetinden dahi mehareti belîğa ve balâda hamegüzarı iş'ar olduğu veçhiyle müşarûniyleh Reşid Paşa merhumun meslek-i âkilânesi olarak ligarezin açılmış

olan Kırım Muharebesi'nin indifasında dahi tedabir-i diploma-
tikiyesi müsellemtan olduğu halde rekabet ve tesvilat-ı rü-
fekaya mukabil, müşarünileyhin İngiltere'yi ve müşarüniley-
himanın muahharen Fransa'yı muhafaza-i nefis ve cah için
kullanmalarından müdahalât-ı meclûbe-i ecanibin asab-i dev-
lete hulul-ü sereyanisi dahi "Üss-î İnkılâb" muharriri gibi en-
zar-ı meharete ve hakkaniyet perveriden mestur tutulamadı.
Maamafih, işbu iki takım mehaz-ı meharettten herbiri iltizam
gerdeleri bulunan iki devletin vikaye-i nüfuzuna sarf-ı mesai
ile beraber, düvel-i saireyi dahi enzar-ı imtiyaz ve itibardan
ayrı tutmamak müşvarı makul ve meşruundan ayrılmamış ve
alelhusus hemcivar bulunan Avusturya Devleti'ni daima hali
hoşnudide bulundurmuş oldukları umuru ma'lûmedendir.
Âli Paşa merhum ile Mütercim Rüşti Paşanın zamanına mü-
tesadif olan Belgrad kalesi ile kale-i sairenin heyetleriyle Sırp-
lılara metrukiyeti mevcut olan karar vükela mazbatasından
müstefed olacağı veçhile, Fransa Devleti'nin nüfuzu ile be-
raber, İngiltere ve Avusturya devletlerinin dahi vesatât-i müşte-
rekelerinin müvellidatından olduğu ve Fransa'nın Alman-
ya'ya mağlûbiyetinden sonra, Babîâlice Fransa'nın yerine ko-
nulmak istenilen Rusya Devleti'nin Paris Muahedesi'nin Ka-
radenizce arzusunu vücuda getirmek için Paris Muahedesi
ahkâma dokunulması itibar ve imtiyazının Rusyalının dahi
hissedar olması arzusundan ileri geldiği ve bu kararın müza-
keresi için müşarünileyh Rüşti Paşanın konaklarında mûna-
kid meclis-i vükelânın müzâkeratında cereyan eden sözlerden
ve tehmîr edilen mazbata mütaleasından hüveydadır. Devlet-i
Aliyye'nin derece-i kudret ve istitaatını derpiş ile gavail-i mü-
tevellideyi kuvve-i kalemiye ve iktidari diplomatikiye ile def
eylemek ve vurup kırmak, efkârı gayr-i makulesi ile uğraş-
mamak kaide-i ihtiyatkârî ve sulh perverisi ve bir hâdis te-
kevvününde ona taraftar olan devlet ve cemiyete mukabil
düvel-i fahimeden refik ve müttefik tedarikiyle esnayı hâdi-
sede itidal ve muzafferiyeti diplomatikiye kazanılması Reşid
Paşa mektebinin tedris ve mualliminden intisab olunan fezail-
i mücerrebden olduğuna ve Mahmud Nedim Paşa dahi ol
mektebin telâmizlerinden olduğuna binaen, politika işlerinde

isr-i mesrude meyyalül'ef'al olmakla beraber, esnayı taallümünde dahi vicdarından hoşnud kalmayacağı istikmayı ecanib levazımından teberri ve müctenib ve islahatı umur-u dâhiliyede palyatif şeylere rağmen, rağbetsizlikle terakkiyat-ı mesalih-i devlet ve tebeada faal olup kavval olmamak emeline münhemik idi. Binaberin süferayı düvel-i fahıme'yi i'tibarat-ı mütesayıyede tutarak nesayih-i dostaneden Devlet-i Aliyye'ce mutken ve maslahaten istifadeyi intaç eyleyecek ihtaratı hüsn-ü telâkki müdahalâtı gayr-i meşruadan pek mütevekkî bulunduğuş iki defa sadaretinde iltizam eylediğuş mişvar-ı âsân muhtevi mevasik-i mevcude ve sefaretlerden taharri edilse, ibraz kılınacak edille, bu iddianın sıdka makrûniyetini kema yelik aşîkar olsa gerektir."¹⁶

Daha aşağıda da şöyle diyor:

"Rüştü Paşa Hazretlerinin süfera ve Avrupa ile hususa General İgnatiyef ile hüsn-ü âmizişuş malûmdur. Onların sadaret-i mükerrerlerinde uysallıkları melâbesesiyle bir gaile-i hâriciye sebebiyetleri tahattur olunamadı. Rusya Sefareti'ni kazanmağuş ve İgnatiyef'in taraftarlığını istihsale çalıştıkları muhakkakattandır. Amma gerek müşarünüeyhümanın ve gerek ahlâf-ı muharrefenin Enderun-u Hümayun ve süferayı mevcudeye cümleten ve alhusus Rusya Sefareti'ne Şebarof matlûbatının tesviyesi gibi müsaadat ile münhasıran mümaşatı kâmileleri câyı inkâr değildir. Hal böyle iken mebhas-ı mümaşat ve müdahalâtta müstakilen ve münhasıran nam-ı Mahmud'u ibraz etmek ve bu nam için bilâbeyyine-i muhakkaka türehhat söylemek ve maadayı sükûn ile muhafaza etmek müellifin gazezkârlığı veya ki müşevvik bulunan bazı zevatın va'dü va'idleri saikesile ihtiyarı kizbetmek bednamlığı olsa gerektir. Rusyalıların Hüseyin Avni Paşa merhuma Ticaret Nezaretinden zor ile azil ettirdikleri Mahmud Celeddin Paşayı Mahmud Nedim Paşa yine Ticaret Nezaretine tayini birle evvelki sebebi mazuliyete hiç kulak vermediğini ve yine Rusyalılara muvafakatle evvelce Bosna Valiliğinden mazûl olan Derviş Paşayı vükelâ mesleğine bil'idhal Seraskerliğe

¹⁶ Müdafaaanname, varak 64 ve müteakib.

kadar isal eylediğini beyan ve Rusya Sefareti hatır için bir azle mübaderet olunmadığını atiyen sırasında daha emsal-i adide ibrazına bizim iktidarımız vardır. "Müellif-i Üssi İnkılâb Efendi"den soralım, Rusya sefaretinin nüfuzu ile Mahmud Nedim Paşa zamanında mazûl ve mansublar kimlerdir müdelleden beyan olsun da görelim."¹⁷

Sultan Aziz'in Baş Mabeyincisi Hafız Mehmed Bey "Hakayükulbeyan fi hakkı cennetmekân Sultan Abdülâziz Han" adlı eserinde (sahife 23), Mahmud Nedim Paşanın suret-i haktan görünerek, Abdülâziz'i aldattığını, Şirvanizade Rüştü Paşa ve Hüseyin Avni Paşaların teb'idlerine sebep olduğunu ve hattâ teferrüd maksadı ile bu gibi icrââtı ileri götürerek, Saray'a kadar teşmil ile Baş Mabeyinciye azlettirdiğini, "işî gücü garazkârlıkla serkârda bulunan evliya'yı umuru zebun etmek ve vülât-ı izamı sıkça tebdil eylemek gibi seyyiatı âlemi dilgir etmiş ve Padişahı usandırmış olmakla Gadab-ı Şehriyari ile tepesi üzerine getirilmiş," bulunduğunu kaydettikten sonra, ikinci defa sadarete gelişini Sadrâzam Es'ad Paşanın, Hersek İsyanı hakkında vâki maruzatının yol açtığını haber veriyor. Hafız Mehmed Bey ikinci defa sadarete gelişle, yaptığı işler hakkında diyor ki:

"Karadağ kıyâmı Hersek kıt'asına sirayetle ateş-i ihtilâl büyümüş ve Babiâli'de ve serkârda kâr azmude vüzera ve ricalin bulunamamasından bir gün sadr-i müşarünileyh cennetmekân, efendimizin Yıldız Kasrı Hümayunu'nda bîdundıkları bir zamanda gelip Hakipayi Şahane'ye bazı maruzat-ı mühimmesi olduğunu bilbeyan Hakipayi Şehriyari'ye yüz süreceğini ifade ederek arz-u keyfiyet edilmiş ve Huzur-u Padişahı'ye kabul buyurularak Hersek cihetinde ihtilâlin kesbi cesamet etmekte olduğunu ve Bulgaristan'da dahi taraf taraf

¹⁷ Müdafaaanâme, varak 67-68.

ihtilâller zuhur etmekte ve Meclis-i Hâs-ı Vükelâ'da ise reylerindenden istifade olunacak kimse bulunamamasından Mütercim Rüştü ve Midhat Paşaların birer makama getirilmesi ve Hüseyin Avni Paşayı hiç sevmediği halde seraskerlik müşarünileyhi çağırmakta olduğunu arz-ı atebe-i ülya eylemiş ve kâfir-i bed fercam Mahmud Nedim Paşanın dahi Şûrayı Devlet riya-setiyle tayini Huzur-u Hazret-i Padişahî'de kararlaştırılmıştı. Kararı vâki' veçhile müşarünleyhime iki üç gün sonra bulundukları vilâyetlerden gelip, Huzur-u Şahane'ye çıkarak Padişahı faruk cah her birerlerinizin liyakat ve iktidarları nezdinde ma'lûm olduğu gibi, zaman el ele vererek devletimizin refah ve saadet ve selâmetine çalışarak hizmet edecek bir zamandır. Ben hab-ı huzuru terk ile çalışıyor ve sizin de bana peyrev olarak çalışmanızı beklerim. Her tarafta ateş-i ihtilâl runuma, mâliyemizin hali ise fena bir halde olup asker cem edecek olsak karşılık yok. Muvafık-ı hak ve hikmet bir nutk-u belîğ irad buyurularak müşarünleyhimin kanları galeyana getirilmiş ise de, bu gibi saha-i zuhur olan vukuat her zaman eksik olmaz. Maamafih, lüzumundan fazla asker silâh altına alınırlar ve şevket-i devlet gösterilerek ihtilâl bastırılır, Mâliye-mizde bu gibi masarifatın tesviyesini kâfildir gibi cevabı muknia arz ile Padişah-ı zaman müsterihülbal edilmiş, zımnen Es'ad Paşanın aczi anlatılmış olmakla tabii pek bunalmış olan velinimetim Hakan-ı müşarünleyh hazretteri Paşaların bu yoldaki safsata perdazane ma'lûmatfüruşluklarından memnun olarak fiiliyatına intizar eylemişler ise de işbirliği olarak Bulgaristan İhtilâli büyümüş ve gerisinde bir de Rusya'nın ilân-ı harb edeceğini reviş-i hal göstermiş olmakla bunlar neye uğradıklarını bilmeyerek ol aralık Es'ad Paşa infisal ederek, ikinci defa alarak Kör Mahmud Nedim Paşa sadarete gelmiş ve Avrupa devletlerini, devletimizden üşüterek, yalnız bıraktırmak için Rusya Elçisi General İgnatıyef'in ta'limatı ile Vükelâyı Hazıra'ya serişte vermeksizin damdan düşercesine konsolid ve esham-ı saire faizleri nısfına tenzil ederek Avrupalılara bir itimadsızlık göstermiş ve Ormanlı konsolid hâmilelerini dahi berbad ve perişan eylemiştir. Rivayat-ı mevsukaya nazaran bu faiz tenzilinde General İgnatıyef ile ortak olarak

havadan satmış oldukları milyonlarla konsoliden iki milyon lira **kazar**muşlar ve hâtta Padişah Efendimiz, Tahsisat-ı Şahaneleri'nden artırarak konsolidi kaldırmak üzere aldıkları altı milyon konsoliden Velinimet dahi üç milyon lira derecesinde büyük bir zarara uğramıştır.

Allah belâsını versin ve hortlasun kâfir herif işte bu halâtı esef engizi padişahın malûmatı dairesinde vukua getiriyor gibi göstererek, herkesi hayırhah-ı devlet olan Zîşandan da soğutmuş ve en sonra da bir tevhid-i düyun meselesi çıkarmak fikrine yapışıp maazallah devletin mahvına kadar kıyam eylediğini zirde arzedeceğim vukuat, enzar-ı enamı cihana koyacak ve cennetmekân efendimiz haklarında su-i fikir beslemekte olanlar için tashih-i fikir ettirerek masumiyetini izhar ve hukuk-u hükümrânisini iskata sebep olanlar için nefrin han olacakları derkâr bulunmuştur. Şöyle ki: Bir gün Mahmud Nedim Paşayı Leim-i Huzur-u Şahane'ye çıktığında Tahsisat-ı Hümayun'un vakt-ü zamanı ile ifa edilememesine arz-ı itizarla "On bin lira kadar bir paranın müterakim tahsisatta mahsuben bey kulunuza gönderilecektir," gibi maruzatında "Hangi beye gönderilecektir," sual-i şahane "Atıf Bey kulunuza" demesi âcizlerinden emin olmadığını ifham eylesine binaen hain kâfir defolup gittikten sonra Huzur-u Şahane'ye celb olundum ve şu veçhile mazhar-ı iltifat ve hitap oldum. "Mahmud Paşa senden adem-i emniyyet gösteriyorlar," buyurdu. Âcizleri de "Mahmud Paşa ile bir olup vereceğim olmayıp vazifem Efendimizin Emr-i Ferman-ı Hümayunlarını harf beharf tebliğ ve onların maruzatını da Hakipayı Şahane'ye arzylemekten ibarettir," diyerek arz-ı meram eylediğimde Müşarünileyh Efendimiz Hazretleri "Tekrar bilesin diye söylüyorum. Çünkü bu adam evvelki sadaretinde de bu gibi münasebetsizlerde bulunarak Baş Mabeyinci'yi tebdile sebep olmuş ve yine de başlayacağını ima eylemiştir. Şu suretle mazhar olduğum teveccüh ve İtimad-ı Velinimet-i Azam kemter-i asdâkı takdimi teşekkürata borçlu kılmış ve yerine getirilmiştir. Leim-i pür sekim bu yoldaki ilkaatının hiç hükmü ve te'siri olmadığını derk ederek aklınca âcizlerini leke dar etmek üzere kolunun yenine yerleştirmekte olduğu gö-

rûlmesiyle zahib olmuş ve hattâ anlamamazlıktan gelerek geçirilmiş idi. Birgün Huzur-u Şehriyari'ye çıkmak üzere geldiğinde Saray'ın üst katma çıkarılır iken koynundan bir kâğıt çıkararak Huzur-u Padişahi'de göğüs açmamak üzere kolunun yenine yerleştirmekte olduğu görülmesiyle "Oğlumdan gizli değildir. İnşaallah devlete hizmet ettiğim gibi oğluma da hizmet edeceğim," gibi bir tefevvühat-ı hainanede bulunması, âcizlerine giran gelerek artık boyunun ölçüsü verilmesi sırasının geldiğini göstermiş ve merdivenin ortasında, durdurarak şu veçhile kelâma ağaz olunmuştur:

"Efendimiz, bir padişahı âlişan ve zatı devletleri de bir vekil-i mutlaksınız. Binaenaleyh Efendimiz Hazretleri ile meyanenizde vuku bulacak hususat-ı mahremaneye benim vâkıf olmağım lâzım gelmez," diyerek İğnatiyef'in tercümanı ve Rusların meclûbu olan Mahmud Nedim Paşa, General İğnatiyef'ten almakta olduğu hisseden âcizlerine de bir hissecik ifraz eylemek azminde bulunduğunu göstermiş olmakla velinimetim intizarda kalmamak üzere yukarı çıkılmış, oda-i şehriyariye idhal olunarak can sıkıntısıyla bir kenara çekililmiş idi. Bir aralık sadr-i lehn gizli bir sesle bazı maruzatta bulunduğu hissedilmiş ise de, evvelce vukua getirdiği münasebet-sizlikten dolayı kulak verilmemiştir. Ve fakat velinimetim cennetmekân efendimizin bülend âvaz ile "Ben bunları bilmez değilim ve Avrupalılar her ne işte olursa olsun, bu gibi büyük istikrazat ve mübayaatta bulunanlara bu veçhile komisyon vermekteler. Tavassut ve delâlet edenlerin dahi teklif olunan komisyonu almaktan içtinab etmediklerini işitmekteyim. Binaenaleyh şu iş devlet ve milletçe hayırlı olup da hüsn-ü neticeye iktiran ettirilir ise hakikaten hazine-i devlete ve sadet-i millete büyük hizmet edilmiş olacağından vâdolunan komisyonu da siz alabilirsiniz," zeminindeki İrade-i Hazreti Padişahı aks endazı sem-i sadakat olduğunda leim-i bed fer camın ne yolda arz-ı cevap edeceğine kulak vermek mecburiyetinde bulunarak dinledim ve "Kullarının iki ayağı çukurda olup böyle külliyetli bir meblâğı kabul etmem ve Şevket-meab Efendimizin Tahsisat-ı Hümayunları'ndan olarak Avrupa'ya top ve saire siparişleri olduğu gibi konsolid fazilerinin

tenzilinde de Efendimizi birçok zararlara uğrattığını biliyor ve binaenaleyh bu gibi şeylere karşılık olmak üzere Efendimize takdimine cesaret ediyorum,” gibi maruzat-ı şeytanetkâranesine Hakan-ı Müşarünileyh Efendimizi firifte kılmuş ve kolunun yenine gizlemiş olduğu varak ne ise onun da takdimine muvaffak olmuş olmalıdır ki, leim-i bed kerdan Huzur-u Şahane’den çıktıktan sonra Efendimizin odalarında bulunan yazıhanenin müftahı âcizlerinde bulunmakla talep buyurulmuş ve bir azcık sonra mezkûr müftah iade buyurulmuştur. Bir iki gün geçdikten sonra Velinimetim Efendimiz Hazretleri “Mahmud Paşa sana bir şey açtı mı,” sormaları ile “Hayır efendim,” cevabı verilmiştir. Bir gün sonra bir memuriyet-i mahsusa ile Babiâli’ye gidip avdet olunduğunda sual-i mezkûru tekrar buyulmuşlar ise de hayır cevabı arz olunmuş ve bu adam bir iş tutmak istiyor ve tutacağı işte de vükelâca ittifakı âra hâsıl olur ise devlet ve millete hayırlı olacağını ityan buyurdular ve gene söz bu halde kalarak bir iki gün daha geçmiştir.

Bir gün Damad Mahmud Celâleddin Paşa merhum gelecek leim-i mezburun fikr-i hod ile kötü bir iş tutmağa çalıştığını ve maazallah husus-u mezkûr işi de bildiğimiz veçhile kararlaştırılır ise Hüdâ göstermesin devletin başına büyük bir felâket getireceğini ve Şam vukuat-ı elimesi gibi vukuatın Memalik-i Şahane’nin her tarafında zuhuru ile izmihlâl-i devlet ve milleti bâis olacağını serd ve ityan eylemiş ve merhuma “Müşarünileyh Hakipayi Şahane’ye arz edeyim, çıkınız, arz-ı hakikat ediniz,” cevabını verdiğimde “Allah seni bu makamda daim kılson, bu gibi şeyleri ancak siz Karin-i Padişah’a arzeder, biz cesaret edemeyiz,” demiş ve gitmiştir. Ertesi günü merhum Namık Paşa gelip müşarünileyh Mahmud Paşanın ifadesini teyid eylemiş ve merhum-u müşarünileyhe Huzur’a çıkılması teklif edilince müşarünileyh dahi muhafaza-i mevki maksadı ile Mahmud Celâleddin Paşanın duasını tekrar ile savuşup gitmiştir. Ve bir iki gün sonra Maliye Nazır Yusuf Paşanın azliyle yerine rütbe-i vezaret tevcihiyle Galib Paşa merhum Maliye Nazır olmuş ve hilâf-ı âde olarak Yûsuf Paşa merhum azlinden dolayı teşekküre ve Galib Paşa merhum

dahi affıru istirhama gelmişler ve müşarünileyhima da Mahmud Celâleddin ve Namık Paşaların ifadelerini teyiden ifadat-ı esefnakte bulunmuşlar ve leim Mahmud Nedim Paşanın devlet ve milletin başına bir belâ getireceğini ityan ile böyle hodserane yapılacak bir mukaveleye vaz-ı imzada her ikisi de ma'zur bulunduklarını serd ve ityan eylemeleri âcizlerini şaşırtmış ve balâda tahrir ve beyan olunduğu veçh ile Valide Sultan-ı Aliyyetüşşan Hazretleri'nin emir ve irade-i ismetpe-nahilerine karşı hareket etmeğe saika-i sadakatle mecbur kılınmış ve müşarünileyhimin maruzatı vâkıâ-i hayırhahanele-rini bir lisan-ı itidalkârane ile arz-ı atebe eylemeğe mecbur kılınmış ve sırası düştükçe birer ikişer kelime daha ilâve kılınmakta bulunulmuş idi.

Fakat şu ihtirat-ı hayırhahane abd-i âcizi daha ileri yürü-mek üzere Mahmud Paşa leiminin Hakipayı Şahanece arzet-miş olduğu varakanın ne olduğuna muttali olmak ve ona göre hareket olunmak üzere görülmesi lüzumunu fikrimde karar-laştırarak bir gece Cennetmekân Efendimizin yazıhanesini yedimde bulunan miftah ile açarak, mezkûr varakayı oku-dum ve keyfiyete tamamiyle muttali olarak Sual-i Şahane şe-refvuku bulunca maruzatımı dereke derece kuvvetlendirme-ğe başladım. Mağfuru Müşarunileyh Efendimiz "Hakikati söylemekte niçin çekiniyorsun," buyurmaları üzerine "Vali-demiz Sultan Hazretlerinden çekiniyorum. Binaenaleyh daha ilerisini Huzur-u Şahanelerine arzedemem," denilmiş olma-sından Müşarünileyh Efendimiz Hazretleri, Valide Sultanı gö-rerek hafızı taltif et ve bildiğini tamamiyle söylemesini tenbih eyle," buyurmuş olmalıdır ki, ertesi gün müşarünileyha Vali-de Sultan taraflarından dört beş yüz lira kıymetinde murassa bir mahfaza ile taltif olundum ve "Arslanımın sadıku olduğun-u, işittiğini tamamiyle arzylesin ve korkmasın," buyu-rularak mazhar-ı inayet oldum ve o gün tamamiyle arz-ı ha-kikati hale başladım. Müşatünileyha Valide Sultan âcizlerini bu suretle taltif buyurdıkları gibi Mahmud Paşa leimi dahi celb ile "Bir büyük iş görmeğe yelteniyormuşsun, olmaya ki vükelânın reyini istihsal etmedikçe böyle bir iş tutmayasın," zemininde Cennetmekân Efendimizin talimatı ile tenbihat

buyurulmuş ise de leim-i bed fercam yine birtakım malâyani serdile Sultan-ı müşarünileyha Hazretini ilzama kalkışması Nedim Paşanın bir kâfir deli olduğunu Müşarünileyha Hazretlerine anlatmış ve Müşarünileyha Hazretleri “Aman oğlum bu herif mecnundur, bunun sadarette bekası Maazallah devlet ve milletin bâis-i izmihlali olacaktır. Binaenaleyh bu adamı defet ve devlet ve milleti bu zalimin elinden kurtar,” demeleri üzerine o gece Harem-i Hümayun’a çağırıldım.

Harem-i Hümayun’a dahil olduğumda Sultan-ı Müşarünileyha Hazretleri bir şala bürünmüş oldukları halde âcizlerine “Bu herif delidir, Makam-ı Sadarette bu herifin vücudu habaset âlûdundan kurtar göreyim seni, ben de seninle beraberim,” buyurdular ve âcizleri de Huzur-u Şahane’ye girdim ve maruzat-ı maziye arz-ı atabe-i şehriyari eyledim ve Sultan-ı Müşarünileyha kapı arkasında bulundukları halde “Korkma söyle ben arkadayım,” buyurmaları bu abd-i asdaka büyük bir kuvvet vermiş ve hain-i bed fercamın her bir ahval-i hainanesi meydana konulmuş ve şeref erzan buyurulan Müsaade-i Şehinşahi üzerine Huzur-u Şahane’den çıkmıştır.

Ertesi gün Efendimiz erkence Mabeyni Hümayunları teşrif ile kullarını Huzur-u Şahanelerine celb buyurmuştur ve “Ne yapacağız, bu herif devletin ve milletin başına büyük bir felâket getirecek,” buyurmaları üzerine “Hiç yapacak bir şey yoktur, Emr-i Ferman buyurursanız gider Mühr-ü Hümayununuzu alır ve Babiâlinizden taşraya atarım,” diyerek arzylediğimde “Haydi git, icabına bak,” buyurmaları üzerine bir saika-i hevlînak gibi Babiâli’ye geldim ve hain-i bed girdara mülâki olduğum halde “Elhamdülillâh büyük bir hizmete muvaffak oluyorum, teşebbüsâtım yarım saate kadar imzalanacaktır,” gibi idare-i lisan eylediğinde, âcizleri “Gelişim başka suretledir,” dedim ve “İnfisal mi ettim,” demesi üzerine, “Evet Mühr-ü Hümayun’u almağa geldim,” cevabını verdiğimde diz çökerek “Aman evlâdım, beni parçalarlar, bana sahip ol,” gibi türehhat-ı hainanede bulunmuş ve âcizleri de “Korkmayınız, Saye-i Hasret-i Padişahi’de bir şey olmaz gibi hilâf-ı maraz bir sözde bulunarak, Mühr-ü Hümayun’u aldım ve çıktım ve bir sürat-i fevkalâde ile Hakipayı Şahane’ye yüz

sürerek Mühr-ü Hümayun'u yedi şahanelerine tevdi eyledim. Beş on dakika sonra Babiâli tarafından gelenlerden işitildiğine göre, hain-i bed fercam yuhalama ile Babiâli'den çıkmış ve halkın bu yoldaki hakaratından ürkerek kenduisini Tahran Sefareti'ne atmış olduğu haber alınarak, şu hal dahi Hakipayi Hilâfetpenahi'ye arzedilerek "Bu kadarla bırakmayacağım, ettiği hainliğin inşallah yakinen cezasını göstereceğim," buyurulmuştur ve Mütercim Rüştü Paşa Makam-ı Sadarete getirilmişti. Âcizleri bir hizmetle ahar tarafta bulunduğum bir sırada yukarıda beyan olunan varaka o vakit Başkâtip bulunan Atf Beye ita buyurularak ve "Hain Mahmud Paşa tarafından şu kâğıt bırakılmıştır, eğer şu tutulacak iş devlet ve milletçe hayırlı olup da mevki-i icraya konulacak olursa zinhar aldanmasınlar," gibi bir İrade-i Seniye ile sadr-i müşarünileyhe verilmiş ve müşarünileyh dahi mezkûr varakayı su-i telâkki etmiş olmalıdır ki, "Şu varakayı işte cüzdanıma koyuyorum, bana bir emri hak vaki' olursa bunu cüzdanımdan alınız," gibi bir ihtar-ı hayriyede bulunduğunu müşarünileyh Atf Beyi gördüğümde âcizlerine söylemişti."

Mehmed Bey bundan sonra Mütercim Rüştü Paşanın sadaret tevcihine dair olan Hatt-ı Hümayun'u âcizleri götürdüm ve zirde beyan edeceğim veçhile de bir İrade-i Seniyei hâmil idim diyor ve ilâve ediyor:

"Rüştü Paşaya söyle Mahmud Paşa hıyaneti setir kastı ile güya aklınca ibraz eylemekte olduğu muamele-i ihlâskârane-sini pek ileri götürmüş ve beni Cenab-ı Hakk'ın azamet-i ilâhiyesinden istifade edecek bir hale getirmiştir. Cârî âdet veçhiyle küçük bir âdab ile huzuruma girsin ve öyle fazla fazla hulûskarlıklarda bulunmaması," mütevazıkarane ferman buyurduklarını müşarünileyhe tebliğ eylemiş ve "Aman oğlum biz Padişahlara olacak muamele-i ihtiramkâraneyi Mahmud Paşadan mı öğrendik, ben Gazi Sultan Mahmud cennetmekânın bendegânıdım ve Rusya mareşallarıdan biri Beykoz'da Sultan-ı müşarünileyhe mülâki olduğunda cennetmekân Sultan Mecid ile Velinimet Efendimiz kucakta olarak mareşalin görmesi için getirilmiş ve Sultan Abdülmecid

Han Hazretlerine el vererek, ibraz-ı tazimkârîde bulunduğ u gibi, Velinimet Efendimizi dahi kucaklayarak ve baş ı hizasına kadar kaldırarak, mübarek ayaklarından öptüğ ünü ve bu suretle Padişahlarımızın mukaddes olduğunu hazıruna göstermiştir,” diyerek söyledig ini Efendimize arzylemiş idim.”

O zamanı idrâk etmiş olan Bereketzade İsmail Hakkı Efendi, (Yâd-ı Mazi, sahife 178), Sultan Aziz “Mülk-ü devlete sırası gelince lisan-ı takdir ve sitayiş ile yâd olunur birçok measır bırakmış bir Hüsrev-i celilülkadir” olduğ u halde kendisinden “Bu fezailin daha ziyadesi memul ve müntazar iken bir rehınarfteye gittig ini” kaydediyor ve buna sebep olarak diğ er birçokları gibi o da, Mahmud Nedim Paşayı gösteriyor. Bereketzade bunu “Devlet ve milletin baş ına bir püsküllü belâ olmakta Halet Efendinin ş ıkk-ı sânis i bulunan Mahmud Nedim Paşanın inzımanı delâletiyle ahlâkınca pek büyük bir tebeddül zuhura geldi,” suretinde kaydettikten ve General İğ natıyef’in sefaretini de yazdıktan sonra diyor ki:

“General ise geldiğ i günden beri Bulgarları devletten teb rid için ne yapmak lâzım ise kusur etmeyip hepsini yapmış ve bir taraftan da Hristiyanların mağdur ve mazlum olduklarına dair ş ikâyat ile Avrupanın kulağ ını doldurmuş olduğ u gibi, bir cihetten Saray halkını kazanarak, diğ er cihetten Mahmud Nedim Paşa emsali rical-i devleti kendi efkârına celb eyleyerek, bunlar vasıtâs ı ile devletin su-i idaresini teşhir etmeğ e pek çok sermaye bulmuş idi.

General bir taraftan vatanımıza etek etek hüzümat-ı müvalât saçmaktan hiç hali kaldığ ı yok. Diğ er cihetten de bizim eshab-ı cah ve celâli seyrederek, âsiyab-ı devleti istediğ i noktaya ne vakit çarptıracaklarına dakika be dakika müntazır bulunuyor. Bunlar ise heveslerine dalmış lar, cereyan-ı ahvalden kimi aciz ve kimi öyle görünüyor... Generalin bazıçelerini hurdebinlerle temaşa eden rical-i hamıyyet dahi dest-i kahr-ı felekte zebun bila sual velhisab birtakım rical-i devlet nefy ve tağ rip ediliyor, bunlardan birtakımı taş ra memuriyetleriyle İstanbul’dan çıkarılıyorsa da, mahalli memuriyetlerine vasil

olmadan azil olunup yerlerine başkaları gönderiliyor, onlar yerlerine varmadan becayış sureti ile dolaştırılıyordu. Bu gibi garaib-i muamelat ve vekayi ruz merre sırasına geçmiş idi. Âli Paşanın mazarrat-ı siyasiyesine mebni itasından imtina eylediği Bulgar eksarhlığı berati, Generalin talep ve teklifi ile Mahmud Nedim Paşa tarafından veriliyor, yine Generalin ilkaât-ı fasidesiyle olmak üzere Rumeli Demiryollarının inşaatı için müteahhidi Baron Hirş ile münakid mukavele ahkâmı tağyir olunuyor, bunun zımnında yüz binlerce liralara irtikab ediliyordu. Mısır Hidivi İsmail Paşanın bezleylediği beş yüz bin lira mukabilinde kendisine Avrupa'da devletle akt mukavele ve istikraza ruhsatı ve saireyi mutazammun ferman veriliyor, bu cihetle de şân ve şevket-i devlet ihlal olunuyordu. Tevali-i tebeddülat ile şiraze-i nizam idare bozulmuş ve buhran-ı mali ağırlaşmış olduğundan sadarete gelenler muktedir olabildikleri kadar hariçten akçe istikrazı ile vakitlerini geçirmekten başka bir şey düşünmüyorlardı. Yalnız harice olan düyunun miktarı iki yüz milyon liraya yaklaşmış idi. Güya devletin umur-u maliyesini yoluna koymuş olmak üzere Mahmud Nedim Paşa konsolid ve esham faizlerini kat' etti.

Halbuki hamiller ekseriyet üzere Avrupa halkı olduğu gibi, birtakımını da nakti mevcutlarını bezl ile tebea-i Osmaniye iştirâ ederek kısmen hamilleri tebea-i Osmaniye bulunduğu cihetle bu kat'ı faiz meselesi umuma dokunarak Avrupa'dan pek acı ve ağır sözler gelmeğe başlamış ve dâhilde ve bahusus İstanbul'da birçok kimselerin servet ve kudreti mahvolarak zaten su-i idareden nâşı bizar olan halkın gayz ve nefretlerine bu madde dahi inzıam etmişti. Mahmud Nedim Paşanın takip eylediği bu meslek-i sakim Devlet-i Aliyyenin bekasını arzu edenlerce bâis-i telâş ve hayret olmuş ve General İgnatiyef'in Türklerin su-i idarelerine mütedair şikâyat-ı mütevaliyesiyle de öteden beri kulakları dolmuş olduğundan salâh-ı halimizden kat'ı ümid ederek Kırım Meselesinde malen ve cismen bunca fedakârlık ihtiyarı ile ettikleri muavenetten izhar-ı nedamet eylemelerine sebep olmuştur."

"Babiâlinin İcyüzü" adı ve "Mütercimi T. N." rumuzu ile neşrolunan eserde (İstanbul Artin Asadoryan matbaası 1324,

sahife 6) Babiâli ile Sadaret hakkında bazı malûmat verildikten sonra söz Mahmud Nedim Paşaya intikal ettirilmiş ve şunlar yazılmıştır:

“Âli Paşanın irtihalinde mevki-i ikbal her türlü kabiliyet-i hayriyeden mahrum doğmuş olan Mahmud Nedim Paşaya intikal etti. Mahmud Nedim de bu mazhariyet için lâzım olan ne tecrübe, ne zekâ, bahusus ne de makul ve münevver, bir hübb-i vatan yoktu. Mevki-i Sadarette Mahmud Nedim, cem-i ezdada en rengin bir misal teşkil ederdi. Mumaileyhin ilk cinayeti devleti hal-i iflâsa ilka etmesi, ondan sonra da Sultan Aziz’e bir hükümdar olduğu halde, gûya selefi Âli Paşanın elinde baziçe kalmış olduğuna dair bir zehirli fikir telkih etmesidir. Mahmud Nedim daha sonra da Babiâli’nin birtakım serseri yatağı olduğunu ve bilcümle vükelâ, vüzera ve müşiranın, vülâtın Hükümdarın esiri, memlûkü... kulu olduğuna dair piyasaya ve Hükümdara bir fikr-i sumum atmıştır ki, bu da ayrı bir cinayet teşkil eder. Yine Mahmud Nedimdir ki, Padişaha, varidat-ı devletin, varidat-ı Şahane olduğunu telkin yolunda bir tarik-i taglid ihtiyar etmiş ve müslim, gayri müslim bilcümle tebeanın sebep-i hilkatleri Nefs-i Aktes-i Hümayun’a ifayı hizmet ve ubudiyet olduğunu temin hususunu itizam ile tevsi-i daire-i habaset etmiştir.

Bu yoldaki tefsiratını fiilen de göstermek, maddeten de ispat eylemek üzere bu şahsı leim bütün rical ve ecille-i memurini esir-i baziçesi ederek oynatmağa başlayarak vatanın felâketine olarak Sadareti işgal eylediği on beş ay zarfında kabine rûfekasını yedi defa azlettirmiştir. Zamanında bir aydan ziyade hiçbir vali hiçbir vilâyette kalamamış, Yanya Vilâyeti’ne on beş gün zarfında muhtelif beş vali tayin edilmiş, henüz berhayat olan Rauf Paşa bir hafta zarfında Biga Valiliği’ne, Selânik Valiliği’ne, Yanya Valiliği’ne, Bahriye Nazırlığı’na tayin olunup azledilmiş ve nihayet Manastır’a üçüncü orduya tayin kılınmıştır. Rauf Paşa daha bir yere inerken bavullarını açmayıp, eşyalarını çözmeyip, diğer bir tarafa gitmesi emrini alırdı.

Sair valiler, sefirler, ordu müşirleri de aynı talia hedef olmuşlardı. Çünkü Mahmud Nedim en küçük memurlara da hücum etmeği vazife addetmiştir. Bütün bu sara-i devletin sebebi, Hükümdarı yirmi beş otuz milyona balığ ve herhangi bir sınıfa mensub olan tebea-i Osmaniye'nin kukladan ibaret bulunduğunu ispat etmekten ibaretti. Bu melabe-i zillet ve şeytanete Sultan Aziz firifte olmuş ve binnetice tahtını ve her şeyi kaybetmiştir.

Mahmud Nedim'in hadden efzun olan kabiliyetsizliği 30 Mayıs 1876 buhranını tevliid etmiş ve şu suretle bütün vatan için, bütün millet için ve bütün insaniyyet-i mütefekkiye için vesile-i şüphe olan bir idare-i müstebide teessiyab olmuştur."

Âli Paşadan sonra Sadrâzam olan Mahmud Nedim Paşa'nın işi azıtması vatan şairi Namık Kemal'e mücadele lüzumu kanaatini verdi ve o maksatla "İbret" gazetesini tesis etti. Büyük muharririn şiddetli neşriyatı Mahmud Nedim Paşayı şaşırttı. Tehlikeyi gören Sadrâzam gazetenin tahrir erkânını birer memuriyetle İstanbul'dan uzaklaştırken, Namık Kemal de mutasarrıflıkla Gelibolu'ya gönderdi. Mahmud Nedim Paşa bu hareketiyle hem yeni fikirliileri susturmuş oluyor ve hem de mevkiini sağlamlamak istiyordu. Buna rağmen mevkiini muhafaza edemedi.

Süleyman Nazif Bey, (İki Dost, sahife 33-34) bunu şöyle yazıyor:

"Ali Paşadan sonra mevki-i iktidara gelen Mahmud Nedim Paşa işi azıtınca, Kemal, ciddi ve fiili bir mücadele ile halkı irşada lüzum görerek, Sadrâzamın sukutundan iki ay evvel İstanbul'da "İbret" gazetesini tesis etti. "İbret"te rüfekayı me-saisi Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin ilk müessisi Nuri Beyle, Nuri Beyin çocukluktan beri arkadaşı ve Kemal'in Avrupa'da da refiki bulunan -ve bilâhare Paşa olan- Reşad Bey, Ebüzziya

Tevfik Bey ve Kemal Beyin -sinnen kendisinden küçük- üvey dayısı Mahir Beydi.

Londra'da ve Cenevre'de intişar etmiş olan "Hürriyet" gazetesinin nüshaları "İbret" ceridesinin yanında sönük kalır. Kemal'in sihr-i beyanı herkesi teshir etmişti. Sadrâzam bile birkaç gün şaşırıldı. Namık Kemal kürsi-i irşadını Avrupa'nın aksayı garbinden kendi vatanının göbeğine ve payitahta nakletmişti. Hemen her makalesi efkâr-ı umumiyede şiddetli bir cereyan husule getiriyordu. Yazılanın güzelliğini takdir ve mânâsını tefekkür edemeyen avam bile bu umumî cereyana kapılmıştı. Millet henüz tebellür etmemiş bir maksada, meçhul bir hedefe koşuyordu. Beş seneden beri devam eden bu hareket-i fikriyenin beş sene sonra mütereddid, otuz sekiz sene sonra tam bir meşrutiyette ve elli iki sene sonra Cumhuriyette karar kılacağı acaba o zaman bu büyük muharrirlerin aklına gelir miydi:

Mahmud Nedim tehlikeyi idrak etmekte gecikmeyerek "İbret" in erken-ı tahririni birer memuriyetle İstanbul'dan tebid etti. Kemal'in nasibine Gelibolu Sancağı mutasarrıfı düşmüştü. Oradan da başmuharrir imzası ile muntazaman "İbret" e yazmıştır. Gelibolu'dan gönderdiği makalelerle İstanbul'da yazdıklarının arasında hemen hiç fark görülemez. Belki daha şiddetlidir.

Kuduz hastalığının Gelibolu ve civarında iştidad ve taammümü münasebetiyle köpeklere, erkek ve dişilerini tefrik ederek, ayrı mahallere sürdüğü için, Kemal'i azlettiler. Mahmud Nedim daha evvel sükût etmişti. Kemal bu azli cana minnet bilerek İstanbul'a geldi ve zaten fasıla vermemiş olduğu neşriyatı ile mücahedede devam etti.

Mahmud Nedim Paşa, birer suretle şöhret almış ve memlkete hizmetleri görülmüş olan bazı zevatı himaye etti. Onlardan biri Ziya Paşa, diğeri de Ahmed Vefik Paşadır.

Ziya Paşaya olan yardımını Süleyman Nazif Bey “İki Dost” adlı eserinde (sahife 27) kaydederken hakkında mühim şeyler söylüyor:

“Âli Paşanın yerine Mahmud Nedim Paşa Sadrazam oldu. Sadr-i lâhukı Ziya Paşa henüz Babiâli’ye müdavim iken tanı-
mıştı. Reşid Paşanın himayetini ve bu suretle tefeyyüz-ü âtisi-
ni Ziya Paşaya ihzar ve temin eden Mahmud Nedim Paşadır. Ecel, Ziya Paşa hesabına bir taşla iki kuş vuruyor, yani düş-
manı iktidar mevkiinden çekilerek, yerine dost ve hami geli-
yordu, Yine o Paris’ten gönderilen kasidede Mahmud Nedim
Paşaya ait şu beyit okunurdu:

Bir zata verdi möhrü ki rüşen güneş gibi,
Ehliyyeti, fazileti, sıdk-u hamiiyyeti.

Ehliyet, fazilet, sıdk-ti hamiiyyet belki ilk sadaretine kadar Mahmud Nedim’e çok görülmezdi. Fakat on bir aylık icrââtı mecnunanesi, Âli Paşanın halefini efkâr-ı umumiyenin hâlâ zail olmıyan iğbiranına düşür etti. Bununla beraber, Ziya Paşa, vefatına kadar eski hamisine hulûs ve mahabbet göstererek, umumun -haksız olmayan ve pek muhik olan- bir infialine hodgâmane lâkayt kalmıştır.

İki dost arasında, bu Mahmud Nedim Paşada başka ihtilâf vesilesi olduğundan biraz tafsîlât vermeği faidesiz görmedim:

Kemal Bey, Mahmud Nedim Paşanın icrââtını daima tak-
bih ve ilk sadarettten sukutu,

Kedimi gaflet ile fare-i ibdar yedi,
Buna yandı yüreğim ah kedi, vah kedi.

Müseddesi meşhuriyle alkışlayarak, şahsını tehzil et-
mişken, Ziya Paşa onun zatını tebcih etmekte devam etmiştir. Maarif Nazırı Haşim Paşa merhum halilesinin babası Ahmed Vefik Paşa ile cedd-i maderisi Mahmud Nedim Paşanın ba-
kıyye-i evrakını bana lütfen irae ederek, tedkik ile istedikleri-
mi istinsah veya aynen ahzetmeme müsaade etmişti.”

Ziya Paşanın, Mahmud Nedim Paşaya olan şu arizasını o evrak arasında görerek istinsah ettim. Aslı Ali Emîri Efendi merhumun tesis ettiği “Millet Kütüphanesi”nde mafhuzdur:

“Atebe-i Ülya-i Hazreti Velinimete ma’ruz-u ahd-i kemi-neleridir,

Birçok vakitlerden beri takdim-i ariza farızasında vukua gelen kusur can sıkacak şeylerden başka yazılacak bir şey olmadığına mebni olduğundan rehin-i af buyurulacağına şüphe etmem. Kulları geçen seneden beri kâh esir-i firaş ve kâh derd-i menkubiyet ve şematet ile dilhiraş olmakla beraber, medar-ı tesliyet ve nisyan-ı hal olmak için öteden beri cem ve tertibiyle uğraşmakta olduğum mecmua-i müntehabatın birinci cüzünü güçlükle hele bu kerre tab’ına muvaffak olabildim ve meşagil arasında eğlence olmak üzere bazan nazar-ı lûtf ve atifet-i velinimetlerine mazhar buyurularak, abd-i atiki bi riyalanın tahattürüne hizmet eder ümniyyesiyle bir nüshasını dahi atebe-i aliyyelerine takdime içtisar eyledim. Bunun mukaddimesi manzum maarif nuşur-i samileri olmak şerefine nail olur ise, evahir-i ebyatta ahval-i melâl iştimal-i kemteranemin hulâsas-ı istinbat buyurulur.

İşbu harabatın bezm-i sânis-i dahi derdest-i tab olup onda âsar-ı cihan pesend-i hakayikperverilerinden, fakat yâd-i âci-zanemde bulunan birkaç şey bulunabileceği ve âlem-i fazl ve maarifte hâiz oldukları mertebe-i âlül’âli kemalâtın velev bir nebze olsun şu aralık¹⁸ enzar-ı umuma arz olunmasını gönül pek arzu ettiği cihetle, bunlardan bir miktarın intihab ve irsali emrinde mebzul-ü ülfetlerini her bâr kendime açık bildiğim bab-ı lûtf ve merhametlerine dehaletle istirham ederim. Herhalde emr-ü atifet hazret-i velinimetindir, fi Gurre Ramazan 91 Ziya kulları.”

¹⁸ O aralık Mahmud Nedim Paşa menfiyyen Trabzon’da idi. Ziya Paşayı bu suretle ara ihlâs etmeğe saik, ihtimal ki, eltaf-ı kadimeden mütehassıl şükranın devamıdır. Fakat bu muhakkaktır ki, Mahmud Nedim’in, Padişah nezdindeki makbuliyeti devam etmekte olduğuna bir gün resmen de behemehâl iade-i ikbâl edeceğine Ziya Paşanın zekâsı vâkıf idi.

Bu mektubun diğer sahifesinde “Geçenlerde hastalık arasında yazılan hurafedir” serlevhalı ve:

Sanma gerdun çenber-i devr-i zamanı döndürür,
Bir yed-i kudret bu dolab-ı cihahı döndürür.

matla’lı gazeli muharrerdir.

Mahmud Nedim Paşanın damadı -bilâhare Vezir ve Paşa olan- Ahmed Refik Beye, Ziya Paşanın yazmış olduğu bir tezkireyi Haşim Paşa merhum aynen ihda etmişlerdi. Nezdimde mahfuzdur. Tarifersiz olan bu vesika Ziya Paşanın, Avrupa’dan avdetinden sonra yazıldığı abd-i keminelere alil ve ihtiyarlığı sözünden anlaşılıyor. Tezkire şudur:

“Nuri didem efendim,

Paris’teki tayin buyurulacak sarrafın isim ve mahalli pusulası henüz gelmediği gibi, geçen gün sebkate eden istirahat üzerine hazret-i velinimetin vaad buyurdıkları araba dahi bugüne kadar görünmediğinden ve havaların şu uygunsuzluğu ve abd-i keminelere alil ve ihtiyarlığı cihetiyle Beşiktaş’tan gelip gitmekte çekilen suubetten maada, ekseri günlerde hasta olarak devamda kusur ettiğimden lütfen şunların unutulmaması için mürüvvat-i müselleme-i biraderanelerine müracaat ederim. Herhalde emr-ü ferman efendim karındaşımdır.

Bende
Ziya

Ziya Paşa, Paris’te yazdığı kasideyi de ihtimal ki Mahmud Nedim Paşa vasıtası ile Sultan Aziz’e takdim etmişti. Mesulü bittabi ve derhal is’af olunarak, avdetine müsaade edildi. Bununla beraber, Padişahın eski nedimine olan iğbiran, kin şeklinde devam ediyordu. Ne Mahmud Nedim’in iki sadareti, ne Ziya Paşanın Avrupa’dan döndükten sonra, birçok münasebetlerle tanzim ve takdim ettiği tarihler, kasideler, neşideler, idbar ve menkubiyetini ref ve def edebildi. Mahmud Nedim Paşanın yerine Sadrazam olan Midhat Paşa zaten Ziya Paşayı sevmezdi. İhtimal ki, selef ve rakibinin mensubinden olduğu veya zekâ-i harisinden korktuğu için.”

Abdürrahman Şeref Efendi “Yeni Osmanlılar ve Hürriyet” başlıklı yazısında (Tarih Musahabeleri, sahife 172) “Yeni Osmanlılar’ın ve tâbir-i cedid ile Genç Türkiye’nin maksadı Âli Paşanın ağır ve ezici politikasına nihayet vermek ve ahrarane bir idare vaz’ eylemek idi. Bunun için evvelâ Âli Paşayı iskat ve saniyen yerine usulü cedideyi terviç ve hürriyetkâr idareyi te’min edici bir heyet tedarik ve ikame eylemek lâzım geliyordu,” dedikten ve “Cemiyet halini alan bu gençler arasına içtima ile teati-i efkâr eyledikleri gilbi, ve-sait-i icraiyelerini kararlaştırmak ve yeni kabineyi terkib edecek zevatı tayin eylemek üzere bir günde Ayasofya Camii’nde toplanıp cereyan eden müzakerede ittihadı âra ile bir karar-ı kati verememişlerdi,” izahatını verdikten sonra “Mehmed Bey Sadarete amcası Mahmud Nedim Paşayı ve diğer bazıları Ahmed Vefik Efendiyi tavsiye ediyorlar idi. Nezaretlere dahi efkâr-ı münevvere esbabından istikametle ma’ruf rical namzed gösteriliyor idi,” diyor. Daha aşağıda şunları yazıyor: “Şekil ve vüsati tersim ve tahdid edilmemiş ve bir tâbir-i mutlak olarak ortaya atılmış olan idare-i ahraraneyi hakimane ve akilâne ve milletin havsalası ile mütenasip ve ananesine muvafık bir surette tanzim etmek vazife-i mühimmesi ilk tasavvur veçhiyle Mahmud Nedim Paşa veya Ahmed Vefik Efendinin riyasetleri altında teşekkül edecek mü’temen ve mu’temed bir hey’et-i vükelâya tevdi olunacağına göre müessis hizmetini ifa eyleyecek olan zevatın her kim olursa olsun evvel be evvel iktidarı, vukufu, kanaat-i fikriyesi, rey-i zâtisi, hamiiyeti, hazakati velhâsıl böyle bir kâr-ı azime kifayeti olup olmadığı ariz amik sencide-i tedkik kılınmak vâcibattan idi. Hâlbuki namzedlerden cibillet-i asliyesi Sadr-ı ikbale gelince, bütün üryanlığıyla meydana çıkıyordu. Ahmed Vefik Efendinin hamiiyet ve vukuf ve

metaneti müsellemesiyle beraber, istiklâl fikri ve dürüşü tab'ı böyle nazik ve pürüzlü bir işi tedvire gayr-i müsait idi."

İbnilemin Mahmud Kemal Bey, Âyetullah Beyin terceme-i halinde Ebüzziya Tevfik Beyin, Jön Türk Unvanını verdiği cemiyet ile Veli Efendi hâdisesi hakkında Âyetullah Beyin amcası Abdurrahman Hasan Beye atfen şu malûmatı veriyor:

"Âyetullah Bey, mahud Veli Efendi çayırındaki içtima meselesine gelinceye kadar Kemal Bey merhumla birlikte idi. O zamanın tabirince "Darünnedve" dedikleri Tasvir-i Efkâr matbaasına müdavemet etmekte idi. Fakat Veli Efendi çayır içtimasının Âyetullah Bey tarafından haber verilmiş olması ahvalde küllî bir tegayyüre sebep olduğundan Kemal Bey, Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın tertib gerdesi olan zümreye hâdisatın cereyanı ile zaruri dâhil olmuştu. Şu halde Âyetullah Beyle artık birlikte bulunamazdı. O zamana kadar münasebetleri pek samimane idi. Veli Efendi içtimasında istihdaf olunan gaye milli mi, yoksa şahsi mi, hangi ciheti iddia etmiş olsam elde vesaik olmadığından, sözlerim ahval-i mücerrede addedilir. Bir gûna iddiada bulunmayacağım. Erbab-ı insaf, Ebüzziya Tevfik Bey merhumun keyfi (fantezi) sözlerini bir tarafa bırakarak cemiyetin suret-i teşekkülünü ve içtimanın kararını nazar-ı mütaleaya alınca cemiyetin sıfat-ı lâzimesini takdir eder. Bu cemiyete Namık Kemal ve Ziya Beyler (Paşa) ve Suavi Efendi dâhil değiller idi. Cemiyetin ele başısı Mahmud Nedim Paşanın büyük biraderi Sağır Ahmed Beyin oğlu Mehmed Bey idi. Cemiyetin mali ve siyasi müdürü Prens Mustafa Fazıl Paşanın kethüdası Azmi Bey idi.

Veli Efendi çayırındaki içtimada verilen karar, intihab etikleri kırk nefer fedai tarafından Babıâli'de vükelânın hal-i içtimada iken katli ve Mahmud Nedim Paşanın Sadarete tayini hususundan ibaret idi. İşte cemiyetin şekli, işte içtima kararının mahiyeti.

Ebüzziya Tevfik Bey, bu cemiyete "Jön Türk Cemiyeti" demek için, cemiyetin Meşrutiyet tesisi veyahut Tanzimatın hin-i tesisinde Gülhane'de kıraat olunan ferman nevinden bir

ıslahat tertibi ile iştiğal ettiğini ispat etmesi iktiza ederdi. Cemiyetçe tanzim olunmuş bir Kanun-i Esasî lâiyhası veya bir ıslahat tertibi müsveddesi Ebüzziya Tevfik Beyin makalelerinde görülmedi. Ben görmedim. Zannedersem kimse de görmedi. Böyle olunca nasıl oluyor da bu cemiyete “Jön Türk” ismini veriyor.

Bu cemiyetin Âyetullah Bey tarafından haber verilmesi hakkında tahkikat-ı hususiyem olmadığından malûmat îta edemem. Ancak Âyetullah Beyin kendini müdafaa eden sözlerini beyan edebilirim. Şöyle ki: O zaman ben ve birader Abdülhalim Bey Meclis-i Valâ Mektubî Kalemî'nde hulefadan bulunuyorduk. Ekser akşamlar Âyetullah Bey kaleme gelir, birlikte gezintiye çıkardık. Bir gün Ser Halife Atıf Bey beni yanına istedi. Bu Atıf Bey, Abdülâziz Han'ın hal'inde Mabeyn Başkâtibi olan Atıf Beydir. Yer gösterdi, oturdum. Bir sığara da iktam etti. Çağrıldığım kaleme ait bir iş için olmadığını anladım. “Ortalıkta Hükümetçe bir cemiyet-i hafiye meydana çıkarıldığına ve bazı kesân tevkif edilmekte olduğuna dair rivayetler deveren ediyor. Siz de işittiniz mi?” dedi. Henüz bilmiyordum. Menfi bir cevap verdiğimde “Acayib, Âyetullah Beyin haber verdiğini söylüyorlar,” demesi üzerine büyük bir hayret içinde kaldığımı halimden anladı. Derhal “Rivayetler ekseriyetle hakikate tevafuk etmez,” diyerek mükâlemeyi kesti ve elime kaleme ait bir kâğıt verip beni başından savdı.

Akşam Âyetullah Bey kaleme gelince, işittiğim rivayeti kendisinden sordum. Rivayetin bu kadar az zaman içinde meydan-ı şüyua atılmasına biraz hayret ettikten sonra, meseleyi benden ketme artık lüzum görmeyerek dedi ki: “Ben samimiyetle cemiyete dâhil oldum. Ve Veli Efendi çayırındaki içtimaa kadar işittiğim sözlere de inanmıştım. Lâkin içtimada, başta Prens Mustafa Fazıl Paşanın müdür-ü umuru Azmi Bey cemiyeti idare eder ve müzakeratı da ve vükelâyı katl ve Mahmud Nedim Paşayı Sadarete ik'ad sadedinde deveren eyler gördüğüm zaman, hâsıl olan nefret, bende zihnen tam bir inkılâba sebep oldu. Ortada usul-ü hükümetin ıslahına dair bir tedbir ve menfaat-i memleket hakkında yapılacak bir hüsn-ü tesir görmediğimden başlayarak, acı acı tenkidatta bu-

lundum. Heyet-i içtimaiye bu cesaretime hayret etti. Mehmed Bey telâşla "Bu cemiyete birçok rical ve ezcümle pederiniz dâhildir," dediğinde kendinin bu mertebeye varmasına tahammülüm kalmadı. Hemen ayağa kalktım ve: "Eğer şahsa hizmet ediyor ve menfaat-i şahsiye uğrunda insan katletmek istiyorsanız, Allah sizi kahretsin," dedim. Atıma atladım. Atı süratle sürdüm. Nasıl olup da arkamdan bir kurşun göndermediklerine taaccüb ederim. Kurşun menzili mesafeyi geçinceye kadar buna müntazır olmuştum. Akşam pederim, onun da dâhil olduğunu söyledikleri cemiyetin hal ve şanını anlattım. Pederimin böyle şeylerden ne kadar nefret edeceğini bilirsin. Pek müteheyyiç oldu. Âli Paşa ile dargın olduğundan, Süratle Mehmed Rüştü Paşaya gidip malumat verdi. Mesele bundan ibarettir. Cemiyette dâhil olduğunu söyledikleri bir adama haber vermekle, sözümde hulf etmiş olmam.

Cemiyet inhilâl edince, hükümetin tedabir-i tahaffuziyesi yalnız cemiyetin müretteplerine münhasır kalmayıp, umum muhalifine şamil olduğundan, Jön Türklerin müteayyen olan liderleri de terk-i diyara mecbur olmuşlar idi. Diğer taraftan Prens Mustafa Fâzıl Paşa bu kıymetli zevatı yanına toplamak ve bunlarla hariçte işe başlamak emeline düştü ve bunların haiz-i ehemmiyet olanlarını yanına celb ve iâşe etti."¹⁹

Yine İbnülemin Malhımd Kemal Bey esbak Posta ve Telgraf Nazırı Mehmed Beyin tercüme-i halinde de (Son Asır Türk Şairleri, cüz 5, sahife 943) şunları yazıyor:

"Ebüzziya "Yeni Osmanlılar" tarihinde Kemal, Âyetullah, Mehmed, Nuri, Reşad ve Mir'at sahibi Mustafa Refik Beylerin Belgrad Ormanı'nda içtimalarından bahsederken der ki:

"İşte muahhar en "Yeni Osmanlılar" namı ile meydana çıkan cemiyet-i inkılâbiyenin esası o gün mevzubahs ve müzakere olur ki, 1865 Haziranında bir pazar günüdür. O günkü müzakere, idare-i mutlakarın idare-i meşrutaya tahvili için itihaz olunacak tedabir-i evveliyeye, yani bir cemiyet-i inkılâbiye teşkiline teşebbüs hakkında cereyan eder.

¹⁹ Son Asır Türk Şairleri, cüz 1, sahife 145 - 150.

Âyetullah Bey, cemiyeti babası Subhi Beye (Paşa) o da - Sadrâzam Âli Paşaya münfail olduğumdan- Mütercim Rüştü Paşaya haber verdiğinden hükümetçe lâzım gelen tedbirler ittihaz edilmesi üzerine Mehmed, Bey, Paris'e savuştu."

Abdürrahman Şeref Efendi, "Yeni Osmanlılar ve Hürriyet" ünvanlı makalede (Sabah, 12 Nisan 1334) diyor ki:

"Yeni Osmanlıların maksadı, Âli Paşanın ağır ve ezici politikasına nihayet vermek ve devlette bir idare-i ihrarane vaz' eylemek idi. Bunun için evvelâ Âli Paşayı iskat ve saniyen onun yerine usul-ü cedideyi terviç ve hürriyetkâr idareyi te'min edici bir hey'et tedarik ve ikame lâzım geliyor idi. Programlarında icab ederse Âli Paşayı izale etmek dahi var imiş. Cemiyet halini alan bu gençler arasına içtima' ile teati-i efkâr eyledikleri gibi, vesait-i icraiyelerini kararlaştırmak ve yeni kabineyi terkib edecek zevatı ta'yin eylemek üzere bir gün de Ayasofya Camii'nde toplanıp cereyan eden müzakerede ittihad-ı âra ile bir karar verememişler idi. Mehmed Bey Sadarete amcası Mahmud Nedim Paşayı ve diğerleri Ahmed Vefik Efendiyi tavsiye ediyorlar idi.

Cemiyetin ruhu ve reisi Mehmed Bey idi. Mehmed Bey tevkif edileceğini anlayınca, Ziya Bey (Paşa) ve Ağâh Efendi ve Namık Kemal dahi gelip, Paris'te toplandılar. Ali Suavi Efendi dahi kaçmış idi.

Paris'te bulundukları müddetçe Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa her birine ala meratibihim aylık bağlayarak, maişetlerini te'min etmiştir."

Mustafa Fazıl Paşa, Mısır verasetinin tebdilinden ve diğer şahsi ve vatanî sebeplerden dolayı, Sultan Aziz'e husumet bağlamış ve onun sevkiyle Murad taraftarlığını gütmeye başlamış idi.

İkinci Abdülhamid'in zamanına ait bazı vakalara ve eski hâdiselere dair kurenasmdan Besim Beye - imlâ tariki ile yazdırıp İbnülemin Mahmud Kemal Bey tarafından neşredilen notlarda "Cennetmekân Sultan Abdülaziz Han merhu-

mun cülûsu tarihinden birkaç sene sonra aleyhinde fesadlar tertibi ve nefsine suikast icrası gibi bir takım efkâr ve niyyat-ı fasidede bulunanların riyaseti ol vakit Veliahd-i Saltanat olan Murad Efendî'de idi." denildikten sonra, bu taraftarlığı güden adamların isimleri ve hal ve hareketleri şu suretle kaydedilmiştir:

"Murad Efendi o tarihten beda' ile başına Mısır'dan mağduren ve daha doğrusu matruden Dersaadet'e gelen Mustafa Fazıl Paşa ile bunun efkârında bazı küberay-ı Misriyeyi ve Köçeoğlu Agob ile Hiristaki Efendi ve Ziya ve Kemal Beyler ve Sağır Ahmed Beyin oğlu Mehmed Bey ve Şinasi Efendi ve Suavi melunu ve bunların kendi ifadelerinden anlaşıldığına göre cümlesine vekâleten riyaset etmek ve hanesinde müşkül-lerini hal eylemek üzere Mütercim Rüştü Paşayı ve oğlunu ve Rıza Paşa ve oğlu İbrahim Paşayı ve daha zikretmek istemediğimiz bazı küberayı mahalliyeyi ve bunlardan maada birçok bu misillü eşhas ve avenelerini cem ederek ve leylü nehar bunlarla ayşü işret ve akt-i encümen-i mefsedet eyleyerek ve her türlü vesaite müracaattan geri durmayarak Sultan Abdülâziz merhumun aleyhinde fesadat tertibine çalışmakla beraber, ol vakit eşhas-ı mezkurenin gayret ve mesai-i fedakâri-siyle meydan-ı intişara konan "İbret" ve "Gayret" gazeteleri ve Güllü Agobun Gedik Paşa tiyatrosunda ve Bağlarbaşıda Silistre ve sair misillü oyunlar resail-i faside neşriyle efkâr-ı umumiye-i ahaliyi Sultan Abdülâziz merhumun ve Mahmud Nedim Paşa gibi asdika-i bendegânının aleyhine çevirmeğe çalışmakta idiler. Ve bu müfsidler arasına mefsedetleri duyuldukça içlerinden bazıları nefy edilmekte veyahud nefy edileceklerini hissedince kendiliklerinden firar ile Avrupa'nın memalik-i muhtelifesinde neşr-i aracif ve icrayı fesattan geri durmamakta ve bazan dahi Nezd-i Hakan-ı merhumda şefi'leri zuhur ile mazhar-ı af olarak Memalik-i Mahrusa'ya avdet eylemekte ve maamafih bunca eltaf ve inayata maraz-ı teşekkürde ibraz-ı nedametle efkâr-ı fesadiyelerinden udul etmeleri lâzım gelir iken, bilâkis harekât-ı fesadiyelerinde ısrar ile ruz-u şeb icra-ı melanetten hali olmamakta idiler."

Mahmud Nedim Paşa, kendinden büyüklerine ve hususiyle bunlardan zarar gelebilecek olanlarına karşı ne kadar mütabasbıs ise, kendinden küçüklerine ve hassaten maiyetine karşı da o kadar müteazzımdı. Hele vaktiyle kendinden yüksek makamları işgal eylemiş olanları müşkül vaziyete düşürmekten âdeta zevk duyardı.

Kendisini yakından tanımış olan Sadullah Paşa (Sadullah Paşa yahud Mezardan Nida muharriri Mehmed Galib, Sahife 78), Sultan Aziz'in bozulmasında âmil olduğunu, "Cennetmekân Abdülaziz Han'ın bazı kimseler tarafından ta'riz olunan ahvalinden kat'ı nazar, nice mehasin-i cami olduğu müttefekun aleyhdir. İtiraz edilen ahvaline gelince; bu da (bazı mukarribarın ve Âli Paşa ile Fuad Paşanın irtihalinden sonra, meydanı kendilerine müsaid bulan zimamdararın, şahsi menfaatlerini Devletin yüksek menfaatlerine tercih etmelerinin netayic-i seyyiesidir. Yoksa Hakan'ın yakından muttali' olduğum ahlâk-ı mekârimi ve insan-î kemalâtı kalbîli inkâr değildir," demek suretiyle zımnen kaydeyledikten sonra şu tafsilâtı veriyor:

"Sultan Abdülâziz'in saltanatının sonlarında Ticaret Nezaretî'ne ta'yin olunduğum cihetle muayyen günlerde Meclis-i Hassa devam eder idim. Mahmud Nedim Paşanın Sadrâzam olmasından sonra, ilk defa içtima eden Meclis-i Vükelâ'da Sadaret mazullerinden birkaç zat var idi ki, biri Es'ad Paşa, diğeri Mısırlı Yusuf Kâmil Paşa idi. Mahmud Nedim Paşa bu zavallıları o derece bitap bıraktı ki, tarif edemem. Esad Paşanın Sadaret zamanında müzakeresine başlanılmış bir istikraz maddesi vardı. Mahmud Nedim Paşa bunu parmağına doladı. Gerek onu ve gerek Maliye Nezaretî'nde bulunan Yusuf Paşayı türlü suallerle, türlü tezyiflerle bizar etti. Sonra ortaya Bağdad Şimendiferi meselesini koydu. "Devletin bunca ihtiyacatı varken Bağdad'a şimendifer yapmak kâr-i akıl olmasa gerektir," de-

yip de Yusuf Kâmil Paşanın yüzüne bakınca, Kâmil Paşa "Evet efendim, hakkınız vardır. Bu şimendiferden evvel yapılacak işlerimiz çoktur," dedi. Onun üzerine Sadrâzam birçok esbab serdiyle bu şimendiferin tehiri câiz olamayacağını söyleyip de yine Kâmil Paşadan istifsar-ı rey edince, zavallı adam "Vâkıâ orası da öyle, bir an evvel başlamak münasip," cevabını verdi ve bu minval üzere belki dört beş kerre Kâmil Paşaya tebdil-i fikr ettirdi. Ertesi günü mü, pek hatırında değil, bana karşı senelerden beri muhabbet ibraz eden Kâmil Paşanın Bebek'teki sahilhanesine gitmiş idim. Meclis-i Has'ta geçen halden bahsetti ve "Allah cezasını versin, Herif beni maymun gibi oynattı..." diyerek lânet han oldu.

Maliye Nazırı Yusuf Paşa bir gün bana şöyle söyledi: "Bir haftadan beri çektiğimi bilmezsiniz. Hele hamdolsun bugün kurtuldum. Geçende Sadrâzam beni çağırdı, bir bütçe tanzim etmeliğimi tenbih etti. İki gün, iki gece uğraştım. Şu kadar milyon lira açıkla bir bütçe yaptım. Götürdüm, aldı, baktı. Açığı görünce "Canım biz güzel bir bütçe istedik, o yolda yapınız da getiriniz," dedi. Peki, amma bu açığı ben nasıl kapıyabilirim! Ne ise peki dedik Mâliye'ye gittik. Birkaç kişi topladık, şuradan, oradan kırparak açığı şu kadara indirdik. Ertesi günü Sadrâzama götürdük. İlk nazarı sahifenin aşağısındaki yekûna müteveccih oldu. Açığı görünce kâğıtları kaldırdı, attı ve bana "Efendim siz lâkırdı anlamıyorsunuz. Şevketlû Efendimize muntazam bir bütçe takdim edeceğim ve öyle bir bütçe isterim," diyerek, üst perdeden bir çıktı. Ne dersin? Desek de kime anlattırın? Ben de nezarete döndüm, santimi-santimine bir bütçe yapıp götürdüm, verdim. "Hah işte böyle," diyerek dürdü, büktü. Bir arz tezkiresiyle yukarı gönderdi!" Bu hikâyeyi söylemekten garezim, Mahmud Nedim Paşanın iğfalâtından bir nebzecek bahsetmek ve o zamanlar işlerimizin ne suretle görüldüğünü anlatmaktır."

İbnülemin Mahmud Kemal Bey, Evkaf Nazırlığı münasebetiyle, Şirvanizade Rüştü Paşanın yazdığı tercüme-i halinde, istidadını ve idaresi tarzını gösteren, şu hâdiseyi kaydediyor:

“Mahmud Nedim Paşa müşarunileyh, Şirvanizade Rüşti Paşa ile Zabtiye Nazırı Hüsnü Paşa ve zevat-ı sairenin nefyini Meclis-i Vükelâ’da mevki-i müzakereye koydurduğu sırada Şûrayı Devlet Reisi Yusuf Kamil Paşa “Bu misillü icrâât-ı keyfiyye kaide-i madelet ve usul-ü Tanzimata mugayirdir,” diye şediden muhalefet eyledi. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nazırı Mütercim Rüşti Paşa reis-i müşarunileyhe peyrev oldu. Sadr-i müstebid, reis ve nazırı muhalefet-i sedidelerinden bahisle Atebe-i Mülûkâne’ye şikâyet ederek azillerine İrade-i Seniye istihsal eyledi.”²⁰

Mahmud Nedim Paşanın ikiyüzlülüğüne bir misal de Prens Mustafa Fazıl Paşanın Adliye Nezaretî’nden infisali hâdisesinde takındığı tavır ve harekettir.

Mahmed Galib ve Ali Rıza Beyler tarafından yazılan makaleler serisinde (Ontüçüncü Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali, Peyam Sabah, 26 Kânunusâni 1336) hâdise şöyle kaydedilmiştir:

“Müşarunileyh (Mustafa Fazıl Paşa) Adliye Nazırı olmak hasebyile Meclis-i Vükelâ’da iken o gün Sadrâzam Mahmud Nedim Paşa Saray’da bulunup, Babiâli’ye gelememiş olduğundan nâşi meclise Şeyhülislâm Muhtar Molla Bey riyaset ediyormuş. Akşama doğru Fazıl Paşa, o gece Hafız Ömer Efendi ve Saib Bey gibi dostları med’uv bulunup bütün yemekler dahi deniz mahsulü olmak üzere tertib edildiğinden, yalisına erkence varabilmek üzere avdetine müsaade buyurulmasını Makam-ı Riyaset’e beyan edip, meclisi terkedeceği sırada Sadrâzam meclis odasına girmiş ve Fazıl Paşanın gitmek üzere olduğunu anlayıp, sebebini öğrenince “Keşke işim olmasa da bendeniz de o şetairetli meclisinizden istifade etse idim,” gibi iltifatlı sözler söylemiş ve Fazıl Paşanın avdetini müteakib, cebinden bir kâğıt çıkararak, lieclilmütalea Hariciye Nazırı bulunan Server Paşaya uzatmış. Server Paşa kâğıdı

²⁰ Evkaf-ı Hümayun Nezaretî’nin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nüzzarın Teracimi Ahvali, s. 130.

okuyunca, bozulmuş ve onun bu haline dikkat eden Sadrâzam "Paşa hazretleri niçin teessür buyurdunuz," demekle Server Paşa telâş ederek "Hayır efendimiz, neye teessür edeyim," cevabını vermiş. Meğer o kâğıt Fazıl Mustafa Paşanın Adliye Nezareti'nden azliyle Yusuf Kâmil Paşanın nezaret-i mezkûreye nasbına dair İrade-i Seniye'yi hâvi tezkire imiş. Badehu tezkire meali meclis heyetine tebliğ olunup, icra için de daire-i teşrifata havale kılınmış. İşbu infisal-i müş'ir olan tezkire-i samiyeye ise Fazıl Mustafa Paşa dostları ile eğlen-diği bir sırada kendisine vâsıl olup, bittabi o meclise bir so-ğukluk getirmiş ve Mahmud Nedim Paşanın da galiba aradığı bu imiş."

Kendisini yakından tanımış ve bir zamanlar, kendi tâbi-rince, "mümaşât ve icraatına muavenet" etmiş olan Cevdet Paşa da Mahmud Nedim Paşanın fikirlerini makul bulmu-yor ve doğru sözlü adamlardan hoşlanmadığını söylüyor. Cevdet Paşa, Maraş Valiliği ile İstanbul'dan çıkarıldığını yazarken (Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz 46, Sahi-fe 218) diyor ki:

"...Seksen dokuz senesi evailinde Cebel-i Bereket ve Ce-bel-i Kozan dâhil olmak üzere icad olunan Maraş Valiliği uh-demize tevcih olundu. Çünkü Mahmud Paşaya haylice mü-maşât ve icraâtına muavenet ettim ise de pek nâmakbul olan efkânna muhalif reyde bulundum. Muvafakat ve muhalefe-tim gayet halisane ve bi garezane ise de, Mahmud Paşa bana gücendi ve hakkımda şüphelere düştü.

Mahmud Paşa kendisine karşı doğruca söz söyleyecek ze-vatı İstanbul'dan def ve ihraç etmek kaydında bulunduğun-dan, bizi dahi Maraş Valiliği ile aceleten İstanbul'dan çıkardı."

İstanbul'a gelen Midhat Paşa, hemen, o günlerde Mah-mud Nedim Paşanın yerine Sadrazam olduğundan, Maraş Valiliği'ni lâğvettirerek, Cevdet Paşayı Ahkâm-ı Adliye Aza-lığı ve Mecelle Cemiyeti Reisliği ile İstanbul'a getirtti. Cevdet Paşanın Maraş Valiliği, kendi tâbirince "Nezr-i Mevlevî üze-

re on sekiz gün Maraş'da valilik ettikten sonra İstanbul'a avdet etti."

Cevdet Paşa, Mahmud Nedim Paşayı istihlâf eden Midhat Paşanın kendisini İstanbul'a getirttiğini yazdıktan sonra Sadaret Makamı'nın tebeddüllerinden bahsederken şunları yazıyor:

"Mahmud Paşanın nâbeca evzaindan büyük, küçük kâffe-i memurin dilgir ve müteneffir olmuş olduğundan Midhat Paşanın Sadareti umumun memnuniyetini mucib olmuş ise de, o dahi mülâhazasız ve bir işin sonuu saymaz bir zat olduğundan, çok duramayıp, evasıt-ı Şabanda azil ile yerine Büyük Rüştü Paşa Sadrâzam oldu. Rüştü Paşa Makam-ı Sadaretin vaz'ını vikaye kaydında bulunup, Mahmud Paşa ise Babîlî'den bu vak'a ve haysiyyet-i ref ve izale etmiş ve alel'umum vüzera ve memurin-i sairede kadir ve itibar bırakmamış olduğundan Rüştü Paşanın vaz' ve vakarı Mabeyn-i Hümayun halkına ağır geldi. Hafifülmeune bir sadrâzam arandı. Hemen sene-i merkume Zilhiccesinin on yedisinde Rüştü Paşa azil ile Mansıb-ı Sadaret Sakızlı Esad Paşa uhdesine tevcih olundu."

Yine Cevdet Paşa, daha aşağıda Şirvanizade Rüştü Paşadan bahsederken diyor ki ;

"Mahmud Paşa; Makam-ı Sadaret'i tesmim etti. Devletin vaz'ını bozdu. Tavnı değiştirirdi."

Yine Cevdet Paşa "Ma'ruzat"nın diğer bir yerinde (Sahife 109) Mahmud Nedim Paşa ile arasında çıkan ilk ihtilâfın, ikinci Sadaretinde "Avusturya Sefaret'i'ne hulûs için Bosna ve Hersek çiftlikleri hakkında Devletçe bir nizam yapılmak üzere, şimdilik eshab-ı alâkaya ait olan Ağalık hakkının alınmasının geri bırakılmasına dair, Bosna Valisi'ne yazdırmağa karar verip kendisinin geri bıraktırdığı emirname-i sâmiden ileri gelmiş" olduğunu kaydetmiştir.

Mahmud Nedim Paşa; işlerinden ve hallerinden memnun olduğunu beyanla taltif vaadinde bulunduğu memurları, birkaç gün sonra değiştirdiği vâki olurdu. Bilâhare Sadrazam olan Said Paşayı, Sadaret Mektupçuluğu'ndan Maarif Mektupçuluğu'na tahvil ettirmiş olması, bunun sarih bir misalidir. Said Paşa "Hatırat"ında (Cilt 1, Sahıfe 6-7) bunu şöyle kayd ediyor:

"Sadaret Mektupçuluğum Hüseyin Avni Paşa, Esad Paşa ve Mahmud Nedim Paşanın zaman-ı sadaretlerine müsadiftir. Hüseyin Avni ve Esad Paşa merhumların teveccüh ve itimadlarına ve ekser mesalihde fikrini beyan etmek için müsaade-i tammelerine mazhar olmuştum.

...Mahmud Nedim Paşa tarafından ise muamele-i makûse ve garibeye tesadüf ettim. Şöyle ki, Sadareti akabinde Bosna ve Hersek'in ıslah-ı idaresine ve vilâyat-ı mecalis idaresinde bulunun âza-i Hristiyanıye taraftarlarından beyan olunacak efkâr ve âranın istihfaf olunmamasına dair kaleme aldığım iki tahrirat, ki suretleri evrak-ı mütemmime kısmında görülür (numara 4-5). Bunların müsveddelerini okuduktan sonra her nasılsa takdir etti ve müntazar olmadığım halde beni kariben Müsteşarlığa tayin edeceğini tebşir eyledi. Lâkin bir hafta sonra Maarif Mektupçusu Memduh Bey (Memduh Paşa) ile becayış-i memuriyetimi icra eylemişti. Bu becayışın lüzumuna dair Mahmud Nedim Paşanın yazdığı istizan tezkiresinde "Sadaret Mektupçuluğu'nun emniyete mensubiyeti" ibare-i naşenidesi vardı ki, Paşanın bu ibareden maksadı, Hüseyin Avni Paşaya mensubiyet-i mevhumemi ve bu kaziye kendisince salib-i emniyet olduğunu telmih imiş. Hâlbuki benim kimseye nisbet-i mahsusam olmayıp, Ticaret Nezareti'nde Mahmud Paşanın ve Sadaret Mektupçuluğu'nda Hüseyin Avni ve Esad Paşaların takdirlerini celbedişim, vezaif-i memuriyeti, hüsn-ü ifa için sarfeylediğim mesai eseri idi.

"...Mahmud Nedim Paşanın gayr-i muhik muamelesi beni dilgir etmekle memuriyet-i cedideden tahrîren istifa eyledim (Numara 6). Kendisi istifayı red ettiyse de, ben kabul ettirilmesinde musir oldum. Nihayet Şurayı Devletin bazı azası

ile sair zevattan teşkil olunan Meclis-i Ticaret ve Ziraat Azalığı'na tayin olundum."

Ali Fuad Bey, "Servetifünun"daki "Rical-i Mühimme-i Siyasiye" başlıklı yazılarından birinde (numara 1529 - 55) Dahiliye Nazır Said Efendiye atfen şunu yazıyor:

"Sadaret Müsteşarlığı'nda bulunduğum sırada Said Efendinin bir gün yanına gittiğimde Mahmud Nedim Paşa, Şeyhülislâm Molla Bey (Ahmed Muhtar Bey) ve Mütercim Rüştü Paşa ile birlikte oturuyorlardı. Mahmud Nedim Paşa cihet-i adliyyeye havale edilmiş olan bir meselenin arzu ettiği bir şekilde hükme iktiranı lüzumundan bahsediyordu. Rüştü Paşa mahkemeler üzerinde icrayı tesir edemeyeceğinden bahisle beyan-ı itizar eyliyordu. Kendisi "Hayır hayır, öyle olmak lâzım gelir," diye ısrar gösteriyordu. İş uzayınca Molla Bey "Bari bize havale ediniz de biz bir çare-i hal bulalım," (o zaman mehakim-i şeriyeye ve adliye havale üzerine iş görürlerdi) diye meyancılık etmek istemesiyle, "Bu size ait bir iş değildir," diyerek ona da çini cebin gösterip Rüştü Paşaya karşı ısrarda devam etti. Bunun üzerine Rüştü Paşa hiddetle "Gayri efendim, ya ben fikrimi anlatamıyorum yahud siz lâkırdı anlamıyorsunuz," deyip kalktı, gitti. Müşarunileyh odadan çıkar çıkmaz, Mahmud Nedim Paşa cebinden bir İrade-i Seniye çıkararak mevki-i icraya konulmak üzere bana tevdi etti. Meğer Rüştü Paşanın azli için İrade-i Seniye istihsal eylemiş ve o yolda ısrarı ise, kendisini sıkmak maktına mebni imiş."

Yine Ali Fuad Bey, Mahmud Nedim Paşanın sık sık memur değiştirdiğinden bahsederken şunu yazmıştır:

"Kendisine hususiyeti olan bir zat ne maksadla böyle sık sık memur tebdil etmiş olduğunu bilâhare sual etmesi üzerine "Memur tayini müsvedde tanzimine benzer. Bir adam bir müsveddeyi yapar, sonra okuyup bezenmediği yerlerini tasvih eder, bir daha okur, yine beğenmediği yer varsa, onu da tebdil eyler, nihayet fikrine muvafık bir şekil tekarrür eder," demesiyle, o halde "Sadık Paşa, Yusuf Paşa gibi muktedir zevatı azil ile Kartallı Emin Efendi (Paşa) gibi kimsece tanınır

takdir edilmemiş bir adamı niçin Maliye Nezareti'ne ta'yin ettiniz," diye mukabelede bulununca, o da "Kartallı Emin Efendi olduğu için hoşla gitmemiş olacak," cevabını vermiştir."

Mahmud Nedim Paşanın sadareti esnasındaki hâdiselerin en mühimlerinden biri, faizlerin yarı yarıya indirilmesi keyfiyeti idi. Dâhilde ve hariçte büyük bir tesir hâsıl etmiş olan bu mali hâdiseyi tetkik eyleyen müderris İbrahim Fazıl Bey, (İstikrazat-ı Ârûme, Sahife 265-284) ona tekaddüm eden vaziyeti tahlil ettikten sonra, buna dair olan karara intikal ediyor ve şunları yazıyor:

"İşte önu arkası düşünölmeksizin aktedilen bu istikrazat neticesinde, 1875 tarihinde devletin vaziyeti artık bunların mürettebatını ödeyemeyecek bir hale gelmişti. Zaten borç daha son haddini bulmazdan evvel, devlet 1866-1871 senelerinde iki kerte tekasiti vaktinde ödemeyerek tehir etmeğe mecbur kalmış, nihayet bankerlere el avuç açarak incaz-ı vaad eyleyebilmişti. 1875 tarihinde ise borç, bu son tarihlere nazaran üç mislini bulduğu gibi, faiz miktarı da, 300 milyon frank yani Türk lirası olarak 13 milyon lira gibi muazzam bir yekûna bağı olmuş bulunuyordu. Hâlbuki aynı senenin bütçesine bakacak olursak, kâğıt üzerinde 22 milyon lira 570 milyon frank olduğunu görürüz. Lâkin bu bütçe de samimî ve hakikî bir bütçe olmaktan çok uzaktı. Meselâ, aşar varidatı 9 milyondan fazla olarak gösterilmişti. Hâlbuki bu vergi ancak Meşrutiyette 9 milyon lirayı bulmuştu. 9 milyon lira kıymetinde şüphesiz birkaç milyon lira raddesinde bir fazlalık vardı. Keza tütün 1,5 milyon lira tahmin edilmişti. Lâkin Muharrem karnamesinin neşrinden evvel tütün varidatının yedi sekiz yüz bin lirayı geçmediği muhakkaktır. Keza pul resmi için gösterilen 500 bin lira o zamana göre tahakkuk edemeyecek bir meblâğdı. Diğer varidat tahminatında da aynı veçhile kabartmalar mevcuttu. Bütçeyi böyle kabartmaktan takip edilen maksatlardan biri de mukrizlere vaziyeti daha şaşaalı göstermek ve

itibar-ı devleti calı birtakım tedbirlerle müdafaa eylemekti. Bir taraftan bu fazla tahminlerden, diğer taraftan tahakkukatın bir kısmının bakayada kalmasından dolayı hakikî bütçe 17-18 milyonu tecavüz edemez. Bu bütçe ile evvelâ 13 milyon düyun-u gayr-i muntazama faizleriyle 14 milyon liralık istikrazat-ı hariciye mürettebatını ödemek ve kalan 2-3 milyon lira ile de devletin bütün idaresini temin eylemek mümkün bir şey değil idi. Başka hiçbir sebep olmasına, yalnız bu sebep, tatil-i tediyat hususundaki ısrarı göstermeğe kâfi idi. Bu sebebe bir de 1875'den sonra devletin düçar olduğu müşkülât-ı iktisadiye ve idariye ve siyasiyeyi de ilâve etmek icabeder. Bununla beraber 1874'de mahsul de fena olmuştu. Hükümet kahta mâni olmak için vilâyata nakten muavenette bulunmağa, hububat ve tohumluk tevziine mecbur kalmıştı. Ertesi sene Bosna Hersek isyanı alevriz olmuştu. Bu isyan bilâhare devleti senelerce uğraştıracak olan ihtida Karadağ, Sırbistan ve nihayet Bulgaristan ihtilâlatının bir mukaddimesiydi. Bunların arkasında Rusya ve Avusturya vardı. Rusya harbe girmek için bahane arıyordu. İşte bu siyasî vaziyette Hersek İsyanı'nın istidadını müteakib 1875 Ağustos nihayetinde mevki-i iktidara gelen Mahmud Nedim Paşa bütün bu esbabın telâhukiyle düyun-u hariciye mürettebatının tecil-i tesviyesi hakkında bir tedbir aramak ihtiyacını hissetmiş ve mumaileyhin taht-ı riyasetinde Adliye Nazırı Midhat, Serasker Rıza, Maliye Nazırı Yusuf Paşalarla Sadaret Müsteşarı Said Efendiden mürekkebe bir komisyon, düyun-u umumiye faizlerinin nısfına tenziline karar vererek, istihsal edilen İrade-i Seniye üzerine 16 Ramazan 1292 (6 Teşrinievvel 1875) tarihinde keyfiyet bağteten gazetelerle neşredilmişti. Mahmud Nedim Paşa keyfiyeti birkaç gün sonra Heyet-i Vükelâ'ya tasdik ettirdiği gibi, bu kararın aleyhine piyasalarda hâsıl olan cereyan-ı efkân yatıştırmak için 9 Ramazan 1292 tarihli, Cevdet Paşanın kaleminden çıkan, bir izahname daha neşrettirmiştir.

Hiç kimsenin intizar etmediği ve belki de 1874 istikrazının muvaffakiyetle devlet mâliyesinin Avrupa'da o kadar fena görülmediği bir zamanda vâki olan bu nısfen tebcili düyun-u hükümet bütçede beş milyon lira ve hattâ bundan daha fazla

açık mevcut olduğunun hiç kimse tarafından meçhul bulunmadığını ve bu vaziyet karşısında istikrazata bankalara müracaat etmenin bir borcu ödemek için diğer bir borç aktetmekten ve binnetice yeni faizlerin zammı ile açığı tezyitten başka bir gayeye vâsıl olamayacağı ve bunun da devletin bütün itibarını mahveyleyeceği ve nısfen tecil-i düyun suretiyle bir tedbir almanın bizzarure vâki' olacak tatil-i tediya bir ilâç olacağını ve bunun mukrizlerin de menfaatine olduğunu ortaya koymakta ve işbu tedbirden sonra mukrizlerin temini için tayin edecekleri sendikaların emrine gümrük varidatı ile tütün, tuz, mısır vergilerinin tamamını ve bunların adem-i kifiyesi halinde ağnam varidatını tahsis eylediğini ilân eylemekte idi. İzahnanede ise her nevi şüpheleri men ve izale maksadıyla 1- Dahilî ve haricî düyun faiz ve resülmal tediyaatın beş sene müddetle nısfına indirildiği, 2- Nısf-ı diğerinin %5 faizli senedat halinde verileceği, 3- İlânname ile bildirilen varidatın bu babda kafiyyen tahsis olunduğu 4- Beş sene hitamında nısf faize mukabil verilmiş senedat tediye olunmazsa, müddeti tendid olunup, en evvel itfa edilecek karşılıkları buna teminat olarak gösterileceği teyid ve izah olunmakta idi. Hariciye Nazırı Saffet Paşa, ayrıca ecnebi memleketlerdeki Osmanlı süferasına keyfiyeti matbuat vasıtasıyla ecnebi dayinlerin ittilâna vaz' etmelerini ve icabeden sendikaların teşekkülü hususunda Osmanlı Bankası'nın Devlet bankası sıfatı ile hareket etmesinin kendisine isar olunduğunu bildirmişti. Faizlerin nısfına mukabil %5 faizli tahvilât verileceği hakkındaki kararın bir neticesi olarak 30 Ramazan 1292 tarihli bir kanun ile bu hususa hasredilmek üzere 35 milyon liralık tahvilât ihracı tekrar etmiş ve bundan dolayı, işbu tahvilât "Ramazan Tahvilâtı" namıyla muanven olarak kalmıştır. Nısfen tecil-i düyun kararı gerek dâhil memlekette piyasada ve gerek memleketin haricinde pek ziyade hayret ve infial ile karşılanmış, Avrupa'da efkâr-ı umumiye ve matbuat memleket aleyhine ateş püskürdüğü gibi, Babîâlî'ye her taraftan protestolar yağmıştır. Devletin birçok gavail-i dâhiliye ile muhat bulunduğu, her taraftan müdahalat-ı siyasiyeye maruz kaldığı bir zamanda dayinlerle bir itilâf-ı mütekaddim olmaksızın veya mukrizle-

rin mensup olduğu devletlerle siyaseten anlaşmağa çalışmaksızın kâfi tediyat yalnız krediyi mahvetmekle kalmamış, böyle müşkül bir devirde bütün dünyayı memleket aleyhine ayaklandırarak, siyaseten devletin bilcümle müzaheretlerden mahrum münferid bir halde kalması neticesini tevliid etmiştir. Birçokları ezcümle “Tabsirai İbret”te Midhat Paşa, Mahmud Nedim Paşanın “Böyle bir karar-ı Heyet-i Vükelâyı devletlerin müzaheretini temin eylemiştir,” diye iğfal ederek yalnız Rusya sefiri İgnatıyef’in taht-ı teşirinde olarak ittihaz ettiğini iddia ederler. Gerçi Mahmud Celâleddin Paşa “Mirat-i Hakikat”te bu hususta Mahmud Nedim Paşanın Rusya ve İngiltere sefirlerine açıldığını ve kendilerinin muhalefet göstermediklerini, hattâ İngiltere sefirinin, İngiltere buna dair 12 tahrirat gönderdiğini bu babda irade istihsali için takdim edilen arz tezkiresinde “İşin müteallik olduğu sefaretlerin dahi böyle bir icraata bir şey denilemeyeceği” ifadesiyle, Mahmud Nedim Paşanın bunu kastettiğini iddia etmekte ve Mahmud Nedim Paşa da kendisini buna yakın surette müdafaa eylemekte ise de, bu keyfiyet şayan-ı tevsik olduktan maada, bu kadar mühim bir kararın mahrem bir ifade-i şifahiyeye iştinad etmesi pek gariptir. Herhalde muhakkak olan bir şey varsa, vaziyetten Rusya’nın pek ziyade istifade ettiği, dâhilî tahrikât-tan sonra tatil-i düyunu haricî tahrikât için büyük bir nimet telâkki eylediğidir. Devlet bu yüzden tâ Ayastefenos Muahe-desi’nin neticesine kadar bütün Avrupa’da hiçbir müzaherete malik olmaksızın bilâkis her taraftan adavet hisleriyle muhat olduğuna halde yalnız başına kalmıştır.

Maamafih, bundan sonra artan müşkülât-ı dahiliye ve hariciye maaalesef nusfen nakit, nusfen tahvilât olarak tediye kararının devamı tatbikine de imkân verememiş, bu karar ancak 1876 senesinde tatbik olunmuştur. Ertesi sene ihtidasından itibaren müşkülât hasebiyle tediyat, ihtida tehir olunmuş ve nitecede büsbütün kat’ olunmuştur. Bu suretle devlet için fiilî ve tam bir iflâs vaziyeti tehaddüs etmiş oluyordu.”

O zamanı idrak etmiş ve işe yakından temas eylemiş olan Mahınud Celâleddin Paşa “Mir’at-i Hakikat” adlı eserinde (Cild 1, Sahife 65) şunları yazıyor:

“... Mahmud Nedim Paşa; evvelâ bir husus için Adliye Nazırını Midhat Paşa ve Serasker Rıza Paşa ve Hariciye Nazırını Saffet Paşa ve Ticaret Nazırını Mahmud Paşa ve Maliye Nazırını Yusuf Paşa ile Sadaret Müsteşarı Said Efendiden mürekkebe bir encümen-i hasda mevki-i müzakereye koyup İngiltere ve Fransa sefaretlerinin buna bir şey denilemeyeceğini tahriren ve şifahen beyan eylediklerinden dahi bahsederek kaleme almış olduğu karnamneyi bu heyete kabul ve imza ettirmiş idi ki, hulâsa-i ahkâmı bilumum düyun-u muntazama faizlerinin beş sene hitamına kadar nısıf nakten ve diğer nısıfını da yüzde beş faizli bir senet ile ifa olunacağını ve ileride müsaade-i mâliyyeye göre teshilât-ı mümkünâ dahi gösterileceğini ve bu veçhile eda olunacak nısıf faizlerin tekasit-i gümrtük, tuz ve tütün varidatı ve Mısır vergisi ile te’min kılındığını ilândan ibaret idi. Dâhilen ve haricen hiç kimsenin hayalhane-i hatırına gelmeyen böyle bir karnamenin neşir olunduğu gün, âlem birbirine girip fart-ı hayret ve dacetten suret-i ilâna herkes bir türlü mânalar vererek ne yapacağını şaşırdı ve nice bin adam gani iken fakir oldu. Halk bu muamele-i nageh zuhur ile rencur iken dâhilî meclisi meşveret olan zevatın ekseri bir gün evvel verilen karar üzemie Galata mezadında aşağı bedel ile hafiyyen mubayaa etmiş oldukları tahvilâtı fark fiyatından binlerce altın kazanmakla iştigal eylediler. Üç gün sonra Mahmud Nedim Paşa karar-ı maslahatı Meclis-i Vükelâ’nın heyet-i umumiyesine dahi tasdik ettirip, evvelki karnamenin tefsir-i ahkâmını hâvi bir ilânname neşir eyledi ki, onda dahi imhal olunan nısıf faizler için verilecek senedat-ı cedidenin bedeli beş sene sonra tediye olunamazsa, en evvel müddeti münkaziye olacak bir istikraz-ı haricinin hitam-ı tediyesine kadar imhal ile o istikraza mahsus teminattan ifa olunacağı gösterilmiş idi. Bunun üzerine için renk ve şekli anlaşılmakla istikrazat-ı esham-ı umumiye ve demiryolları tahvilâtının itibarına defaten sekte gelip, tekasi-i mürettebesinin şu tenzilat-tan sonra ita olunacağına dair olan teminat-ı resmîyeye hiçbir

tarafından itimat olunmadı ve şu karar Fransa ve İngiltere ahali-sine pek giran gelerek, senedat hâmilleri, sefirlerimizi tahkire başladıkları gibi, gazeteler şedidülmeal bendler neşriyle "Türkler bizi dolandırıp altınlarımızı sefahet uğurunda telef ettiler. Bunların bekası Avrupaya muzırdır," nidaları ile me-saim-i âlemi doldurdular ve İngiltere Parlementosu'nda Glâdston gibi eşiddayı muhalifin uzun uzun nutuklar iradî ile efkâr-ı umumiyeden Osmanlı taraftarlığını çıkardılar, Mah-mud Nedim Paşa işbu tenzil-i faiz meselesinden dolayı her ta-raftan çıkan şiddetli sesler ve her lisandan işitilen tarizli sözler arasında nısıf faizlerin tediyesine iktam eylemişti. Lâkin hazi-ne-i devletin iktidarı tenzilâtta sonra dahi faizleri ödemeğe mütehammil olmadığından, vilâyat emvalinden ne kadar ak-çe istihsal olunur ise masarif-i saireye verilmeyip İstanbul'a celb olunduğu halde, ancak bir taksitin ifasına çare bulunabil-di. Devlet-i Âliyye'nin müstakrizat-ı hariciye ve demiryolları tahvilâtı ve esham-ı umûmiye bedelâtı olarak düyun-u mun-tazaması iki yüz milyon lira raddesine balığ olup, eyadi-i nâsda bulunan esham-ı umumiyenin kıymeti itibariyesi yüz altı milyon lirayı tecavüz etmiş ve bu eshamın kırk milyon li-ralığı kaimeyi ilga için Cûlus-u Abdülâziz Hanî'yi müteakib icra olunarak yirmi iki milyon iki yüz elli bin liralığı dahi Şir-varizade Rüştü Paşa ve kırk dört milyon liralığı Hüseyin Av-ni Paşa Sadaretlerinde düyun-u gayr-i muntazamayı eda ni-yetiyle çıkarılmış olduğu halde, bir sene içinde on beş yirmi milyon lira düyun-u müteferrika peyda olup, bu ise her sene ilân olunan muvazene cetvellerinin hesab-ı sahiha müstenid olmamasından ve devair-i devletin hiçbir tahsisatıyla idare-i umur edip de meslek-i sefaletten kurtulmağa çalışmamasın-dan neşet etmekle müşkülât-ı maliye hakikaten fevkalâde bir tedbir icrasına mecburiyet verecek dereceye gelmiş idi. Ancak devletlerin istikrazatı ile beyneleşhas vuku bulan müdayena-tın kanun nazarında hiçbir farkı olmayıp, iki kişi beyninde ik-raz ve istikrazdan dolayı münakid bulunan mukavele-i âki-dinden birinin hodbehod fesh ve tağyir ettirmeğe hakkı ola-madığı gibi, medyun olan bir devletin dahi dayinlerle aktey-lediği mükavelâtı bir hareket-i hodserane ile bozmağa salâhi-

yeti olmadığı ve bu esas-ı hürriyeti tamme ve hukukperverane içinde yaşayan Avrupa milletlerince pek ziyade muhafaza olunduğu hâlde, Mahmud Nedim Paşa balâda zikrolunan icat-ı faiz kararını dayınlerin rızası olmaksızın icra ve ilân eylemesi üzerine, haricen ve dâhilen devlet ve padişah hakkında azim bir nefret hâsıl olmakla ne yapacağını şaşırmuş idi. Hattâ vükelâdan muhalefeti olan zatlar tenzilât karnâmelerini kendisiyle birlikte imza etmişler iken, efkâr-ı nâsın galeyanından istifade ile takbif ve tarize başlayıp maslahatın mesuliyetini Mahmud Nedim Paşanın üzerine ettiler.”

Kararnameyi imzalamış olanlardan biri olan Midhat Paşa, hatıratında (Tabsira-i İbret, Sahife 155-156) şunları yazmıştır:

“... Mahmud Nedim Paşanın kâffe-i mesaisi Mabeyn-i Hümayun’a akçe yetiştirmeğe ve General İgnatıyef ne derse, onun mucibiyle hareket eylemeğe münhasır olup hâlbuki Hersek İsyanı günden güne tevessü ettiğinden Sırbistan ve Karadağ muharebeye hazırlanmış ve Bulgaristan’ın her tarafı Rusya’dan ve Sırbistan’dan gelen müfitlerle dolup, oralarda dahi taraf taraf isyan ve tuğyan-ı mukaddimatı baş göstermiş iken bunları kaale bile almayıp devletin muvazene-i umumiyesini tanzim etmek ve varidatı tezyid ve masarifatını tenkis ederek fazla para arttırmak mülâhazası ile konsolid ve sair esham faizlerinin tevkiğini kararlaştırıp, iradesini tahsil etmiş ve eğerki devletin düyun-u faizi olarak tediyesine mecbur olduğu açkeyi istikraz ile tesviye etmekte olmasına nazaran bunun bir çaresi düşünölmek lâzım ise de bu iş buna dair verilecek kararna onların muvafakatleriyle olmak iktiza edeceği derkâr olduğu halde, Mahmud Paşa bunâ dair Mabeyn-i Hümayun’a yazdığı takririnde işbu kararın düvel-i ecnebiye sefaretleriyle bilmüzakere onların dahi muvafakatleriyle yapıldığını temin ederek hem Padişahı ve hem de muteriz olan vükelâyı aldatmış idi ki, sonradan meydana çıkmış olduğuna binaen bu ahval cümleye mucib-i taaccüb ve hayret olmuştur.”

İşe yakından vâkıf olan Cevdet Paşa da “Ma’ruzat”ında (Tarihi Osmanî Encümeni Mecruuası, No. 47, Sahife 281-282) bu mühim mâli hâdiseyi kaydederken Mahmud Nedim Paşa

hakkında bazı izahat veriyor ve Maliye Nazır Yusuf Paşa lehine kalem yürütüyor:

“Mahmud Paşa evvelki sadaretinde umumen memurini dilgir etmiş ve hakkında kimsenin emniyyet ve itimadı kalmamış idi. Bu defaki sadaretinde ise bütün bütün efkâr-ı umumiyeye karşı bir hal ve harekette bulunmuştur. Sakalını Rusya elçisi İgnatiyef’in eline verdi. Babiâli’nin nüfuzu Rusya sefaretine geçti diye efkâr-ı umumiye onun aleyhine düştü. Kendisi ise kâffe-i icraâtı Zat-ı Şahane’ye atfetmekle efkâr-ı umumiyenin husumeti Saray-ı Hümayun tarafına döndü ve müşkülât-ı mâliyenin hallie tesaddi ettiği sırada, esham-ı umumiye faizlerinin rısfı kat’a karar verip ancak bunu gayet hafî ve mektum tutmuştu. Bir gün akşam saat onbirden sonra Kâmil ve Midhat ve Saffet ve Maliye Nazır Yusuf Paşaları sadaret odasına celb ederek, hemen buna karar verdirip, arz ve serian İrade-i Seniyyesini istihsal ile ferdası mevki-i icraya koyuvermiştir.”

Berveçhi balâ akşamüstü buna karar verilince Yusuf Paşa, ferdası piyasada bir büyük kıyamet kopacağını derhatır ederek, Maliye Nazır olduğu cihetiyle geceleyin konsolide oynamış olmak gibi bir su-i zandan kendisini vikaye zımında bir tarafa gitmeyip, Mahmud Paşa ile birlikte doğru onun konağına gidip, gece saat altıya kadar onun yanında kalmış ve nihayet Mahmud Paşa hareme gidince o dahi hanesine gitmiştir.

Biçare Yusuf Paşanın epeyce konsolidesi olduğu halde âmmenin zararından istifade etmiş olmamak için kendi konsolidelerini bile tebdil ettirememiştir.

Midhat Paşa ise geceden kendi sarrafı ile haberleşip ferdası kenüz keyfiyet duyulmadan kendi hesabına külli konsolid satmış olduğu haber alınmış ve bir iki saat sonra keyfiyet ilân olununca esham-ı umumiyenin fiyatı defaten nısfâ tenezzül etmekle Midhat Paşa bundan meblağ-ı külliye kazanmış ise de, damen-i iştiharı lekelenmiştir. Diğer rüfekasının muamelelâtı meçhul olup fakat Mahmud Paşa ile Rusya Elçisine men-

sub olan sarraflar külliye-tli kâğıt satıp meblâğ-ı külliye ka-zanmış oldukları tahakkuk etmiştir.

İgnatıyef bu veçhile kendisince hayli servet kesbettiği gibi, devletinin politikasına dahi büyük hizmet etmiştir. Çünkü Rusyalının Devlet-i Aliyye hakkında dergar olan su-i niyyatına Avrupalı ve alelhusus İngiltere milleti set çekmekte olup faiz-lerin böyle bir vaz'ı hodserane ile tenzili ise, ellerinde Devlet-i Aliyye eshamı bulunan Avrupa ahalisinin husumetine sebep olmakla Rusya Devleti, Devlet-i Aliyye hakkında ma fizzami-rini icraya fırsat bulmuştur. Ve ondan sonra İngilizlerin Dev-let-i Aliyye'ye husumetleri tezayüd etmekte bulunmuştur.

Elhâsıl dâhilen efkâr-ı umumiye devletin muamelâtından nâhoşnud olduğu gibi, bu icrâât-ı mâliyeden nâşi, Avrupa halkı dahi Devlet-i Aliyye'den müteneffir olmuştur."

Mahmud Nedim Paşanın tecil kararı dolayısı ile Avru-pa'da yükselen itiraz sadaları arasında makul bazı fikirler dermeyan edenler de oldu. Lâyihası ile şöhret bulan "Ha-mond" işte onlardan biridir.

Bu meselenin tevliid ettiği buhranı bir broşür halinde o vakit cem' ve Avrupa'da neşreden Ali Suavi Efendi, "Ha-mond'un Teklifine Dair Paris'te Neşrolunan Risale" yazdığı mukaddimede diyor ki:

"Akıbet bir gün geldi ki, devlet faizleri veremeyeceğini zımnen ikrar eyledi. Beş sene için nısıf faiz verilmesini ve nısıf-ı ahar için otuz beş milyon liralık kâğıt çıkarmasını tedbir eyle-di. Avrupa'da alacaklılar bu tedbir aleyhine kıyam eylediler. Eski dostları dahi düşman oldular. Bu hal üzerine bir zat dev-leti mühlikeden kurtarmak için bir tedbir düşündü. Öyle bir tedbir ki, devlet şimdi nısıf faiz için hazırladığı paradan ziya-de vermesin ve bununla beraber, şu para faizleri nısıf değil, kel-evvel bütün vermeğe kâfi olsun ve bu kifayet sebebiyle hep alacaklılar memnun kalsınlar ve hem de yeni istikraz ya-pılmağa hacet kalmasun. Böyle bir tedbiri pek kolay buldu ve Devlet-i Osmaniye'nin bekasına taraftar olan bazı zatlarla bu babda istişare eyledi. Tedbiri taksin olundu. Kaleme aldığı

“Hamond defteri” tab edildi. Alacaklıların teşkil ettikleri şikâyet komitelerine arz edildi ve güzel nasihatlarla tefhim kılındı. O tedbir, o nesayik sarraflar usulünce ve lisanınca olmayıp din ve insafça olduğundan, insanlara tesir etti. Cünun derecesine kabarmış olan şikâyetleri yendi ve bastırdı. O tedbir ne idi tarif edelim. Pek kolay, herkes anlar. Devletin 197 milyon liralıktan ziyade borcu var. Amma devlete aslı olan 212 milyon lira tamam verilmedi. Bazı istikrazda yüz yerine seksen, kiminde yetmiş ve altmış ve kırk beş verildi. Öyle ise devlet yüzden borçlu olmasın ve faizi yüz üzerinden vermesin. Hasılat-ı hakikiye hesabı ile versin. Verilmeyen milyonlar işte bu hesap ile tenzil olundu. Devletin 212 milyonluk borcundan seksen dört buçuk milyon liralığı indirildi. Baki için yine faizler altıdan ve beşten olmak üzere yedi milyon lira kadar senevi verilmek lâzım geliyor. Bu miktar ise devletin tansif-i tedbirinde vermek istediği paradan ziyade değil. Demek ki, bu tedbir insaf dediğimiz “Hamond Defteri”yle tenzil edilen seksen dört buçuk milyona devletin tedbir zanrı ile çıkaracağı otuz beş milyon lirayı Osmanî istikrazın cinsi zam olununca cem’an yüz on altı buçuk milyon İngiliz lirası borçtan hâk olundu. Bu hesabı kabul eden komiteler şimdi İstanbul’a adamlar gönderip, Babîâlî’ye şu hediyeyi takdim edecekler. Lâkin el’iyazübillâh Babîâlî şu aralık bir sarrafla gayri bir karara girişirse yahut istikraz-ı cedid açarsa bu hediyeiden istifade edemeyeceğinden başka hem devlet, hem de ehl-i himmet pek fena münkesir olur.”

Ali Suavi Efendi, bu mukaddimeden sonra eserine Hamond’un defterini aynen geçiriyor ve müteakiben meselenin izahına girişiyor. İstikrazlar için şu mühim sözler mundericidir:

“Fi 1854 düyun birinci kerre başlayıp bugüne dek devlet-i karını helâk eyledi. İstikraz alel’istikraz iki yüz milyon lirayı geçti. Yırmimilyon liradan ziyade olmayan varidat üzerine on dört milyon lira kadar masarifatı seneviye-i düyun bitti. Bu hal-i esef iştimal umur-u dâhiliyede o derecede karışıklığa ve seyyiata sebep oldu ki tarifi kabil değildir. Sâ’y ve zahmet ile

kapanabildiği için icab-ı şer'isiz harç etmemeğe alışmış olan Osmanlı, hazır para bulunca hazırca sarfla israf seyyiesine düştü. Birbirini vely eden fahiş faizler yığıla yığıla iş bir dereceye vardı ki, "adem-i vefayı Etrak" mislini icad etirdi."

Broşür sahibi Mister Hamond'un Niyükastel Komitesi'nde irad ettiği nutka geçiyor ve mukaddimede kaydeylettiği ihşa-î malûmatı dercettikten sonra, İngilizin nutkunun kaydine devamla diyor ki:

"Demek ki faizi beşe değil, onbire geliyor ve kırkbeş kabzededen medyun tam yüz tediyesine medyun oluyor. Bu deyn içinde bir nicesi kura ile veriliyor ki, yüz alanlar elli yerine yüz bulduklarını sezmeyerek kabzediyorlar. Bu surette kura ile bir murabaha hesabı çıkıyor ki, ez'af-i müzaafe riba oluyor. Bu husus ifsad-ı halk ve deyn değil de nedir? Kur'an ve Tevrat, ribadan nehyettiler. Bu karzları verenler, rehn-i kâfisiz fahiş faiz almak niyetiyle verdiler. Riba günahı ile müttehemdirler. Eşhastan biri müflis düşünce mahkemede kanun üzere hesabı tedkik olunsu da bulunsu ki, murabahacılar elli verip yüze borçlu ettiklerinden başka on birden, on ikiden faiz alarak duçar-ı iflâs eylemişler. Herkes "Bu tenbih ne diyor?" Evet, bugünün kanunu bir şey demiyor amma, insanlar böyle şey yapana fena insan nazarı ile bakıyorlar ve kerih görüyorlar. Şahıs ile devlet beyrinde bu mânaca ne fark var. Dayin ve medyun kelimelerinin mânası ikisinde de bir şey.

Lâkin mes'elede bir dayin bir de medyun görülüyor. Hâlbuki bir şahıs daha var. Hiç lisana alınmıyor. Bir devlet var, istikraz ediyor, bir de mürabahacı var para veriyor. Lâkin bir de halk var. Halk şol halk ki medyunun tebeasıdır. Bu mûrabahaları vergi ile veriyorlar. Bir kavmin üzerine böyle yük tahmil etmeğe ne hakkınız var. Devlet-i Osmaniye'nin tebeası ağır tekâlifle eziliyor deniyor. Ezmeseniz ya, günah değil mi?"

Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa "Mir'at-i Şüunat" adlı eserinde (sahife 54) faizin indirilmesi hâdisesi hakkında şunları yazıyor:

Avrupa'ya olan düyun, hâzinenin faizlerini edayla mecburiyet ve mâliyyede müzayaka ve zaruret bulunduğundan ve ele geçen varidat ile masarifat devair ve vilâyatı örtmek düşvar olduğundan sene içinde ve yılbaşında istikraz tarikine gidiliyordu. Şununla müstakrazat faizleri tesviye olunup üste kalan mebalîğ bolca sarfediliyordu. Bu âdet sinini medidedenberi seleften halefe müdevver bir tabiat ve hariçten borç alındıkça komisyon namı ile çekilecek nukud muamele yapanların keselerine bereket olması ile tediye-i tekasit zımında yine banka ile bermutad istikraz akt kılınmak murad olunduysa da, banka teminat maddesinde suubet çıkardı. İşin sarpa sardığını gören Mahmud Paşa, Avrupalıların ödenmesi elzem faizlerin tecili teviliyle nüsfa tenziline Meclis-i Mahsus-u Vükelâ'da karara rabt ettirip olbabda istizan mazbatasını mucebince İrade-i Seniye sâdır oldu, keyfiyet ilân edildi. Lâkin şu ilân mükerreren tefsir suretiyle tadil ve tebdil kılındı. Tenez-zül-ü faiz meselesinde sadr-i vakti teşvik ve cesaretle dolduran Rusya Sefiri General İgnatiyef'tir. Mahmud Paşa bi mehaba itihaz ettirdiği meşum tedbir-i maliyi ilân edince tahvilât kıymetten baş aşağı düştü. Tebea-i Devlet-i Aliyye'den olup da yedinde konsolidi bulunanların başlarına zenburu belâ düştü. Biçareler ne yapsın, mücevheratını satarak bedeli altını kâğıd parçasına tahvil ve idare-i beytiyyesini o varakparenin faizi ile teshil etmişlerdi. İcrâât-ı muhribe saika âsa mal ve mendi esbabını yaktı, kavurdu. Sandığında kâğıd olmayanlar gussadan âzade kaldıklarından Sadrâzam beytûmal-i müsli-mini muhalif-i hükm-ü şeriat olan faizden kurtarmağa yeni tedbiri müessir buldu. Müslümanların vebalini de tansif eyledi. Müdahenatiyle tesid-i muvaffakiyete yeltenenler görüldü. İngiltere ve Fransa sefirlerine tadil-i faiz tasavvuru kable'l-ilân üstü örtülü şifahen işrab ve ifade kılınmıştı. Maahaza medyun Devlet-i Aliyye ve dayin Avrupalılar iken ezharı ahali-i ecnebiyeyi Avrupa matbuatı vesaitiyle evvelce münasibi üzere makaleler neşir ettirerek, iknaiyat ve teminat cihetine gidilmediğinden böyle külli tenzilât defaten icra kılınmak hatayı efhaş idi. Zira zamanı faiz noksanına inhisar etmeyip kıymet-i asliyenin tenezzülü sebebinden rahne-i hasar pek ziyade tah-

ribat gösterirdi. Tahvilât eshabının en çoğu Fransa ve İngiltere halkından olmakla azim zarara uğramaları üzerine Avrupa gazeteleri bütün bütün aleyhimize yürüdüler. Perkâr-ı efkâr-ı umumiye nokta-i nikbininden inhıraf irae etti. General İgnatiyef'in dilediği de bu idi."

Mahmud Nedim Paşa, Sadrazam iken devletin mali vaziyetinin bozukluğunu ileri sürerek, Meclis-i Vükela'dan yaptırdığı mazbata ve çıkarttığı irade üzerine esham-ı umumiye faizlerini indirdi, sonra bütün bütün kesti. Bundan zarar gören hamiller itiraz ettikleri gibi, Avrupa gazeteleri de şiddetli makaleler neşretti. Aradan epeyce zaman geçtiği halde, muamelenin düzeltilmemesi üzerine hâmillerden altmışüç kişi namuna "Pol Reniye" imzası ile Paris Sefiri Arifi Paşaya bir mektup gönderildi. Bu mektupla sefir tehdit, devlet de tahkir olunuyordu. Sefirin Babıâli'ye gönderdiği mektup aynen şöyle idi:

"Eğer devletiniz yakında bize olan borcunu ödemeğe başlamazsa, sizden başlanmaküzere sefaret hepsi öldürülecek, ölenlerin yerine başkaları gönderilecek olursa, ödenmeğe başlanmadıkça, bu muamele onlar hakkında da tatbik olunacaktır. Çünkü, yalancı bir hükümdar ile hırsız birtakım Paşaların idaresi altında bulunan ve namus borcunu ifada bu derece tekâsül gösteren çürümüş bir devletin mümessili geçinme vasıtasını çalmak suretiyle efradını haksız yere zarara uğratan bir millet nezdinde bulunmağa müstehak değildir. İflas ilanınızın tarihi olan 1875 Teşrinievvelinin 6'sında hal-i harpte değildiniz. O vakit paraları ne yaptınız. Bugün de inatçılık yüzünden mağlup oldunuz ve hasmınızın tehdidi altında bulunduğunuz halde nasihat ve hakkaniyet kabul etmiyorsunuz. Fakat biliniz ki, devletiniz bu inadında ısrar ederse, işin sonu başlangıcından feci olacaktır. Bu tehditleri beyhude ve esassız kıyas etmeyiniz. Çünkü, cemiyetimizden pek çok kişiler devletinizin yalancılığına aldanarak hal ve mevkileri çok müşkül

we bütün mamelekleri sizin istikrazlarınız yoluna gitmiş olduğundan yeisleri son dereceye varmuştır.”

Devletlerin müdahaleleri de vâki olduğu için, devletçe borçların ödenmesi için çare bulundu. İş kapanmış ise de büyük bir iz bıraktı.

Sultan Abdülâziz'in hal'inden sonra İstanbul'dan uzaklaşarak Sakız Adası'nda ikamet-i ihtiyar eden eski Sadrâzam Mahmud Nedim Paşa, Vali Sadık Paşa'nın bir muamelesinden gücenip ailesiyle birlikte Midilli'ye geçti. Orada Kulaksızzadelere ait bir evde yerleşti. O vakit Midilli Mutasarrıfı'ğında bulunan Rifat Paşazade Rauf Bey (Paşa) bir akşamüzeri Mahmud Nedim Paşanın ziyaretine geldi. "Mabeyn'den gelmiştir," diyerek kendisine mühürlü bir zarf verdi. Paşa zarfı açıp okudu. Hiçbir şey söylemeksizin Rauf Beyle sohbe-te devam etti. O gece hazır bulunanlarla yemek yemekle beraber kendileriyle geç vakte kadar konuştu. Misafirler girdince orada hazır bulunan ve teveccühünü kazanıp alelekser imlâ tarikiyle yazılarını da yazan Kulaksızzade Halim Beye hitaben "Oğlum sır saklamak devlet ricalinin en mühim bir şiarı olmak lâzımdır. Onların mahremiyetine giren sizin gibi iktidar erbabının o meziyetle yetişmesi iktiza eder. Size ihtara hacet yok ise de, şimdi vereceğim varakanın münderecatının ehemmiyetine nazar-ı dikkatinizi celb etmek isterim," mukaddimesini irad ile haremnden getirttiği çantadan bir müsvedde çıkardı. "Müsvedde ne şekilde ise aynen yani siyah mürekkeple olan yerlerini siyah mürekkeple ve surh ile olan kısımlarım da surh ile kopya ediniz," dedi. Halim Bey masabaşına geçti. Dediği gibi aynen istinsah ettikten sonra Paşaya verdi. Kendisi odadan çıktı.

Halim Beyin kopyasını çıkardığı müsvedde bir Vükelâ Encümeni mazbatası idi. Esham faizlerinin indirilmesi müzakeresini ihtiva ediyordu. İmzaların hepsi siyah mürekkeble yazıldığı halde, yalnız Midhat Paşanın imzası surh ile muharrerdi. Tashihlerle ilâveler de hep esbab-ı mucibeyi takviye eder mahiyette idi.

Mahmud Nedim Paşa, ertesi gün Mutasarrıf Rauf Beyi davet etti. Bir gün evvelki mektuba cevaben yazılan ve istinsah olunan müsveddeyi de ihtiva eden memhur arizayı kendisine verdi.

Aradan bir hafta geçer geçmez Midilli'ye gelen İstanbul gazetelerinde sureti çıkarılan mazbata müsveddesi mevzubahs edilmek suretiyle Mahmud Nedim Paşayı tebriye edici yazıları okuyan Halim Bey, gatezeleri alıp Paşanın yanına gitti. Mahmud Nedim Paşa gazeteleri gözden geçirdikten sonra "Hak ve hakikat hiçbir zaman zayı olmaz. Bizlere düşen memleketin selâmeti ve Velinimetin istirahatı namına şahsî fedakârlıklardır," dedi.

On gün sonra bir gece bağteten ve mütenekkiren çıkagelen Musahib Hayreddin Ağa ile bir arkadaşı Mahmud Nedim Paşayı ziyaret etti. Hususi surette görüşüldükten sonra, ertesi gün yol hazırlığı görölerek İzmir'den celb edilen hususî bir Lord vapuru ile Paşa yanında yalnız Lûtfi Ağa olduğu halde İstanbul'a müteveccihen Midilli'den ayrıldı.

Bu mühim malî hâdiseler hakkındaki fazla tafsilât ve vesaik, on sene çalışarak meydana getirdiğim ve fakat henüz bastırmak imkânını bulamadığım altı büyük ciltten mürekkebe "Maliye Tarihi"ndedir.

Rumeli ihtilâl hâdiselerinin devamı sırasında Avusturya Hariciye Nazırı Kont Andraşi, Berlin'de Rusya ve Almanya

Başvekilleriyle müzakere edilerek kaleme alınıp İngiltere ve Fransa Devletleri tarafından da teyid edilen ve diplomasi lisanında “Andraşi Notası” diye meşhur olan lâihânın tanzimi Mahmud Nedim Paşayı bir kat daha telâşa düşürdü. İşin önüne geçilebilmesi fikriyle en ziyade Bosna ve Hersek taraflarında şikâyeti mucib olan arazi taksimatı ile iltizam usulünün ıslahına ve Gülhane Hattı ve Islahat Fermanı ahkâmından bulunan din ve mezheb serbestliklerinin tekidine, Hıristiyanlardan alınan bedelât-i askeriye'nin tadiline, mahkemelerce bazı tensikat vaadine, mehakim ve mecalis âzâsı hakkı intihabının tevsiine, memuriyetlerini suistimal edenler haklarında halkın şikâyetine salâhiyetleri olmasına ve sair bazı teminat ve tenbihata dair ve ahkâmı her tarafa şamil olmak üzere “Ferman-ı Adalet” ünvanı ile bir ferman çıkarttı ve bu ferman-ı mahsus, memurlarla vilâyetlere gönderdiği gibi devletlere de tebliğ etti. Ferman hükümlerinin icrasına nezaret ve teferruatını müzakere için kendi reisliği altında “Meclis-i Âli-i İcraat” namıyla Babıâli’de bir de meclis teşkil eyledi. Fakat bu teşebbüsler ne devletlerce kararlaştırılan notanın tanzimine, ne Hersek ihtilâlinin tevessüüne, ve ne de Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ İsyanlarının hudusuna mâni olabildi. Bilâkis Selanik’te zuhur eden konsolosların öldürülmesi hâdisesiyle beraber, İstanbul’da husule gelen teheyyücat üzerine Rusya, Almanya ve Avusturya Başvekillerinin tekrar Berlin’de içtima ile “Andraşi Notası”nın devletlerin fiilî hareketleriyle tezyidini tazammun eden ve “Berlin Memorandumu” diye şöhret bulan yeni bir muhtıra daha hazırlamalarını intaç etti.

Mahmud Nedim Paşa “Andraşi Notası”nın kabulünden dolayı aleyhinde vuku bulan itirazlara karşı da müdafaada bulunuyor:

“Andraşi Notası”nı kabul eylediğine dair iş’ar kizb-i sarîh ve iftira-i sarîhtir. Çünkü, Andraşi Notası’nu, düvel-i Avrupa

muhatap olmakla mebhüsün anı notayı mutahplarına tasdik ettirmiş ise de işbu nota katıyyen ibraz kılınan adem-i kabul melâsebesiyle Avusturya Devleti tarafından Babîâlî'ye verilmedi. İngiltere, devlete ita kılınan mezkûr notanın kopyesi ol vakit Hariciye Nazırın bulunan Raşid Paşa merhum İngiltere Sefiri Mösyö Alyot cenapları tarafından min gayri resmi mahremane ita kılındı. Avusturya'nın, Hersek Meselesi'nin indifasına arz-ı maksad ve vesatet ettiği sırada Bosna ve Hersek Vilayetleri'nin ıslahı umur idaresi ve erbab-ı isyanın temini hususlarında dermeyan eylediği bazı mevaddın müzakere encümeninde esnayı müzakeresinde zikrolunan kopya dahi kıraat olununca Devlet-i Aliyye'nin Hutut-u Hümayunlar ve fermanlar ve düvel-i Avrupa ile mukavelelerle ilan eylediği ıslahat ve Hıristiyanların imtiyazatı hususlarında vaad ettiği teminat cümleten icrasız kaldığı ve Devlet-i Aliyye hiçbir vakit vaadini icraz etmediği meal-i kopyadan müstefad olmayan Devlet-i Aliyye'nin vicdanen vaadperverliği aleyhinde notanın kopyasından müstefad olan makalâtın tekzihi sadr-ı vakt tarafından arzu olunması üzerine Heyet-i Vükela madem mezkûr nota düvel-i Avrupaya verilmiş ve Devlet-i Aliyye canibinden katıyyen kabul edilmemiştir. Şu halde medlûlünün reddine teşebbüs kılınmaktan nota kabul edilmiş de redd-i makale teşebbüs olunmuş manası istidlâl kılınacağından bahisle irad olunan ârayı makuleye Sadrın dahi muvafakati hâsıl olmasıyla, Avusturyalıya, Hersek Meselesi'nin indifasına dair irad eylediği tedabirin maalislah kabûlü hakkında verilecek cevab-ı resmîde salıfûlbeyan notaya Devlet-i Aliyye muhatap olmadığına mebni mezayayı gayri muhikkasına ecvibe-i iknaiye itasından Babîâlî sükût ettiğini beyan ile hâki mane notanın medlûlünü tekzip etmek için Kalem-i Sadaret'le müsvedde-i mezkûre bazı fıkaret derç edildiği Âmedî odasında mevcut bulunan Meclis-i Vükelâ zabtından ve istizan mazbatasından ve Hariciye Nezaretî'nin mevcut ve mukayyed olan takrir-i resmisi müsveddesinden müsteban olur."²¹

²¹ Müdafaaanâme, varak 68.

Mahmud Nedim Paşanın ıslahat hakkındaki teşebbüsâtı cümlesinden olarak Meclis icraatça birtakım lâyhalar hazırlanmamda bulunduğu sırada nahiyelerin idaresi hakkında General İğnatiyef tarafından hazırlanıp Hariciye Nezareti'ne verilen nizamname lâyihası dahi nezaretçe tanzim kılınmış olmak üzere Meclis'ten ve Vükela Heyeti'nden geçirilerek neşir ve ilân edilmiştir. Bu lâyhaya göre her iki yüz ev bir nahiye itibariyle bir müdür ve bir müntahab meclis tarafından idaresi ve nüfusun, ekseriyeti hangi sınıfta ise müdürün ondan intihabı ve Rumeli'de ikişer yüz evden mürekkebe olarak ayrılacak dairelerde ekseriyeti Bulgarların teşkil etmesi cihetiyle köylerde idarenin Bulgar ahali eline geçmesini temin edecek tarzda idi. Fakat bu lâyiha ahkâmı o vakit tatbik mevkiine konulamadı.

Esad Paşanın Sadareti zamanında başlamış olan Hersek İhtilâli'nin devamı işin rengini değiştirerek, Avrupa'nın müdahalesine kapı açtı. Fransa Hariciye Nazır, Paris Muahedesi'ni imza eden devletlere umumî bir tahrirat irsaliyle büyük devletler konsoloslarının, âsilerin reislerine nasihat için memur edilmelerini teklif etti. Diğer devletler gibi Balbâlî de bu teklifi kabul etti. Âsiler tarafından dermeyan olunacak metali dinleyerek icabeden müsaadeyi kararlaştırmak üzere Server Paşanın memuriyetle Mostar'a gönderilmesi tekrâr etti. İşte o sırada Esad Paşa azil ile Mahmud Nedim Paşa ikinci defa olarak Sadarete getirildi. Fakat bu teşebbüs aksi tesir hâsıl ederek asilerin büsbütün şımarmasını ve Hersek için muhtar bir idare tesis-i dâyesini mucib oldu. Asilere nasihat için giden konsoloslar daha yerlerine dönmeden ihtilal ateşi Bosna kıtasına da sirayetle gittikçe dairesini genişletti.

Mahmud Nedim Paşa, Müdafaaanamesinde (varak 40) bu meseleden bahsettiği sırada: “Sadarete nasbından bir gün evvel Meclis’te bulunan dört günlük Şurayı Devlet Reisi Mahmud Nedim Paşa maslahata ecnebilerin müdahale ettirilmesini kabul etmemek efkânında bulunduğu halde, Hariciye Nazır Saffet Paşa canibinden düvel-i fahimenin ittifakına karşı gelinemeyeceği cevabı ile mukabele olunmuştur. Bu meselede şu karar-ı ahir icabınca Mostar’da teşekkül eyleyecek komisyonun netayicine intizar olunmak tabii iken, çünkü meseleyi Sadr-i cedid pek ağırlaşmış halde bulduğundan, bu meselenin yalnız muavenet-i ecnebiyeye dayarılmayıp, pek noksan olduğu tebeyyün eden kuvve-i askeriyenin hemen teksir ve tevfiiri tedbirinde ısrar ile elde mevcut ve hatemi seraskeri ile mahtum bulunan jurnalleri mantukunca bu tebeddülde sonra peyderpey Hersek ve Bosna ve Niş ve Yeni Pazar mevkilerine irsal kılınan asakir-i nizamiyerinin miktan evvelki tertibatın ezafı muzafı olduğu anlaşılıyor. Ne çare ki, esbab-ı mucebe-i mesrudedan nâşi ateş-i fesad pek büyümüş ve Karadağ ve Sırbistan ve Bulgaristan içlerine dahi yayılmış olmasıyla asakir-i şahanenin muzafferiyetleri runüma olduy- sa da, mağlup olan eşkiyanın Avusturyalılara dehaletinde kabul ve himayetle oradan kuvvet alanlar, yine mecma-i fesada avdet ve iltihak etmek muamelatından meselenin önünü almak müşkülâtına varmış ve Esad Paşa zamanında ba İrade-i Seniyye mukarrer olan Server Paşa komiserliğinin dahi semeresiz olduğu sırada Avusturya Devleti indifai meseleye vesateti hahişini derpişi birle tesviye-i maslahatı vaad eder derecesinde mevasik ibraz eylemiş olduğuna mebni Avusturya Devleti’nin buna dair tebligat ve ifadatna Hariciye Nezaretî’nde bakılarak ve düvel-i fahime sefaretlerine dahi müracaat olunarak ve bu vesatatın kabulü halinde İngiltere Sefiri tarafından ayrıca ve mahremane ihtar vuku bularak, bunun üzerine cereyan eden mübahasat ve eşkiya

muhabirlerinin reddi ve adem-i kabulünde dahi devlet-i müşarünileyhi muvafakatini Meclis-i Vükelâ'da dermeyan ile devlet-i müşarünileyhayı indifai mesele mesuliyetinde tutmak ve tebligatın asar-ı fiiliyesinden istifade olunmak beynel vükelâ istihsan olunmuş ve bununla beraber, yine tezyid-i kuvayı nizamiye ve harekât-ı tehdidiye-i askeriye teşebbüsâtı dahi Babiâli'ce elden bırakılmamış, ve hattâ Karadağlıları kalbinden örselemek için İşkodra fırka-i askeriyenin teksir ve tehdidi kuvve-i nizamiyesine dahi ihtimamı müsaraat ve mübaşeret edilmiş idi."

Midhat Paşa hatıratında (Tabsira-i İbret, sahife 135) Mahmud Nedim Paşanın maliye işleri ile Sultan Aziz'e ve Saraylılara karşı takındığı tavır ve hareket ve umumiyetle gördüğü işlerle istikraz parasından aldığı yüz bin lira hakkında dikkate şayan olan aşağıdaki malûmatı veriyor:

"Devletin umur-u dâhiliyesince hasbelvakit en mühim olan madde umur-u maliye meselesi olup, âmmenin nazarı Heyet-i Cedide-i Vükelâ'nın bu müşkülâta bir çare bulmaları ümidine matuf ve münhasır ise de Mahmud Paşanın icrââtı bu işi dahi esasından bozmuş ve tesviyesini daire-i ımkândan çıkarmış olup, şöyle ki, sene be sene ilân olunan muvazene defterlerinde gösterildiği veçhile masarifatın iki milyondan ziyade fazlası olarak, bunun üzerine Mahviud Paşanın Sadarete vürudile beraber, Köçek oğlu Agob Efendi vasıtasıyla Avrupa'dan istikraz etmiş olduğu on milyon liranın dahi faizi zam olunması ile muvazene açığının miktarı üç milyon lirayı geçmiş iken müşarünileyhin Babiâli'de Tanzimat ve Islahat Komisyonu namıyla teşkil etmiş olduğu meclise yaptırıp Mabeyn'e takdim eylediği defterde varidat ve masarif karşılaştırılmış olduğundan başka, varidatın beş yüz bu kadar bin lira dahi ziyade gösterilerek, işbu fazladan yüz bin lirası Saray-ı Hümayun'un Tahsisat-ı Seniye haricinde masarifine sarf

olunmak üzere alelhesab olarak Hümayun'a takdim olunmuş ve üçyüzellibin lirasıyla İngiltere'ye bir zırhlı sefine daha sipariş edilmiştir.

Hâlbuki Maliye Nezareti tarafından ba İrade-i Seniye olunan talep üzerine bu defa verilen deftere nazaran muvazene-nin varidatça fazlası şöyle dursun, Mahmud Paşanın vilâyet-lerce icra etmiş olduğu nâbeca tenkihattan kabili'icra olanlar dâhili hesap olsa bile yine tasarrufat-ı umumiyenin açığı üç milyondan aşağı olmadığı gösterilmiş ve o vakit zikrolunan fazlayı tasdik etmiş denilen komisyon azası celb ve cem' ile isticvab olundukça yapmış oldukları hesabın hazine kuyudu üzerine olmayıp Mahmud Nedim Paşanın tarif ve ifadesi üzerine yapıldığını verdikleri cevaptan müsteban olmuş olmakla işin renk ve hakikati anlaşılmıştır.

Lâkin Mahmud Paşanın vermiş olduğu hesaptan Sultan Aziz merhum memnun olmuş olduğu halde, şimdi bunun aslı olmadığından bahisle muvazenede yine birçok açık gösterilmesini kendisinden akçe diriğ olunmak maksadına hamle-derek inanmak istemediğinden bu hal pek büyük müşkülâtı dâi olmuştur.

Devletin varidat ve masarifatı beher sene muvazene olunarak bütçe namı ile bir sureti neşrolunmakta ve varidatın masarifatı kifayet etmeyerek sene be sene ne miktar açığı olduğu o bütçede müfredatı ile ve mevad ve esbabı ile görünmekte olup hususiyle istikraz-ı cedidin faiziyle senevi açığın ve borcun miktarı bir milyon lira daha artmış ve Mahmud Paşanın pek az ve küçük bir müddet içinde birtakım hayalât ile bu açığı kapattıktan ve borcu ödedikten sonra, fazla akçe bile bulmuş olmasına nasıl inanılmıştır ve bunun asıl ve esası hile ve desiseden ibaret olduğu meydanda iken sıhhatini salîful-beyan komisyona memur olan Vükelâdan Saffet Paşa ve Cevdet Paşa ve Kari Paşa gibi asdak-ı devlet tasdik etmeğe neden mecbur olmuştur ve sonradan hakikati zahire çıkmış iken, Hakan-ı Merhumun buna inanmak istememesi neden neşet etmiştir? Buraları merak edilecek şeyler olduğundan, burada bunların dahi esbabından bir nebze bahsedilmek mü-nasip görülmüştür.

Şöyle ki, Sultan Abdülâziz merhumun her suretle mail-i istibdad olan mizaç ve tabiatının mukteziyatına Mahmud Paşa hakayıkı ile vâkıf olduğu ve bundan devlet ve memlekete gelebilecek mazarrat-ı fikir ve mülâhaza ile mükellef bulunmadığı cihetle Âli Paşarın hayatında ve kendisinin Bahriye Nezaretî'nde bu mizaca hizmet için lâzım gelen tedbirleri hazırlamış ve fırsat buldukça Hakan-ı Merhumun cemi' müstelezat ve müşteheyatını tevsia çalışarak akz ve harca alıştırmak için fiilen hayli hizmetler etmiş ve hatta tersane marifetiyle idare olunan Hazine-i Hassa Vapurlarının iradı masarifine kâfi olmadığı halde, masarifini tersane hesabına geçirip varidatını sırf kâr ve temettü yolunda Saray-ı Hümayun'a takdim ederek ve yine o vakit Hazine-i Hassa'ya merbut olan Ereğli Madeni'nin kömürlerini masrafı çıkmaksızın tersaneye mal edip akçesini istikraz ile tediye eyleyerek arz-ı cemile etmiş olduğu gibi, Sadarete vürudunda dahi çünkü muvazenenin açığı kendisinin dahi malumu olduğu bu hal içinde Saray-ı Hümayun'a hazineden fazla akçe takdimi münasebet almayacağından ibtida vilayetlerin muhassasatını kesip ve elde nakit bulunmak için zahirde yüzde on ve hakikatte yüzde yirmi faiz ile ber menvali muharrer alel'acele on milyon lira istikraz edip o hesap ile gûya hâsıl ettiği fazla akçeleri Mabeyn-i Hümayun'a takdim etmek için bir kapı açmış ve en ziyade şayan-ı teessüftür ki, Sultan Abdülâziz her ne kadar mizaç-ı müstebidanesi icabınca bir gûna nizam ve kanun ile mukayyed olmaklığı kalben istemez ise de, yine muamelat ve icrâât-ı resmiyesinde Babîâlî'nin kadir ve imtiyazına ve nizamât ve kavanin-i devletin ahkâmına riayet-i iltizam ettiği halde Mahmud Nedim Paşanın tesvilât ve iğfalâtı eseri olmak üzere nazarında bunların cümlesinin ehemmiyeti sakit olarak Saray-ı Hümayun'ca ne hatıra gelir ve ne istenilir ise bilâ mâni yakmağa başlamış olduğundan bu haller Hakan-ı Merhum'un hoşuna gidip Mahmud Paşa ise açtığı tarik ile Padişahın hüsn-ü teveccühüne ve itimadına mazhar olmuş ve dâhili ve harici Saray halkını kazanmış olması ile o cihetten emin ve müsterih olduğu misillü memurin ve Vükelâyı Devletten kendi rep ve fikrine muarız olanları tebid ederek emsalini terhib etmesiyle o taraftan dahi

masunülgaile olduğundan bir sene sürmeyen müddet-i Sadareti içinde vukua gelen bunca efal ve icrâât-ı acibesiyile beraber menafi-i şahsiyesini dahi tahsilde kusur etmeyip kendisinin Mısır'dan ve Rumeli Demiryolları'ndan ve Ereğli Kömür Madeni'nden ve zırlı gemiler inşaatından malum olan me'huzatına ve henüz miktarı bilinemeyen sair irtikâbatına ilâveten salifülbeyan istikraz etmiş olduğu on milyon liranın içinden dahi yüz bin lirasını çekip almıştır.

Sadaretin tebeddülü ile bu ahvalin dahi önü kesilmiş ise de, Mahmud Paşanın tesvilâtı ile Hakan-ı Merhum'un zihnine yerleşmiş ve mizacına tevafuk etmiş olan vüs'atin lezzeti zail olamayıp Saray-ı Hümayun halkı ise kapıcılara ve tablakârlara varıncıya kadar Mahmud Paşanın meclûbu olması ile müşârtünileyhin azli ne derece memnuniyet-i âmmeyi müstelzim olmuş ise, bu nevi gayretkeşlerine dahi o kadar keder ve teessüfü mucip olup, çünkü bunların çoğu harç ve sarf-ı devlet ne olduğunu ve emval-i devletin suistimalâtından ne zarar gelebileceğini ve tezyid-i varidat nasıl esbâb ile olacağını bilmek ve öğrenmek ile mükellef olmayıp, yalnız bir bolluk ve genişlik içinde kendi menfaat-i şahsiyelerini aradıklarından ve bir Sadrâzâmın birkaç ay içinde üç milyon liradan daha ziyade varidat bulup devleti borçtan kurtarmış olduğuna nasıl inanmışlar ise, diğer bir Sadrâzâmın dahi gazez, yahud bir suiniyyet için bunu ketmedebileceğine öylece inanmağa hiçbir mâni olmadığından Midhat Paşanın memuriyeti üzerine, yirmi-otuz gün geçer geçmez Saray'da söz çoğalıp, Mahmud Paşa devletin irad ve masrafını yoluna koymuş ve Padişahına ibraz-ı sadakat etmişken Midhat Paşanın yaptıklarını bozmuş ve Saray'a para vermemek için Hazineyi borçlu çıkarmış yollu makalât neşir olunarak ve Mahmud Paşa dahi bunları işittikçe kuvvet bularak o dahi oturduğu yerden Valide Sultan vasıtası ile her türlü ilkaat ile Hakan-ı Merhum'un efkârını bozmağa çalışmış ve işte muvazenenin açığı maddesinde Efkar-ı Şahane'ye âriz olan zan ve istibah bu ilkaat ve tefevvühatın eseri olduğunda şüphe kalmamıştır.

Yukarıda işaret olunduğu veçhile Mahmud Paşanın istikraz akçesinden almış olduğu bir kalem yüzbin lira maddesi olup,

kendisinin infisaline kadar meydana çıkmamış ise de meblağ-ı müstakrize hasbelkaide Hazineye mal olduğu ve iradı masrafı oraca icra olunduğu cihetle hesapta işbu yüzbin liranın mahalli açık kalmış Mahmud Paşanın senediyle alınıp mahalli sarfı meçhul bulunmuş olduğundan, keyfiyet ba tezkire kendisinden ledissual işbu akçeyi mukrizlere bahşış olarak verdiğini cevaben yazmış ise de istikraz-ı mevcudun olan mukavelesine nazaran faiz ve komisyon gibi kâffe-i masarifi dâhil olarak o hesap üzere ellisi yüz itibar olunmuş, yani elli lira nakit alınıp yüzde on faizle yüz lira verilerek ödenilmek üzere mukavele edilmiş olmakla, bunun için artık bahşış ve masraf verilecek mahal olmadığına ve mezkûr yüzbin liranın hazineden itası hiçbir güne karar-ı resmiye ve İrade-i Seniye'ye müstenid olmayıp, yalnız Mahmud Paşanın senediyle ve kendisinin Maliye Nezareti'ne tayin ettirdiği Paşa marifetiyle bir suret-i mahsusada verilmiş olduğuna mebni bu akçeyi Mahmud Paşanın almış olduğunda şüphe kalmayıp, fakat asıl iş bu akçenin kendisinden kurtarılması maddesi olarak, bu da muhakemesiz mümkün olamayacağından bilistizan sâdir olan İrade-i Seniye mucebince müşarûnileyh Babîâlî'ye celb ve davet olunarak umum Hey'et-i Vükelâ hazır olduğu halde suret-i muhakeme de olunan sual ve cevap üzerine kendisinin dahi diyeceği kalmamakla, meblâğ-ı mezburun tahsiline hükmolunmuştu.

Onun üzerine Mahmud Paşanın Babîâlî'ye gönderdiği tezkirelerle zimmetini itiraf ile beraber, fakat defaten tediyesine hal ve kudreti müsait olmadığından bahis ile emhalini istida eylediği halde, diğer taraftan Valide Sultan vasıtası ile Sem'i Şahane'ye ilka eylediği muhterşar ve müfteriyatında aleyhine hükmolunan yüzbin lira Mabeyn-i Hümayun'a takdim eylediği meblâğ cümlesinden olduğu halde, Vükelâyı Devletin kendisinden araması hakikatte Saray-ı Hümayun'un muamelâtına itiraz maksadından münbeistir yollu safsata ve mügalâta ile Hakan-ı Merhumun ve Valide Sultanın efkârını bozacak şeyler yapmış olduğundan Sultan Abdülâziz, Mahmud Paşanın zimmet-i mahkûmesi olan yüzbin lirayı af ve ih-san buyurup, fakat Mahmud Paşanın me'huzat ve muhtelisatı yalnız bundan ibaret olmayıp, Mabeyn-i Hümayun'a arz-ı

hizmet perdesi altında çok şeyler yapmış olduğu, Nezd-i Şahane'de dahi taayyün etmiş olduğundan gerek bunlardan, gerek müşarünileyh ile vükelâ beyninde olan zıddiyet ve muhasamadan dolayı ileride daha büyük müşkülât ve tasdiatı müntic olmamak için müşarünileyhin bir müddet göz önünden kaldırılması Kariha-i Seniyye-i Mülûkâne'den olarak bitasvib Edirne Valiliği ile tebid olunmuştu.

Aradan bir müddet geçtikten sonra yine Valide Sultan ve sair Saray halkının şefaatiyle müşarünileyh Dersaadet'e gelmiş ise de yine rahat durmayıp Vükelâyı Devlet aleyhinde türlü entrikalara başlamış ve hususiyle Şirvanîzade Rüştü Paşanın Sadareti eyyamında pek ileri gitmiş olduğundan umum Vükelâ tarafından ba mazbata vuku bulan şikâyet üzerine bu defa dahi nefy suretiyle Trabzon'a gönderilmişken az vakit sonra yine Valide Sultanın ve Kurenayı Şahane'den bazılarının şefaatiyle af buyurularak yalısında rahat oturmak şartı ile avdet eylemiştir.

Namık Kemal'in yazdığı Kedi manzûmesi²²

Hıranâme

Kedimin her gece böbrekle dolardı sepeti,
Yok idi nimetinin, râhâtının hiç adedi,
Çeşm-i şehlâ nigehe fârik iken nûk ü bedi.
Sardı etrafımı bin dürlü adûlar türedi,

Kedimi gaflet ile fâre-i idbâr yedi,
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi,

Keyfi gelse bıyığın oynatarak mırlar iken,
Kızdırsan yüzüne atlayarak hırlar iken,
Kuyruğu geçse ele dırlanarak zırlar iken,
Sofradan her kedinin def'ini hâzırlar iken,

²² Diyojen, 19 Ağustos 1283, numara 133.

Kedimi gaflet ile fâre-i idbâr yedi,
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi,

Keseyi kapsa dökerdi yere hep pareleri,
Ciğere işler idi tırnağının yâreleri,
Koşturur oynar idi kukla gibi fâreleri,
Deliğe sokmaz idi bir gün o âvâreleri,

Kedimi gaflet ile fâre-i idbâr yedi,
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi,

Ne zaman bir tarafa hışm ile saldırırsa eğer,
Başı kaplan kesilip kuyruğu güya ejder,
Hasmını yan bakışı eyler idi zi ü zeber,
Yanına uğramamıştı ebedi havf ü hazer,

Kedimi gaflet ile fâre-i idbar yedi,
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi,

Ürperüp tüyleri bir kerre deyince murnav,
Korkudan başlar idi lerzişe bakkalla manav,
Saldırırdı adama bulmaz ise başka bir av,
Yüzünü görse köpekler diyemezken hav hav,

Kedimi gaflet ile fâre-i idbâr yedi,
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi,

Sokulunca yatağa koğmak ile gitmez idi,
Okşamakla tokadı pençeyi fark etmez idi,
Yiyecek görse gözü mırlaması bitmez idi,
Neylemezdi daha kalsaydı eğer nitmez idi,

Kedimi gaflet ile fâre-i idbâr yedi,
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi,

Etmedik yer mi kodu savleti dünyâda harab,
Ne imâret ne kebabçı ne salâş ü ne kasâb,
Hep şaşıp kalmış iken bahtına akrân etrâb,
Âkıbet eyledi devran onu da mahv ü türâb,

Kedimi gaflet ile fâre-i idbâr yedi,
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi,

Şairin ilk beyte böbrek ile başlaması Mahmud Nedim Paşanın meze olarak sofrasında daima böbrek bulundurmasından ileri gelmiştir.

Zamanı şairlerinden Nevres'in yazdığı kaside:

Terkibi bend der sitayişi

Sadrâzam Mahmud Nedim Paşa

Dün gice âlem-i mestîdeki sâki-i hayâl,
Tab'ı serşarım ile neş'eye vermişti kemâl;
Mutrib-i neş'eye eş'ânım idi zib-i mekal,
Dirilir sarur idim rişte-i ikbâle leâl;
Meyi lebriz-i safa etmiş idi neş'e-i hâl,
Şagar uçmakta idi sanki çıkmış idi bâl.
Nazm olunmuş idi bir encümen-i Huld misâl,
K'afitâb olmuş idi mey, kadeh olmuştu Hilâl,
Âsitani'di Felek, belki Felekten daha âl,
Devrine yaver idi baht ve musahib ikbâl.
Bade oldukça safadan leb-i came meyyal,
Neş'eden eyler idi cevher-i ruhi seyyâl,
Meyden olmuştu duayı kadehe neş'e meâl,
Dembedem neş'e neva idi, safa idi nevâl,
Dedim; "Ey saki-i ferhunde dem-ü ferruh fâl,
Bezm-i mestîde nedir bu gece bu hüsn-ü cemâl?"
Dedi: "Etmek içtin ol Sadr-i Felek kadr-i sena,
İçtima eylediler bir yere esbâb-ı safa.

Dedim: "Âyâ kim ola, kimdir o Sadr-i Mahmud,
K'eyledin namı ile gûş-i kabul-ü mes'ud."
Dedi: "Bilmez misin ol Âsâfı kim Çarh-ı kebud,
Şeref-i kevkeb-i ikbali ile buldu suud,
Felek paye ki devrinde menahi mefkud,
O Melek saye ki ahdinde mesavi nabud,
Öyle Hatem ki vücudiyle bulur cud vücud,
Açar eylerse Felek bab-ı atâyi mesdud,

Yok nazırı ki yaratmış onu yekta Ma'bud,
 Kendi bihbud vücudu ile âlem bihbud,
 Hizmet-i bigarazı devleti etti pür sud,
 Himmet-i bivazı milleti kıldı hoşnud,
 Hep bu aheng ile Nahid-i Felek gerin-i sürud.
 Ki onun zatına şayestedir enva-ı dürud,
 Olsa zatı ne ola âleme şimdi mahsud,
 Ki onun zatı ile nazm-ü nesik buldu şuhud,
 Hâsılı medhine, evsafına yok hadd-ü hesab,
 İşte nazm, işte kalem, işte sühan, işte kitab."

Çün işittim bu sözü aldım ele levh-ü kalem,
 Eyledim hameyi bu matla' ile müşkin dem,
 K'ey vücudun şerefefzâ-yi vücud-i âlem,
 Görmemiş sen gibi âlem olalı bir âdem,
 Öyle âdem ki vücudu ile âlem hurrem,
 Öyle hurrem ki yüzün gösteremez bir dahi gam,
 Sensin ol menba-i ihsan ki zamanında kerem,
 Rayigârı oldu, unutuldu zaman-ı Hatem,
 Gayibdendir sana envâ-ı meâni mülhem,
 Vuramaz kimse huzurunda meâniden dem,
 Eylemiş ahdini ikbâl seninle muhkem,
 Mübrim olsa da zaman, himmetin olmaz mübrem,
 Müşteri etse cedel hamen ile Keyvan hem,
 Edemezler seni mülzem, sen edersin mülzem,
 Müşteri perde-i hükmünde senin nice hakem,
 Mâhazar hân-ı nevalinde senin nice niam,

Bir sin ey Sadr-i zaman, ruh-i cihan yektasın,
 Sen büyüksün diyemem, Asaf ile hemtasın,

Fi'lin ismin gibi mahmud, nedimin ikbâl,
 Balsa yol kadrini ta'zime gelirdi iclâl,
 Seni tavsife ne nutkumda, ne hamemde mecal,
 Ki bu ma'razda tekâpu edemez fikr-ü hayâl,
 Şairin gerçi medihinde veli epsem-ü lal,

Mahirim gerçi sipasında veli beste mekal,
 Nazmın: i'caz-i medihinle olur sihr-i helâl,
 Nesrin: âsâr-ı sipasınla olur nazm-ı leâl,
 Sana timsâl aramak beyhude ey fahr-i Rical,
 Meğer âyinede bulsun sana endişe misâl,
 Re'yine şems desem ruşen olur farz-ı muhal,
 Cuduna bahr desem zahir olur mevc-i vebâl,
 Şahid-i hüsn-i beyanmla cemil oldu kemâl,
 Suret-i fazl-ü hüner buldu kemalinle cemâl,
 Tab'-ı safın gibi diltuy değildir salsâl,
 Nazm-ı pâkin gibi canbahş olamaz âb-ı zülal.

Barekellah ne memduh şiyem Âsafsın,
 Âsaf-ı mühr haşem, daver-i derya kefsin,

Sensin ol bahr-i atâ, k'itsen eğer meyl-i kerem,
 Raks eder lezzet-i bahtın ile dinar-ü direm,
 Oldu ma'ruf o kadar fazl-ü kemâlin ki kalem,
 Harf-i tarifi dahi vâfına etmez mahrem,
 Sen eğer tiğini alsan ele kimdir Rüstem,
 Sana olur mu şecâatte o Sekzi tev'em,
 Tab'a basdıktâ ayak medhin için kilik-i rekam,
 Şah beyt-i leb-i ma'nâ görünür şekli-i kadem,
 Sana dad-i ezelidir kerem ey pâk şiyem,
 Sende gösterdi hudus âyinesi vech-i kadem,
 Nûkhet-i lûtfunu bir kerre nesim eylese şem,
 Nuştaru olur enfasi ile hanzal-ü sem,
 Nehyine, emrine münkad senin la ve neam,
 Lûtfuna, kahına vabeste şebab ile herem,
 Bir gezer pas-i emamnda senin gürk-ü gamem,
 Eylemez saye-i adlinde esedden reme rem,

Ey Hudavend-i cihan şâd olasın, var olasın,
 Mazhar-ı lûtf-i Şehinşâh-ı cihandâr olsun.

Sadrnazamlığı kadrin gibi ettin azam,
 İftihar eylese onunla sezadır hatem,
 Kim sığındıysa sana Dehr edemez onu dijem,
 Çünkü mahfuzdur âsibden. âhu-yi harem, '
 Sendedir şimdi dem-i feyz-i Mesih-ü Meryem,
 Nazar etsen ona lûtfunla bulur ruh sanem,
 Muy-i julide gibi hatm olsun derhem,
 Seni tarzım için olmazsa kimin kameti ham,
 Ne kadar olsa mükedder olur elbet Hurrem,
 Nazar-ı merhametin her kime olsa munzam,
 N'ola hâk-i der-i lûtfuna cihan, etse kasem,
 Ki hakikatte odur kible-i hâcât-ı ümem,
 Etti efham seni Şehinşah-ı mülk azam hem,
 Sana ünvân olamaz şimdi mükerrerem, ekrem,
 Halli eşkâl-i meâni sana Haktan mülhem,
 Hiç bir emr-i mühim gelmez mülhem.

Aferin ey ufukarâ-yi şümus-i ikbâl,
 Nur-i kadrinle ziya buldu makam-ı icîâl,

Mahmud Nedim Paşanın Sadaret'e tayininde Edhem Per-
 tev Paşanın yazdığı kasideden:

Bu deli gönlümün coşkunluğu var,
 Zannım o yosmanın mübtelâsıdır;
 Yitirmiş sabrım bilmem ne arar.
 Aşk ilinin eski budalasıdır:

Öyle yosmadır kim hiç yoktur eşi,
 Kim görse beğenmez o mah veşi;
 Güzellik göğünün parlak güneşi,
 Hakikat nurunun bir ziyasıdır.

Cihanı beyhude gezme serseri,
 Bak da cemaline anla her yeri;
 Hindistan'ı değer kara benleri,
 Âşıka eğlence Avrupasıdır.

Kurulmuş kaşlara kaza kemanı,
Titretir kirpiği onun her yanı;
Kıtında helaldir kamunun kanı,
Bu da hilkatinin muktezasıdır.

O şahin bakışla bu seyfi gözler,
Pek yaman avcıdır etrafı gözler;
Gönül kuşlarından bırakmaz eser,
Çün dertli ciğerler hoş gıdasıdır.

Merhameti yoktur dinlemez ahı,
Bin âşık öldürür her bir nigâhı;
Ecel dedikleri emr-i İlâhî,
Gamzesinin kadim âşinâsıdır.

Açılmış yanağı bir kudret gülü,
Zar eder görünce gönül bülbülü;
Ol taze hattına vermem sünbülü,
Benefşe, zülfünün bî nevasıdır.

Pek yahşidir onun şirin likası,
Her sözü, sohbeti, tavrı, edası;
Zerre denli amma yoktur vefası,
Dem vursa da kuru iddiasıdır.

İnanma sözüne olma derbeder,
Her vaadi aksidir bahtına benzer;
Âşık aldatmadadır yanında hüner,
Yalın yüzlülerin bi vefasıdır,

Devadır kan yutma derdli özüme,
Cilâdır ağlamak yaşlı gözüme;
Bir nazar eyleyen soluk yüzüme,
Der ki âşıkların bi riyasıdır.

Aşk odu bir yandan bağnıma dağlar,
Felek de bir yandan zincirin bağlar;
Durmaz gözüm durmaz hemen kan ağlar
Bilmezim çektiğim ne cezasıdır.

MEHMET ZEKİ PAKALIN MAHMUD NEDİM PAŞA

Mahmud Nedim Paşa, hiç şüphe yok ki, 19. Yüzyıl Sadrazamları arasında hayatı, yükselişi, icraatları ve bunların sonuçları açısından incelenmesi gereken ibretlik bir yere sahiptir. Kısa süren iktidarı sırasındaki fiilleri Sultan Aziz'in katline varacak olaylar zincirini başlatmıştır. Siyasi hayatı kendi ikbali ve menfaati açısından hep doğru, ancak Devlet ve millet açısından hep yanlış ve feci sonuçlar doğuracak kararlarla doludur.

Mehmet Zeki Bey "Son Sadrazamlar ve Başvekiller" serisini hazırlarken, sadece konu edindiği şahısların biyografik hayat hikayesini yazmak yerine, dönemlerinin siyasi, milli, ekonomik olayları üzerinde de durmuş; dönemin matbuatını taramış, o dönemle ilgili kitaplardan alıntılar yapmış, devlet adamlarının görüşlerini aktarmış, şahitlerini konuşturmuş, bir nevi literatür incelemesi yapmıştır. Tanzimat sonrası İstanbul siyasetinin bir panoramasını dönemin Sadrazamlık yapmış büyük adamları üzerinden çıkarmıştır. İktidar hırsının, makam ve mevki hevesinin, Devleti ne duruma getirdiği net bir şekilde bu seride görülmektedir.

 kitapservisi.com

ISBN 978-605-4239-60-3

DİVAN
Kitap

www.divankitap.com.tr

